

Антропософската духовна наука и големите въпроси на съвременната цивилизация GA 80c

Рудолф Щайнер

- | | |
|---|-------------|
| 1. <u>Антропософската духовна наука и основните цивилизационни проблеми на съвремението</u> | 19 февруари |
| 2. <u>Антропософската духовна наука и основните цивилизационни проблеми на съвремението</u> | 20 февруари |
| 3. <u>Антропософската духовна наука и великите въпроси на цивилизацията в наши дни</u> | 21 февруари |
| 4. <u>Антропософската духовна наука и великите въпроси на цивилизацията в наши дни</u> | 23 февруари |
| 5. <u>Икономически живот в тройния социален организъм</u> | 25 февруари |
| 6. <u>Философия и антропософия</u> | 1 март |
| 7. <u>Познание за духовната природа на човека</u> | 31 октомври |
| 8. <u>Познанието за духовната същност на света</u> | 3 ноември |
| 9. <u>Свръхестествено знание и съвременна наука</u> | 6 ноември |

1. Антропософската духовна наука и основните цивилизационни проблеми на съвременното

Уважаеми присъстващи, Тези, които сериозно искат да говорят по теми като тези, върху които се основават размислите тази вечер и на 28 февруари, трябва да са наясно, че в настоящето има доста души, които, от една страна, се стремят към нови начини за търсене на душата, а от друга страна, се стремят към нови насоки за целия ни обществен и социален живот. Защото основа за ново търсене на душата и основа за нови социални насоки в живота е това, което антропософски ориентираната духовна наука би искала да осигури, и тези две съображения ще се основават на това.

От една страна, човечеството е претърпяло значително интелектуално развитие през последните три-четири века, особено в естествените науки. Тези, които днес говорят за ново търсене на душата, не бива да пренебрегват големите и мощни триумфи, произтичащи от научните изследвания. Но тези научни изследвания са дали и огромни резултати в практическия живот. Всичко, което ни заобикаля днес като великолепни технически постижения, с което се сблъскваме на всеки етап от живота, е фундаментално резултат от научното мислене.

От друга страна обаче не бива да се пренебрегва – и както казах, много души вече са наясно с това днес – че пред лицето на тези велики постижения на научните изследвания, пред лицето на огромните технически постижения, дълбоко недоволство преминава през съвременния духовен живот и че може да се види съвсем ясно – може да се види съвсем ясно от катастрофалните събития от последните години – как човечеството се нуждае от нови посоки. И така, наистина има много хора тук днес, които искат да погледнат нагоре към духовно осъзнаване, духовно прозрение, след като науката им е казала толкова много за света и за човека. И има много, които са наясно с факта, че тези научни възгледи и тези забележителни технически постижения наистина са проникнали интензивно във външния живот, но че е необходимо нещо, което може да проникне в нашия морален, в нашия душевен живот по подобен начин по отношение на най-широките кръгове на човечеството. И така, някои хора искат да погледнат нагоре от изобилието от отделни науки към цялостен поглед върху света. И така някои се обръщат към онова, което може да се намира само в най-дълбоката морална същност на човешката душа, за да получат онези социални импулси, които, както вече трябва да е ясно за мнозина днес, не могат да бъдат получени без най-дълбоките вътрешни - духовни и морални - импулси.

Но от друга страна, виждаме и как, сред изобилието на съвременния интелектуален живот и сред катастрофалния хаос, настъпил през последните времена, липсва вътрешната смелост за вътрешно активен интелектуален живот, за ново творение в интелектуалния живот. Затова трябва да отбележим колко много хора днес все още

не могат да се издигнат до ентусиазъм за такова ново творение и които поглеждат назад към древните времена на човечеството, когато човешката душа все още е имала знание, което може да ни се струва детинско сега, но което все още е било тясно свързано с цялата човешка природа, което все още е можело да изгради мостове преди всичко към художественото творчество и към религиозното чувство и действие. Изкуството, религията, науката са се разпаднали за съвременния човек, но той иска да изгради мостове между тези три области на живота, които въпреки това - ако човек иска да бъде удовлетворен в дългосрочен план, ако иска да стигне до плодотворно социално творчество, ако иска да бъде ефективен за житейска практика като цяло - които въпреки това трябва да се свържат с хармонична цялост в човешкото същество.

Но виждаме и мнозина да гледат назад с голямо уважение, и със сигурност от определена гледна точка с право, с голямо уважение към древната ориенталска мъдрост, сякаш бихме могли днес, от мистицизма на Ориента или от подобни духовни течения, да си възвърнем едновременно онова задълбочаване и извисяване на духа, което широтата на научното и техническото мислене не може да ни даде. Ако човек развие такъв копнеж по старото, тогава само пренебрегва факта, че развитието на човечеството като такова има смисъл, че е невъзможно днес да се следват същите пътища на духа, които са били извървяни преди хиляди години.

Но от друга страна, голяма част от мощните човешки импулси са достигнали до наши дни чрез външната наука за наблюдение; голяма част от това, което е свързвало духовно и емоционално нашите предци с дълбините на света, ги е свързвало с дълбините на света по техен собствен начин. Това е породило у хората копнеж да разберат нещо за това как нашите предци са извървели своите духовни пътища, как тези наши предци, за да задоволят най-съкровенията нужди на душата, са се стремели към познание за вечното, свръхсетивното в човешката душа. Човек може да уважава този стремеж, но в крайна сметка може да се ориентира само по това, което днес, въпреки това, като напълно ново творение, трябва да възникне от вътрешността на човешкото същество чрез вътрешен зов на най-дълбоките душевни сили. Човек може да се ориентира. И така, скъпи присъстващи, за да подготвя това, което всъщност искам да изразя, позволете ми да кажа няколко ориентировъчни думи, само за сравнение, така да се каже, за начина, по който нашите предци са търсили пътищата на душата и духа.

Преди всичко трябва да погледнем към чувствата, които нашите предци са изпитвали преди хиляди години в древна Индия, но дори и в по-старите гръцки времена, когато им е бил показан пътят към духа от водачите на тогавашните школи за мъдрост, които могат да бъдат наречени и школи за мистерии. Учениците е трябвало да бъдат подготвени енергично и съвестно. Защото тези хора са били наясно с нещо, за което ние вече не сме силно наясно в нашето общо образование

днес: че човек не може да се издигне от знанието, което може да постигне от външния сетивен свят, до действителните висоти на удовлетворителното познание за вечното и за връзките между човека и божествените, водещи сили на света, без огромни вътрешни борби, без огромни промени в целия си душевен живот. Душата трябва да премине през старателна, интензивна подготовка, преди дори да ѝ се даде възможност да придобие свръхсетивно познание. И те говориха за нещо, скъпа публика, което днес звучи почти фантастично. Те казаха слово, но и днес човек трябва да го разбере пред лицето на сериозно духовно търсене; те казаха словото от прага към духовния свят, от пазителите на прага към духовния свят. Какъв е бил този праг за нашите предци? Какъв е бил този пазител на прага към духовния свят? О, това са били наистина реални, съществени преживявания, които е преживявал човек, станал ученик на древната мъдрост, на прага и при преминаване на пазителите на прага. Какво са си казвали нашите предци? Между това, през което човек може да премине в обикновеното си, ежедневно състояние на съзнанието, това, което може да научи за себе си и за света чрез това състояние на съзнание, и между действителното знание, което ни дава представа за природата на душата ни и ни разказва за най-значимите жизнени сили – между... Между нас и това знание има бездна и човек не може да прекоси тази бездна, без да размишлява върху вътрешните борби на душата, без да се ангажира с най-интензивните вътрешни борби, без, с други думи, да се превърне в съвсем различен човек в духовен и психологически план.

Подготовката, която учителите от старите школи на мъдростта давали на своите ученици, се състояла по същество от определено образование на интелекта и образование на волята. Преди всичко, волята на този, който трябвало да бъде посветен в свръхсетивното като ученик на мъдростта, трябвало да бъде направена по-енергична и интензивна. Защо тази воля трябвало да бъде засилена? Защо ученикът на висшата мъдрост, така да се каже, трябва да се отучи от страха от непознатото? Следователно, ученикът на висшата мъдрост трябва да бъде вътрешно екипиран със сили на смелост, които човек няма в обикновения живот. Затова трябва да му се изясни, че ако не се е отучил от страха от непознатото, ако не е култивирал тази вътрешна смелост в душата си, тогава, преминавайки прага, отвъд който би могъл да получи свръхсетивно знание за природата на душата, той би трябвало да падне в бездната.

Най-добре можем да разберем какво е било там като интуиция и какво се е променило толкова драматично в наше време, като си спомним нещо съвсем обикновено в историята на науката. Днес виждаме нашия планетарен свят, нашата Земя в нейната връзка със Слънцето, по начина, по който коперниковият мироглед е навлязъл във визуалния живот на човечеството и как се е развил от този коперников мироглед. Днес знаем, че не сме в състояние да мислим за земята като в покой и за слънцето като движещо се около нея по същия начин, както е правил

средновековният човек; че не сме в състояние да мислим за различните планети в същите движения, както този средновековен човек. Поглеждайки назад към онези по-ранни времена, когато външните явления на външната астрономическа картина на света също са били взети за основа, знаем научния дух, от който е възникнала коперниковата картина на света с всичко, което е последвало. Но виждаме нещо много забележително: виждаме в гръцката мисъл, например у Аристарх Самоски, нещо подобно на това, което изповядваме днес, с някои вариации, разбира се, съответстващи на стария мироглед, хелиоцентричен мироглед. Когато четем у Плутарх как Аристарх от Самос поставя слънцето в центъра на нашата планетарна система и кара Земята да се върти около него, тогава почти не откриваме никаква разлика в основните характеристики на начина, по който хората са мислили, между това, което този Аристарх - а всеки, който изучава подобни неща, знае, че всички така наречени посветени са мислили като него - това, което този Аристарх е мислил за нашата планетарна система и това, което ние самите мислим, с изключение на резултатите от нашето изключително добре развито наблюдение.

Какво имаме тук? В древността, един мироглед за външното и пространственото, толкова подобен на нашия, и за разлика от него, в общото съзнание на човечеството, просто регистрация на външния вид! Фактът, че онези, които са били ръководители на школите за мъдрост в по-стари времена, внимателно са пазили нещо подобно на хелиоцентричния мироглед от хора, които не са били смятани за достатъчно подготвени за такъв мироглед от тях. И този хелиоцентричен мироглед е само една част от един общ мироглед, който съвсем не е различен от това, което ни е донесла съвременната наука, поне по отношение на фундаменталните идеи, но който е бил скрит от най-широките кръгове на човечеството. Да, особеността е, че днес имаме възгледи в общото човешко съзнание, които са били строго пазени в школите за мъдрост в древността и които на учениците е било позволено да получат само след съвестна подготовка на волята да бъдат безстрашни пред лицето на неизвестното и смело да прегърнат подобни прозрения.

Какво са си казвали древните мъдреци, когато дори не са позволявали на учениците да знаят това, което знае всеки образован човек днес, може да се попита някой. Защо се е смятало за опасно за хората в онези древни времена да знаят това, което знае всеки човек днес? Да, смятало се е, че има пропаст между общочовешкото съзнание и знанието за нашия мироглед, което древните мъдреци са притежавали, и стража на тази пропаст, тоест преживяването, което човек би могъл да има, когато е преминал през тази вътрешна борба, когато се е възпитал в безстрашие и в смело разбиране на това, което учим в училище днес, това, което е общочовешко съзнание днес. Така че в онези древни времена хората на практика са изисквали подготовка за това, за което не сме подготвени днес, това, което просто се излива в обикновеното ни съзнание. Така че времената са се променили, скъпа публика. И по същество всяко историческо съображение е просто външно,

което не отчита подобна трансформация на душевния опит в хода на човешкото развитие.

Древните мъдреци са си казвали за състоянието на духа, което човечеството е имало по онова време: Ако човекът е знаел нещо за хелиоцентричния мироглед и за това, което стои на едно ниво с него, той не би могъл да го понесе, би изпаднал в един вид духовен припадък, обикновеното му съзнание би било помрачено. Затова те са искали да стегнат волята чрез всички възможни педагогико-дидактическо изкуство; те са искали да създадат смело разбиране на свръхсетивното, те са искали да създадат безстрашие. Защото са казвали: Без възпитанието на тези качества на волята, човек ще загуби съзнание, когато например наистина мисли с интензивността, с която се е мислило в древността и за която съвременният човек вече няма правилна представа, че земята се движи заедно със слънцето през пространството с огромна скорост. В истинския смисъл на думата това е означавало да загуби равновесие за ученика. Човек не е искал да излага човека на това, като го оставя в обикновеното му съзнание. Човек си е казал: Той губи самочувствие. В книгата си „Загадките на философията“ се опитам да покажа как всъщност самочувствието на човечеството се е променило съществено от сравнително скорошни исторически времена, как например самочувствието в Древна Гърция е било доста различно от това, което е днес. Наистина не е просто външен факт, че с коперниканството, с галилеанството се е случило интелектуалното разбиране на света, че оттогава човешките същества са развили безпрецедентна сила на абстрактното мислене. В това абстрактно мислене, в този интелектуализъм не само се е придобило външно научно познание, но е придобито и нещо за вътрешното същество на човека. За това вътрешно същество на човека се е придобило укрепване на самочувствието.

Скъпи мои присъстващи, това, което имаме днес, когато просто преминаваме през училището си като деца и се учим по начина, по който се учим днес, бидейки подготвени за абстрактно мислене и интелектуалност, както се случва днес, тогава самочувствието у човека се култивира по различен начин, отколкото е било култивирано дори от най-развитите гърци. За съжаление, твърде малко внимание се обръща на такива много важни факти от световноисторическото развитие на човечеството днес. Но човек го усеща, чувства го и затова има копнеж да си припомни отново по-дълбоките причини за цялото човешко развитие. Днес няма опасност да се поддадем на духовна импотентност, когато получаваме външните научни резултати с общо средно образование. Но за това, което ни се дава днес с общото образование от детството нататък, възрастният човек в древността е трябвало да бъде подготвен чрез много специални педагогико-дидактически мерки. Тогава той е бил запознат с това, което е изпълнявало известната гръцка поговорка: „Познай себе си“. За древните обаче всяко знание е било такова, че едновременно с това от инстинкта им е произтичало и определено познание за света. Те все още не

са имали развитото самосъзнание, което имат днешните хора. Те бяха изложени на опасността да изпаднат в духовно безсилие пред лицето на хелиоцентричната световна система, но имаха интуитивно познание за космоса, основано на инстинкта си. Когато това интуитивно познание след това беше предадено на човечеството в митове, мъдреците винаги бяха там, за да приемат тези митове като вътрешни преживявания. Не бива да ги възприемаме като символични тълкувания на митовите, а трябва да ги усещаме като вътрешно споделяне на тайните на света в самата човешка душа. Световното познание е било дадено на древните в тяхната, в сравнение с нашата, слаба самоувереност с душевния живот едновременно. Можете сами да се уверите, когато вземете в ръцете си сравнително късни литературни произведения. Днес човек може да мисли както си иска за естествонаучните писания от десети до тринадесети век, ако изобщо иска да ги нарече така. По принцип човек не може да ги чете днес, ако не е особено подготвен, защото те използват език, който вече не се използва в обикновения научен живот днес. Но в това, което се намира в тези произведения, това, което човекът преживява вътрешно в душата си, навсякъде не е отделно от това, което вижда външно. Душата е в него и тялото е в него. Отвън е физическо-телесната природа, но навсякъде той вижда и душа във външната физическа природа. Можем да наречем това мъгляв или фалшив мистицизъм днес и може би сме прави; но човекът от по-ранни времена е имал това, което е носило душата му, това, което е изпълвало душата му отвътре, това, на което го е учило съзнанието: Аз съм свързан с вечните сили на света и както вечните сили на света развиват своите сили от началото до края, аз развивам своите сили с тях.

Днес имаме възможността да пренесем засиленото си самосъзнание в това, което ни дават знанията от естествените науки. Ние имаме широка специализация в естествонаучния мироглед и от тази специализация ни се казва много за физическото тяло на човека. Но като правило нишките се прекъсват, когато се стремим да разберем връзката между това физическо тяло на човека, за което науката ни казва толкова много, и това, което преживяваме вътрешно в душите си и по отношение на което не можем да не му припишем различен произход от този, който може да се припише на външни природни факти, природни сили и природни закони.

И така, скъпи мои присъстващи, се е случило така, че съвременният човек, особено когато е потопен в това, което естествената наука му предлага по напълно оправдан начин – защото духовната наука, представена тук, напълно признава триумфите на съвременната естествена наука – не стига до нищо друго, особено когато е съвестен, освен до границите на познанието. И по същество именно най-добрите естествени философи са говорили за такива граници на познанието, за невежеството, което е фатално за живота на душата: не можем да знаем нищо отвъд границите на това, което ни предоставят сетивата ни, и това, което съчетаващият ум

може да извлече от тези сетивни преживявания. Човек трябва само да се съгласи с подобни теории за границите на познанието с интензивно развит душевен живот и да може да разтовари върху този душевен живот остарялостта на традиционните религиозни възгледи, които от своя страна са свързани със старото знание за отвъд прага. И човек ще почувства цялата вътрешна нищета на съвременния душевен живот.

Човек не може да не си каже, скъпа публика: През последните триста до четиристотин години научихме нещо по отношение на научната съвест и научните методи и това, което се е появило от тази почва като резултати, е станало популярно и вече се споделя от всички, които претендират за някаква форма на образование. Но в същото време всичко това поражда известна липса на знания за това, което човешката душа, от най-дълбокия си копнеж, иска да знае за вечната съдба на тази човешка душа и за нейната връзка с вечните сили на света. След съзерцанието на древните, ние стоим от другата страна на прага. Те първо се опитваха да се подготвят за знанието, което сега е съвсем обичайно и познато за нас. Но с по-малко интензивното си самочувствие, което следователно се е страхувало от свръхсетивния свят, те развиха ясно изразено светосъзнание, което ги удовлетворяваше и не чувстваше ограничения. Ние сме придобили по-интензивно развито самочувствие, но сме загубили светосъзнанието си. Чувстваме ограничения навсякъде в широчината на нашите знания. Чувстваме, че не можем да навлезем в действителните дълбини на света. Придобили сме самосъзнание; първо трябва да си възвърнем осъзнаването на света, иначе стоим като отшелници с развитата си душа, признаваме, че отвъд прага на древните, но не отвъд този праг, който днес наричаме граница на познанието за природата или нещо подобно. Тук се намесва антропософски ориентираната духовна наука, която иска да даде на съвременното човечество нещо, което от своя страна да го преведе през прага, който му е бил поставен. Не можем обаче да се спрем на обновяване или преразглеждане на някаква стара или ориенталска мъдрост. Вече не можем да обединим всичко това със съзнанието си. Днес трябва да творим наново от елементарната природа на човешката душа, а да я изведем от дълбочина на съзнанието, която е също толкова дълбока, колкото и тази на древните по техен начин. Антропософски ориентираната духовна наука все още е отхвърляна от мнозина днес поради известна интелектуална мързел или защото изглежда противоречи на това, което научното познание е донесло в днешно време. Скъпи мои присъстващи, разбира се, човек рискува да бъде неразбран и по-специално да бъде сметнат за нескромно, ако избере сравнение, каквото сега искам да използвам, за да характеризирам връзката между хуманитарните и естествените науки. Но спокойно може да го остави на онези, които обичат да се подиграват и присмиват. Не твърдя, че това, което използвам като сравнение от гледна точка на

световноисторическото значение, трябва да се прилага към това, което ще кажа, но сравнението ще обясни някои неща.

Когато Колумб тръгнал да открива Америка, той не е имал абсолютно никаква представа, че ще открие нов свят, непознат досега свят. Те вярвали, че ще прекосят океана и ще акостират от другата страна в Индия. Вярвали са само, че могат да стигнат до нещо познато по неизвестен път. Приблизително така стоят нещата с онези, които подхождат към съвременния научен мироглед с най-голяма съвестност и вътрешно, непобедимо желание за знание. Те откриват, че естествената наука всъщност е в същото положение, в което е бил Колумб първоначално. Те искат да я използват, за да търсят тайните на света и на живота. Искат да тръгнат по непознати пътища. Но или се отдръпват обезкуражени и си остават у дома, както направиха другите с изключение на Колумб, или се опитват да се впуснат в непознатото. Но тогава те навлизат само в свят, който описват като нещо съвсем познато. Какво е всичко, което е описано отвъд границите на естественото познание като движещи се атоми и молекули, йони и електрони и всичко, което би трябвало да е зад завесата на сетивния свят, който се разстила пред нас? Ние търсим основните принципи на природата по непознати пътища и след това описваме това, което срещаме, като нещо познато.

Но бих искал да кажа, че всеки, който подхожда към нещата по различен начин, който подхожда към тях с по-жив душевен живот, особено в лицето на този научен мироглед, наистина ще стигне до нещо различно, до нещо сравнимо с опита на Колумб. Той провежда научни изследвания, развива всички съвестни методи, цялото интензивно отговорно мислене, чрез което човек е стигнал до съвременния астрономически мироглед, до съвременния биологичен мироглед, и след това размишлява: Какво всъщност правите, как развивате душевния си живот, като експериментирате външно, като използвате микроскопа, телескопа, [спектроскопа], рентгеновия апарат, и по този начин стигате до обобщение на световните явления? Какво се случва във вашия душевен живот? Какво откривате, като се посвещавате на живия душевен живот?

Непознатото става духовно познато; не се откриват материални атоми и молекули, а духовен опит. Разбира се, рядко се случва някой да има прякото преживяване на щастието в естествената наука, да види духа в себе си, който пулсира и се вълнува през света от началото до края, от горе до долу. Но всеки може да разпознае вътрешния път на мисленето в съвременната естествена наука. И тогава той може да бъде допълнително развит. И, виждате ли, това по-нататъшно развитие, това поемане по нов път в преживяванията, които човек има с естествената наука, е антропософски ориентираната духовна наука! И това, което описах в книгите си „Как да познаваме висшите светове“ и „Окултна наука“, е по същество, въпреки факта, че някои от изразите и може би цялата терминология все още изглеждат авантюристични за обикновеното човешко съзнание днес, не е нищо друго освен

висше обучение по пътищата на познанието, които се култивират от самите съвременни научни изследвания. Но ние трябва да отидем по-далеч от елементарните преживявания и да развием специални методи на познание от чисто духовен характер. Тогава ще можем да задоволим по друг начин духовния копнеж, който живее в много души днес и който води онези, които искат да дойдат в духа, но искат да останат в материалния свят, към спиритизъм или подобни суеверни неща, вместо към истинско духовно изследване. Само интимните пътища на вътрешния живот на душата водят до истинско духовно изследване. Те обаче са неудобни, защото са различни от обичайните пътища на науката, въпреки че не са нищо повече от продължение на тези обичайни пътища на науката.

Когато навлизаме в живота днес, на какъвто и етап от развитието да го правим, ние притежаваме наследствените качества, развити чрез обикновено или висше училищно образование. Резултатите от училищното образование се абсорбират в душата на образованото човечество. Но човек има съзнанието, че би могъл да остане на определен етап от живота си. Днес хората спират на един много специфичен етап от живота си. Те са приети в най-висшите ни научни школи. Там от тях не се изисква да развиват допълнително своите познавателни способности, да добавят към вече развитите познавателни сили познавателните сили, които все още спят в душите им. Те спират на обикновените познавателни способности. Ние наблюдаваме природни явления, правим своите наблюдения, своите експерименти, използваме най-фините инструменти, но спираме на състоянието на психическия живот, което е просто общото съзнание.

Антропософски ориентираната духовна наука трябва да действа по различен начин. Тя трябва да започне от едно много специфично чувство. Бих характеризирал това чувство с думата „интелектуална скромност“. И не мога да се изразя за тази интелектуална скромност по друг начин, освен по следния начин: Да предположим, че петгодишно дете получава том на Шекспир. Какво ще направи с него? Ще си играе с него, ще го разкъса. Но когато детето порасне с десет или петнадесет години, то ще се държи по различен, по-подходящ начин. Неговите вътрешни душевни сили са развити. Това, което е било предразположено, е развито в тези душевни сили. Точно както душевните сили на детето са се развили чрез външни образователни влияния или се развиват чрез света, така и нещо в душата на възрастния може да се развие и днес, ако той само си каже: Трябва да бъда интелектуално скромен. Трябва да приема, че се изправям пред явленията на природата в тяхната цялост по начин, че това изправяне може да се сравни с поведението на петгодишно дете към том на Шекспир. Все още има нещо в душата ми, което може да се развие в мен, точно както душевната сила на петгодишното дете може да се развие до петнадесет или двадесетгодишна възраст.

Трябва да започнем от това чувство, което обхваща изцяло душевния живот в интелектуална скромност. И тогава, тогава тези сили, дремещи в душата, трябва

наистина да бъдат развити. Антропософски ориентираната духовна наука се стреми да направи това за своите ученици, за онези, които са подходящи за нея и имат ентузиазъм за нея. Това не е нещо като чудо на душата или нещо подобно; това е продължение на това, което е обикновеният душевен живот, а реално продължение. Има две душевни сили, скъпа публика, които са необходими в обикновения живот, но които са различни в обикновения живот от душевния живот на развития духовен изследовател в областта на антропософията. Една от душевните сили е способността за запомняне. Тази способност за запомняне трябва, както казваме, да се развива по нормален начин у всяко човешко същество; защото ако способността ни да запомняме е по някакъв начин прекъсната за някакъв период от време, ние сме психично болни. Това е сериозно психично заболяване, когато нишката на паметта се прекъсне; нашето чувство за себе си е унищожено. Можете да прочетете как се проявяват тези симптоми в съответната литература. Но какво постигаме само в обикновения живот чрез тази способност за запомняне? Ние постигаме това, което сме преживели, чрез което сме били свързани със света на фактите с нашата душа. Това се проявява в спомените с по-голяма или по-малка яркост. Трябва да живеем в тях. Потокът от спомени трябва да достигне до определен момент в ранното детство, за да бъде душевният ни живот нормален. Това, което иначе би проблеснало, получава трайност в душевния живот чрез силата на паметта.

Тук се намесва духовно-научното обучение. Това, което в споменатите книги се нарича медитация и концентрация, не е нищо друго освен по-висш етап от това, което на по-ниско ниво е способността за запомняне у човека. Когато ние – без да бъдем заблуждавани от самовнушение, без да бъдем подвеждани от спомени от живота – имаме образи, представени на душата ни от опитен духовен изследовател или които сме успели да научим по някакъв друг начин, но които трябва да бъдат напълно разбираеми, за да можем да ги обхванем със съзнанието си – когато поставим такива идеи в центъра на съзнанието си и сега се спираме на тях съвсем произволно, когато даваме продължителност на идеите, които иначе само следват външни събития и прелитат, тогава нещо в душата ни се развива по същия начин, както се развиват мускулите, когато се използват в работа. Тази медитация, това постоянно опирание върху лесно разбираеми идеи, в които не може да се смеси нищо от самовнушение или спомени, това е съвременната медитация. Като метод за вътрешна душа, той наистина не е по-лесен за изпълнение от съвременната научна работа в обсерваторията, химическата лаборатория или клиниката. В продължение на години това, основано на подобни идеи, трябва да се прилага.

Но след това правим вътрешното откритие, че от една страна, способността за запомняне естествено остава толкова здравословна, колкото е необходимо на нормалния човек, но че от друга страна, от тази способност за запомняне се развива нещо друго за свръхсетивно познание. Способността се развива,

първоначално в живота ни, защото именно там започва свръхсетивното виждане, не само да оглеждаме живота си в спомени - защото те наистина са бледи, колкото и ярки да са - но да го оглеждаме образно, както аз го наричам, „във въображението“. Развиваме въображаем поглед в един момент върху всичко, което иначе тече в потока на паметта. Оглеждаме живота си от точката, която сме достигнали между раждането и смъртта, обратно до детството, като в голяма картина на живота. Тук може да се каже: Времето се превръща в пространство. Вече не излизат индивидуални спомени от потока на живота, а един съгласуван и единен преглед на това, което сме преживели. Това е началото на свръхсетивното познание чрез развитата способност за памет. В известен смисъл способността за памет се откъсва от телесните условия; ние преживяваме чисто в душата си това, което сме преживели във външния свят.

Но в резултат на това в човешкото същество се случва нещо специфично. Като първо стигне до такова повишено себепознание чрез повишена способност за запомняне, той най-накрая разбира какво означава да живее с душата си извън тялото. Това е значимото събитие, което се случва по пътя към свръхсетивното познание: животът с душата си извън тялото. Човек достига до съзнание, в което преживява душевно-духовното, първо собствената си душевно-духовна, след това разширена душевно-духовна, с такава яснота, с такова преплитане на вътрешна произволност, както иначе човек преживява само геометрични, математически понятия. Бих искал да кажа: По този начин човек най-добре се учи за свръхсетивно познание това, което е дадено като математическо представяне; след като се е научил да представя математически, геометрично, да формира вътрешни възгледи в контраст с това, така че, когато има едно учение, може да каже: Ако познавам неговото учение, тогава виждам неговата истина, независимо колко хора говорят против него. Когато човек е придобил пълнотата и същността на вътрешното виждане, той може вътрешно да го изпълни и да го сравни с това, което преживява съвсем различно, като по-ярко чрез развитата памет. Накрая човек започва да придобива нови идеи за определени неща, които играят роля в живота.

Човек стига, казах аз, до свързването на една концепция с това какво означава да живееш извън тялото. Но тогава моментът на заспиване, времето между заспиването и събуждането, и самото събуждане, се превръща в нещо друго. За обикновеното съзнание осъзнаването се притъпява при заспиване и се издига отново при събуждане; то се прекъсва между заспиването и събуждането. Чрез култура на споменния живот и способността да се помни, както я описах, човешкото същество осъзнава себе си извън тялото и се научава да разпознава чрез пряко наблюдение как напуска физическото си тяло в душата и духа си. Това не трябва да се разбира пространствено, а динамично. Но е правилно казано: Той се научава да разпознава как излиза от тялото си; духовният изследовател се издига в състояния, в които е напълно независим от тялото си, точно както човек е несъзнателно

независим от тялото си, когато спи. Но той преживява себе си в състояния на съзнание, където, макар че очите му не виждат, ушите му не чуват, дори не усеща топлината около себе си, той е пропит от вътрешен душевен живот. Това, което той преживява след това, е сякаш, заспивайки, човек би преживял нов свят, свят отвъд физическо-сетивния свят, и отново би се потопи, сякаш излиза от духовно море в обикновения сетивен свят при събуждане.

След това, когато човек има такива преживявания, той може да премине към нещо друго, което трябва да го подготви за съвременното прекриване на прага, както старият мъдрец е подготвял своите ученици за непознатото чрез безстрашие и смелост. Тогава трябва да се развие друга сила на душата; друга сила трябва да се трансформира в сила на знанието. Много хора искат да приемат, от съвременното съзнание, че способността за запомняне може да се трансформира в независима сила на разбиране, защото е свързана с интелекта, а съвременният човек обича интелекта. Той приема интелекта в научната област. Но другата сила на душата, която този, който иска да прекрати прага днес, също трябва да развие в себе си, не се приема като обективна сила на знанието. И все пак тя се превръща в обективна сила на знанието, когато се развие по правилния начин, а именно силата на любовта. Любовта в знанието не се приема; казва се: Където се появява любовта, познанието трябва да загуби обективност. Но можете да прочетете в споменатите книги „Как да постигнем познание за висшите светове“ и „Окултна наука“ как всъщност можете да направите тази любов независима от това, с което иначе е обвързана любовта в обикновения живот.

Уважаеми присъстващи, в обикновения живот любовта е свързана с телесните инстинкти, с това, което човек е като физическо същество. Когато развиете в себе си, както обясних преди за медитацията и концентрацията на мисълта, определен начин на гледане как да се издигнете от ниво на ниво в живота – в края на краищата, ние по същество ставаме различен човек всеки ден; просто трябва да погледнете сериозно и честно, за да обмислите какъв е неговият поглед върху живота днес, каква е целта на живота му, какво е съдържанието на душата му. Човек трябва само да сравни това, което е бил преди девет или десет години, с това, което е днес, и ще трябва да признае, че без намесата на волята в хода на живота, той става друг.

Духовният изследовател трябва да премине през определено обучение. Той трябва да се научи да поема пълен контрол над самообразованието си с пълна произволност. Самодисциплината трябва да се превърне в обучение на живота. И той винаги трябва да е наясно с това, което се намесва в живота му. Той трябва да придобие възможността да се изправи срещу собственото си развитие на волята като неин собствен зрител. Че това е необходимо, за да се постигне истинско съзнание за свобода, се опитах да покажа в моята „Философия на свободата“, която публикувах през 1893 г. като фундаментален социално-етичен възглед и която сега

се появи пред човечеството в ново издание. Там вече се осмелих да кажа, макар и във връзка с етично-либералното познание: Любовта не заслепява - а истинската любов, която човешката душа печели за сливане с обекта, обучена да прави това чрез вярно самонаблюдение - тя прави виждащия. Тази любов прави човека свободен. Защото, като вече не действа от инстинкти, от импулсивни подтици, а като се поглъща от любов към външния свят и позволява да се ръководи само от това, което е необходимо в света на фактите, той става свободен. Безкористната любов прави човека свободен; Но безкористната любов може да бъде образована и като сила на познанието. Тогава можем да вдъхнем това, което сме придобили чрез развитата сила на паметта, с това, в което се превръща любовта. И докато развитата сила на знанието ни дава представа за това как човекът се справя със силите на душата извън тялото, развитата способност да обичаме ни дава правилна представа за душата и духа вътре в нас. И когато това, което човек придобива чрез силата на любовта, се свърже с това, което човек придобива чрез развитата способност да помни, тогава тези понятия се разширяват. Знаем, че човек напуска тялото с душата, но след това е в духовния свят и че отново влиза в тялото, когато се събуди. Това е понятие, което има определено значение за времето между раждането и смъртта и отвъд живота. Развивайки това висше знание, ние придобиваме способността да виждаме душата си в нейното пътуване, преди да се свърже със земно-физическото човешко тяло чрез раждане или зачеване. Точно както гледаме на душата като на нещо реално, преди да се събуди, където тя наистина чака подготвеното тяло, така гледаме и на душата, която обитава в духовните светове преди раждането и която сега има различни сили от просто спящата душа. Спящата душа има само силата да съживи душата на тялото, лежащо в леглото. Душата, която пребивава в духовния свят преди раждането, има силата, с помощта на случващото се във физическия ѝ наследствен поток, да организира физическото тяло така, че човешката индивидуалност да може да изживее своята душа и дух в него. И ние стигаме до прозрение за вечната природа на човешката душа. Погледът за това какво представлява душата в чисто духовните светове е научно обоснован с математическа яснота. И от това знание, знанието за това какво се случва, когато заспим като преход през портала на смъртта, както се развива и излизането в духовен свят, когато физическото тяло е било отхвърлено. Накратко, ние достигаме като по-висок етап това, което се явява на по-нисък етап като просто въображаем обзор на живота до раждането; ние достигаме разширение на този обзор до обзор на вечността на човешката душа и връзката на човешката душа с духовния космос. Учим се да гледаме в този духовен космос. Учим се да знаем: Ето ни на земята във физическото ни тяло, гледаме през очите си във физическия свят, чуваме физически звуци, възприемаме физическа топлина. Но това, което почива във физическото ни тяло и ни казва „аз“, това, което мисли, чувства, усеща и желае, е живяло в духовни светове, преди да приеме това физическо тяло.

И сега научаваме нещо изключително характерно: докато се развиваме тук, в тялото, душата е сенчеста и ние не развиваме нищо друго освен сенчести понятия с това, което живее вътрешно като чувство, като мислене, като воля, когато развиваме себепознание. Но светът извън нас, ние го имаме ясно, той се разстила пред нас. Когато човек осъзнае какъв е бил преди раждането си в духовните светове, няма външен свят от обекти; ние не виждаме през физически очи във външен свят, не чуваме физически звуци през външните уши, ние възприемаме нещо друго. Ние възприемаме човешкото същество във вътрешното му аз като свят; човешкото същество, на което трябва да помогнем, когато сме въплътени в света. Тук околната среда е нашият свят. Преди нашето зачеване в духовните светове, вътрешното същество на човешкото същество е било нашият свят. Човешкото същество се разкрива на човешкото същество, когато то едновременно когнитивно схваща своето вечно същество. И тук, скъпи мои участници, е мястото, където това, което е антропософската духовна наука, се разширява в истинско чувство за истинска човешка значимост и истинско човешко съществуване.

Какво в крайна сметка донесе съвременната наука? Съвестно изследване на животинския ред, как се развива от най-нисшите същества до съвършеното, а след това човека, но нищо за човека, което да го описва като самостоятелно същество. Той се явява само като край на животинския ред. Ние търсим в него това, което сме открили в животното, само че на по-високо ниво, като крайна точка. Но в известен смисъл сме загубили човека в неговото действително вътрешно същество. Стоим пред границите на света, стоим пред нов праг. Преминаваме този нов праг по начина, който току-що описах. Това, което древните са искали да изследват от другата страна на прага, е нашето днешно общочовешко образование; но това, което са имали в световното познание по инстинкт, ние трябва да придобием за себе си, като прекрачим прага, чрез такива духовно-научни методи, каквито описах. Но тогава този духовно-научен метод се трансформира в чувство на истинско човешко уважение. Как това духовно знание се трансформира в чувство на истинско човешко уважение, как се трансформира в знание за социалните импулси, ще говоря по-подробно на 28-ми от месеца, когато ще изведа последствията за училищните и образователните въпроси и практическите въпроси на социалния живот от това, което казва антропософски ориентираната духовна наука.

Когато имах честта да се обърна към холандското население тук през 1912 и 1908 г. по темата за антропософски ориентираната духовна наука, можех да говоря за нея само като за нещо, което, използвайки нов метод, се стреми към духовно познание, предназначено да задоволи душата на човека. Можех да говоря за нещо, което се търси и развива от отделните хора. Оттогава, въпреки катастрофалните събития, случили се междувременно, е постигнато много в областта на антропософски ориентираната духовна наука, включително и външното развитие.

Основахме Свободния университет за духовни науки, Гьотеанум, в Дорнах, близо до Базел. Гьотеанумът носи това име, защото осъзнаваме, че това, което се явява у Гьоте на елементарно ниво като интуитивна способност за преценка, като негово артистично и научно отношение, трябва да бъде допълнително развито, както го обсъдих днес; тогава се стига до това, което наричаме антропософски ориентирана духовна наука. Въпреки това, макар сградата все още да не е завършена, миналата есен се опитахме да проведем цяла поредица от колежански курсове в този недовършен Гьотеанум. Тези колежански курсове не се провеждаха по духовна наука в по-тесен смисъл, а се водеха от около тридесет личности, от учени, специалисти в обичайните области на науката, специалисти в областта на математиката, физиката, химията, биологията, историята, социологията, правото и т.н. Но и мъже от практическия живот, които работят в търговския и индустриалния живот, са говорили. Художници са говорили за своето изкуство. Всичко това - освен духовно-научното пресяване на философията - е представено от тридесет лектори в съдържанието на Дорнахското училище за духовни науки.

Каква цел имаха тези колежански курсове? Те искаха да покажат как всичко, което е съвременен научен живот, съвременен практически живот и това, което в основата си формира съдържанието на съвременната цивилизация, съдържа много низходящи сили, които биха довели до хаос и упадък, ако останат низходящи, и как тези низходящи сили могат да се трансформират във възходящи сили. Трябва да се покаже как духовната наука може да осветли и оплоди науката, практиката на живота, съдържанието на нашата цивилизация, така че душите, копнеещи за познание на свръхсетивното и за проникване на социалния живот с нови импулси, да могат да бъдат задоволени.

Много е постигнато в развитието на антропософската духовна наука през това време, дами и господа. Дали Гьотеанумът в Дорнах, този Университет за духовна наука, който иска да се намеси по плодотворен начин в живота на съвременната цивилизация, може да бъде завършен, ще зависи от това дали ще продължат да се намират хора, готови на жертви, които са готови да го доведат докрай, точно както вече са се събрали много хора, които са били достатъчно проникателни за духовната наука, каквато е разбираана там, и са я довели дотук, докъдето е днес. Тази духовна наука е повлияла и на гражданския живот по други начини. Ще обсъдя принципите по-подробно в следващата лекция и днес бих искал само да спомена как практиката на училищния живот е била повлияна от основаването на Свободното валдорфско училище, инициатива на Емил Молт в Щутгарт, за което ми е поверено ръководството на образованието и дидактиката, произтичащи от духовната наука.

И е поставено начало и по отношение на практическия живот чрез практически икономически основи в Германия и Швейцария. Ще говоря и за това следващия път.

Но това, което трябва да стои в основата на всичко това, е необходимостта от преосмисляне, от преосмисляне на по-новата човечност в най-дълбокия вътрешен душевен живот. Защото се нуждаем от ново себепознание на човешкото същество, което може да се постигне само ако се научим да прекрачваме прага по нов начин, прага, който ни води в свръхсетивния свят по такъв начин, че да можем да пренесем нашето съвременно засилено съзнание в сферите, които се намират отвъд този праг, и да придобием нов, изпълнен с духа, мироглед, който да съпътства засиленото ни самосъзнание. Това е първият въпрос на цивилизацията в наши дни. Вторият въпрос е следният, който ни изправя пред целия живот днес. Не можем да постигнем съответстващо социално съвместно съществуване, ако не сме способни да разпознаем човешкото същество в неговата същност, когато то дойде при нас; ако не сме способни да уважаваме, чувстваме и оценяваме пълното вътрешно значение на съществото, което ходи по земята като човешко същество. Можем истински да се обърнем към хората като към хора само ако придобием разбиране за тях от духовното познание, а истинската човешка любов - от любовта, която се стреми към знание.

И можем да задълбочим всичко това религиозно и да го развием артистично само ако преминем от просто абстрактно знание, интелектуализма на съвременното време, към истинско духовно прозрение, което от своя страна не само ни обзема интелектуално, но и като цялостно човешко същество; ни носи като цялостно човешко същество в живота. Науката, която сме имали, можеше да ни покаже само един свят на природата, който функционира сам по себе си, който се е развил от мъгляви състояния и произвежда човека като външна форма, и който от своя страна един ден ще се върне обратно в слънцето като шлага. А от друга страна, това, което седи в нас като идеали, това, което седи в нас като морални импулси. Но тази съвременна наука, ако е напълно честна, не може да преодолее пропастта между вътрешното душевно съзнание на човек и външното космическо съзнание. Чрез придобиването на духовната наука в описания тук смисъл, човекът си възвръща способността да каже: „Това, което печеля в социалния живот, е важно не само за загиващото човечество, но и с това, че човекът се ражда от духа на света, за този световен дух.“

Човешките дела от своя страна ще бъдат разпознати като космически дела. За да може човек да познае себе си, за да се научи да цени човека, за да се научи да цени мястото си в целия космос, духовно, както и интелектуално, това са големите цивилизационни въпроси на настоящето, които са по-тясно свързани с областта на познанието. Те се разширяват до въпроса за образованието, до икономическия и социалния въпрос, до правните и техническите въпроси на социалния живот, за които ще си позволя да допълня днешното размишление, като говоря с вас на 28-ми.

Отговаряне на въпроси

Въпрос: Има ли опасности, свързани с пътя към духовните светове?

Д-р Щайнер: Уважаеми присъстващи! Разбира се, трябва да се каже, че каквото и да прави човек в живота, при определени обстоятелства може да бъде свързано с опасности и че винаги има възможност да се избегнат опасностите, като се поеме по правилния път. Както ще разберете, не е възможно да се дадат повече от намеци в кратка лекция и, разбира се, днес бих могъл да дам само такива намеци.

Следователно, не бих могъл да опиша подробностите за пътя към знанието в свръхсетивните светове. Ако можех да го направя, щяхте да видите, че въпросът за свръхсетивното познание, както се разбира тук в антропософски ориентираната духовна наука, животът на душата по този начин, стои в много специфична връзка с това, което иначе представлява животът на душата. Ние сме запознати с обикновения живот на човешкото същество, както се проявява в будно състояние, в което човекът използва сетивата си, комбинирайки възприятията на сетивата с интелекта, развивайки ги в закони на природата или на историята, или на социалния живот и т.н. Но съществува и друга възможност, а именно, че душата и духът на човека са по-силно свързани с тялото, отколкото е в обикновения живот. Според материалистическата теория, сякаш душевно-духовните преживявания не са нищо повече от резултат от физическо-телесните състояния. Ако иска да докаже нещо подобно, се позовава на факта, че паралелни физическо-телесни състояния наистина могат да бъдат доказани за душевно-духовните преживявания. Но ако се подходи само от духовно-научна гледна точка, а именно това е важно, да се навлезе в детайлите на духовно-научното познание, гледната точка за връзката между духовно-умствените преживявания и физическо-телесните преживявания, както обикновено се представя, е напълно неправилна.

Нека предположим, за сравнение, че вървя по пътека, която е леко мокра. Човекът, който ме следва, ще види, че по пътеката има следи, оставени от човешко същество. Друго същество, което не е видимо за хората, би могло да повярва, че тези следи по пътеката се определят от вътрешността на пътеката, от земята; земята би имала сили, чрез които възникват тези отпечатащи. Така че всеки, който само се замисли за конфигурацията на пътеката, би могъл да стигне до това заключение. Този, който е опознал душата и духа, не се изненадва, че следите на душата и духа са във физическото и телесното, например в нервната система. Те са отпечатани, така да се каже, като следите в меката земя. Следователно, всичко, което се преживява в душата и духа, трябва да се открие отново във физическото и телесното.

За да се постигне това, в нормалния живот вече е налице известна независимост на духовно-умственото от физическо-телесното. В болестния живот, в това, което познаваме като психопатично, което, разбира се, се среща при най-разнообразните форми на психични заболявания, се оказва, че духовно-умственият живот е силно свързан с физическия живот, по-силно, отколкото в нормалното състояние. Винаги трябва да се отбелязва, че психичните заболявания са по същество физически

заболявания. Поради физическото заболяване, душевно-духовното се чувства по-обвързано с даден орган, отколкото би трябвало да бъде. В това отношение медицината по-специално ще трябва да бъде дълбоко оплодена. Миналата пролет проведох курс за лекари и студенти по медицина, в който показах как медицината, особено терапията, може да бъде оплодена. Но именно тук, когато човек изучава медицината по духовно-научен начин, трябва да разгледа физическите и телесните основи на психичните заболявания. Защото те се състоят във факта, че човешкото същество е по-духовно и душевно обвързано с тялото, отколкото в нормалното състояние. Обратното състояние се постига от вида образование, за което говорих днес, но не за духовно познание, за духовно прозрение.

Духовният изследовател ще бъде напълно потопен в практическия живот. Ако спите добре и сте способни да функционирате добре през деня във външния си практически живот, вие не сте тромав, безполезен, неспособен човек и не сте и истински духовен изследовател. Тези неща определено са свързани. Именно защото духовната душа става независима от физическото тяло, методът, който описах, се крие в противоположните посоки на психичните заболявания.

Психичните заболявания са потъване на духовното във физическото и телесното и именно чрез този метод, който описах, човек може едновременно да направи човешкия живот здрав, независимо от факта, че те са методи за познание. И е клевета, че опасностите са свързани с духовния или физическия живот на човек, когато се следват тези методи. Това не е така. Просто в света се появяват всякакви аматьорски методи за развитие на душата. Всъщност те винаги са свързани с опасности, защото винаги тласкат духовната душа към физическото, докато това, което е описано тук като духовен път от антропософски ориентирана духовна наука, по никакъв начин не се опитва да свърже духовната душа с физическото-телесното по патологичен начин, а да я освободи по такъв начин, че преживяването да е толкова вътрешно изпълнено със светлина и ясно, колкото е математическото преживяване. Важно е да се отбележи, че нищо, към което се стремим с духовно-научни методи, не е по никакъв начин мистично мъгляво, а всичко е пропито с пълна яснота. Следователно, няма да има нищо по-повърхностно от мъглявия мистицизъм, който само изглежда дълбок, но всъщност е повърхностен. Това, към което се стремим, е изцяло интелектуално и духовно, но е изцеление на душата, а не болест.

2. Антропософската духовна наука и основните цивилизационни проблеми на съвременното

Уважаеми участници,

Тези, които говорят по тема като тази, която ще бъде предмет на вечерното размишление тази вечер, трябва сериозно да осъзнават, че в настоящето има многобройни човешки души, които, както поради теченията на съвременното познание, така и поради практическите социални насоки на настоящето, копнеят за пресъздаване на нещата, за пресъздаване на светогледа, души, които чувстват, че в определено отношение, с идеите, с чувствата, а също и с волевите импулси, дошли до хората от последните векове и в които сме били образовани, вече не е лесно да се продължи в духовния и социален живот.

Ние, като човечество в цивилизования свят, сме преживели, от една страна, великия, огромния прогрес на естественонаучния мироглед, а от друга страна, сме преживели огромните резултати от този естественонаучен мироглед в областта на технологиите, в областта на практическия живот, с които се сблъскваме на всяка крачка, така да се каже, от сутрин до вечер. Но ние сме били повлияни и от огромните научни резултати, от практическите последици от тези научни открития в социалния живот. Днес хората могат – и това е така във всяка област, ако си позволят да бъдат повлияни от научните знания под една или друга форма, чрез обичайното си четене, чрез ежедневието, чрез всичко, което иначе ни свързва със съществуването, от сутрин до вечер – не могат да не си зададат вечните въпроси на човешката душа и дух, въпросите за безсмъртната същност на човешката душа, за смисъла на целия свят, за смисъла на самото човешко действие; не могат да не си зададат тези въпроси, отговорите на които са му били дадени по-рано чрез религиозните вярвания. Той не може да не е все още толкова отдаден на религиозните си вярвания, когато усвоява съвременното образование, че не мисли и не чувства тези въпроси, не обмисля какви са импулсите за неговите действия и не ги свързва с това, което науката казва от три до четири века, а не е говорила на хората от по-ранни векове по този начин. И този съвременен човек не може да направи друго, освен да стои вътре в живота, който е станал толкова сложен, чийто тон зависи изцяло от съвременните технологии, като е впрегнат в него чрез тези съвременни технологии, не може да направи друго, освен да погледне как животът му зависи от тези технологии. И не може да не си каже: В основата си хората са станали доста различни от старите, по-прости условия в целия цивилизован свят. И тогава той трябва да осъзнае това напълно, трябва да усети, че в тези социални отношения, във връзка със съвместното съществуване на хората един с друг, много неща трябва да бъдат решени като въпрос.

Да, дори можем да кажем следното в известен смисъл; можем да кажем: научното познание ни принуждава да се съобразяваме с него. Практическите технически

резултати, които съвременният ни живот е донесъл, ни принуждават да живеем с тях. Но нито едно от тези неща всъщност не отговаря на големите въпроси на човешкото съществуване; по същество те повдигат нови въпроси. Защото всеки, който се задълбочава с непредубеден ум във всичко, което науката има да каже по такъв велик и значим начин за човека, неговата организация, неговата форма на живот на земята и т.н., всеки, който се занимава с всичко това, който наистина се задълбочава в тези неща, не получава отговори за вечната природа на човека, за смисъла на света и съществуването; напротив, той получава по-дълбоки, по-смислени въпроси. И той трябва да се запита: Къде сега са отговорите на тези въпроси, които са станали по-дълбоки и по-належащи чрез по-новия живот? Защото от страна на знанието ние всъщност не сме получили решения на големите загадки на света чрез постиженията на науката, а по-скоро нови въпроси, нови загадки. А какво да кажем за практическия живот? Е, ние сме поставени в този практически социален живот, със средствата на нашата мощна, обширна индустрия, средствата на нашата широко разпространена световна търговия и т.н. Но именно този практически живот ни поставя пред етични, морални, духовни въпроси за начина, по който хората взаимодействат помежду си. И именно загадката, която ни се представя във взаимодействието между хората, е това, което вълнува умовете днес като социален въпрос и което често се появява пред хората, които мислят сериозно и приемат живота сериозно по тревожен начин. Така че и практическата страна на живота е тази, която поставя пред човека загадка.

Тези загадки, които подхождат към човешката душа от две страни, сега са изправени пред това, което ораторът нарича „антропософски ориентирана духовна наука“. Тя се стреми да открие онези източници на човешката природа, започвайки от основите на знанието и след това от основите на практическия живот, които могат да доведат до поне частично решение на тази загадка; до онова решение на тези загадки, което е възможно за човека, но и необходимо; необходимо, защото е очевидно за всеки, който е безпристрастен, че животът продължава по този начин, когато душите се изправят пред належащите въпроси по този начин и се обезкуражават вътрешно, ако от дълбините на човешката душа не се намерят нови импулси за социален живот, ние като човечество ще изпаднем в упадък и няма да можем да се издигнем по отношение на големите цивилизационни проблеми на настоящето.

Целта на антропософски ориентираната духовна наука не е насочена срещу научното познание. Всичко, което е насочено срещу научното познание, донесло на човечеството толкова много добро, би било напълно аматьорско и обречено на повърхностност. Но именно защото антропософски ориентираната духовна наука е напълно сериозна по отношение на това, което естествената наука наистина е постигнала за съвременното човечество, именно затова тя стига до различни

заклучения от тези, които все още се постигат днес чрез научни изследвания или подобни, които се провеждат навсякъде в обикновения живот.

Същият път се следва и в областта на антропософски ориентираната духовна наука, но той продължава по определен начин. И бих искал да използвам сравнение, за да илюстрирам и изясня как антропософската духовна наука се отнася към научните изследвания. Със сигурност не го използвам нескромно, за да припиша постигнатото досега от антропософията на световноисторическо събитие и да се опитам да го обясня по подобен начин. Това е просто сравнение и със сигурност мога да оставя на онези, които искат да се подиграват, да се подиграват на подобно сравнение. Когато Колумб тръгнал през океана, по никакъв начин не било ясно къде ще се озове. В онези дни проблемът със световната търговия, който Колумб тогава въвел в цивилизацията, се решавал или чрез игнориране на голямата неизвестност, която се простирала отвъд океана, или чрез оставане с това, което човек вече имал за дом; или човек се изправял пред него по такъв начин, че се осмелил да излезе в широкия океан, подобно на Колумб и неговите хора, но дори тогава човек все още не се надявал, че ще открие Америка или нещо подобно. Човек искал само да намери друг път към Индия, от другата страна. Човек искаше да достигне до това, което вече е известно. По този начин, бих искал да кажа, както е било с Колумб, който е искал да достигне до нещо вече известно от другата страна, но след това е открил нещо съвсем различно по пътя, е открил нещо ново, така е и с духовния учен, който сериозно се занимава с научни изследвания. Обикновено, когато хората се занимават с научни изследвания у дома, те се придържат към това, което вече имат, към наблюдението на сетивните явления и рационалното съчетаване на това, което сетивните явления представят. Или, когато човек е въоръжен с инструментите, с инструментите, които служат за наблюдение, с телескопа, микроскопа, спектроскопа, рентгеновия апарат, и след това, въоръжен със съвестния, отличен метод на мислене на по-новите науки – когато човек се впусне с всичко това в морето от изследвания, тогава от другата страна човек иска само да намери нещо познато, което е подобно, но само подобно на това, което вече има: атоми, молекули със сложни движения, свят, тогава, зад завесата, която е разстлана като сетивния свят; свят, който човек описва като малки движения, малки тела и други подобни, но който е по същество подобен на това, което вече има тук и вижда с очите си, докосва с ръцете си и други подобни. Защото това е, което тогава лежи в основата на този свръхсетивен свят на естественика.

Но човекът, който със същата сериозност, но само навлизайки по-навътре в това море от изследвания, се впуска в това пътешествие с антропософската духовна наука, стига до нещо друго. Той не се сблъсква с познатите атоми и молекули по пътя, а осъзнава: Какво всъщност правиш, като изследваш природата по начина, по който са го правили по-скорошните векове? Какво се случва във теб по време на изследването? Какво постига душата ти в обсерваторията, като изследва в

клиниката? Душата ти – както би си казал някой, който съчетава малко самоанализ с това, което прави – душата ти работи изцяло духовно, но работи, като се опитва да изследва развитието на животните до човека, като се опитва да проникне в хода на звездите, по начин, по който хората не са работили в миналото. Но човечеството не винаги го е наблюдавало по този начин. То не винаги си е казвало: Като изследва природата, духът, душата всъщност работи в мен и аз трябва да разпозная този дух, тази душа.

Уважаеми присъстващи, това, което антропософски ориентираната духовна наука представя като свои резултати, всъщност е постигнато по пътя на естествената наука. То е спечелено, както е било открито от Колумб като непозната Америка. Но това, което се осъществява, това, което става осъзнато като дух, като душа, в истински търсещия ум, може след това да бъде допълнително развито, допълнително култивирано. По този начин се постига истинско познание за това какво е духът в човешката душа. И методите за развитие на това, което току-що намерихме, това, което е изцяло активно в човешката душа у съвременния естественик, тези методи за развитие на това, това е задачата на антропософски ориентираната духовна наука, която се има предвид тук. Но за тази духовна наука трябва да се избере много специфична отправна точка. Трябва да се започне от това, което бихме могли да наречем „интелектуална скромност“.

Наистина, човек трябва да притежава тази интелектуална скромност до такава степен, че сравнението, което сега ще използвам само като сравнение, да е напълно оправдано. Човек трябва да си каже: Ако например дадете на петгодишно дете том на Шекспир, какво ще направи детето с него? Ще го разкъса или ще си играе с него по някакъв друг начин. Ако детето е напреднало в развитието си с десет до петнадесет години, то вече няма да разкъсва тома на Шекспир, а ще прави с него това, което е подходящо за тома на Шекспир. Детето вече е имало определени способности в душата си като петгодишно дете, които биха могли да бъдат извлечени от тази душа и развити, и чрез развитието на тези способности детето всъщност се е превърнало в различен човек, отколкото е било преди. Възможно ли е един възрастен човек – човек, който вече е постигнал обичайното развитие на ежедневието и обикновената наука – да призове интелектуалното смирение, за да си каже: когато се изправя пред тайните на природата, аз съм по същество в същото положение като петгодишното дете пред тома на Шекспир. Все още има скрити способности в мен, които мога да извадя наяве, които мога да развия и разгърна от душата си, и трябва да подобрим душевния си живот чрез самообразование, тогава ще мога да се изправя пред цялата природа наново по подобен начин, както детето, по отношение на петгодишното си състояние, се изправя пред тома на Шекспир, когато е навършило петнадесет или двадесет години. И аз трябва да ви говоря за методите, чрез които такива сили, заложили във всяка човешка душа, могат да бъдат развити от тази човешка душа. Защото, развивайки тези методи, ние наистина

получаваме съвсем ново прозрение за природата и за човешкото съществуване. Тези методи, съвременните, търсят по определен начин сетивата на човешката душа, но човек не излиза отвъд тези интуиции в най-широките кръгове досега. Виждате ли, все още е така, че сред нас има много хора, които си казват: Когато погледнем назад към древните времена или когато погледнем към Ориента например, където останките, макар и упадъчни, от древна мъдрост, все още има нещо от знанието, от това, което се нарича наука, едновременно с това придобива религиозен характер, където човек може да доведе човешката душа до определено удовлетворение от света и собственото си съществуване. И тъй като човек вижда това, тъй като и външната антропологична наука е донесла осъзнавания за много дълбока природа над старите човешки светогледи в нашия цивилизован живот, затова много хора копнеят обратно към тези по-ранни душевни състояния. Те искат да върнат към живот древната мъдрост и искат да разпространят това, което е било запазено от такава древна мъдрост на Изток, в нашия западен свят, според поговорката „Ex oriente lux“. Такива хора, които копнеят за знание, което не е на нашата епоха, не разбират смисъла на човешкото развитие. Защото всяка епоха има своите специални задачи за човечеството във всички области на живота. Днес не можем да изпълним душите си със същите съкровища на мъдрост, с които нашите предци са изпълвали своите преди векове или хилядолетия. Но можем да се ориентираме по определен начин към това как са го правили те, тези предци, и тогава можем да потърсим свой собствен път към свръхсетивното. Защото човешката душа усеща, че в дълбините на своето същество е свързана не с природния свят, с който е свързано тялото, а със свръхсетивна природа, с която са свързани вечната природа на душата и вечната съдба на тази душа.

Сега, в по-ранни векове или хилядолетия, нашите предци са имали много определена представа за връзката на човека с онзи свят, към който човек принадлежи извън раждането и смъртта. Това са били много определени идеи, които са изпълвали душата с дълбоки чувства и емоции, които са били свързани с навлизането в този път в свръхсетивния свят, към свръхсетивното познание. И има една идея по-специално, която е изпълвала с тръпки онези, които са я чували да отеква в цялата ѝ дълбочина от древни времена. Това е идеята за Пазителя на Прага, за прага, който човек трябва да премине, ако иска да се издигне от обикновеното знание, което ни води в ежедневието и в обикновената наука, до действителното познание за духа и душата. Хората в древността са усещали: Има бездна между обикновеното знание и това, което действително дава прозрения за природата на душата. И това е било много реално чувство за тези хора, че нещо стои на този праг, същество не от човешки род, същество от духовен род, което ги предпазва от преминаване на този праг, преди да са били достатъчно подготвени. Водачите на старите школи на мъдростта, които се наричат още мистерии, не позволявали на никого да прекрачи този праг, ако първо не е бил правилно

подготвен, а именно чрез определена дисциплина на волята. Можем да разберем защо е било така, като разгледаме един много прост пример.

Днес ние, като човешки същества, сме доста горди с факта, че в продължение на векове сме имали различен външен поглед върху нашата планетарна система и останалата част от звездния свят, отколкото е имало Средновековието или, според нас, древността. Гордеем се с коперниканския мироглед и с право от определена гледна точка. Казваме: Имаме хелиоцентричен мироглед, за разлика от геоцентричния мироглед от Средновековието и древността, когато се е представяло, че Земята е в покой и че Слънцето и звездите се движат около Земята. Днес знаем, че Земята обикаля около Слънцето с огромна скорост и след това изчисляваме от наблюденията, които възникват във връзка с това, какъв тогава имаме като мироглед за нашата слънчева или планетарна система. И поглеждаме назад към Средновековието и знаем, че те са имали мироглед, който може да се каже, че е по някакъв начин детски по отношение на тази хелиоцентрична система. Но ако се върнем по-назад, например дори няколко века преди раждането на Христос, ще открием, че в Древна Гърция, например с Аристарх Самоски, е бил даден хелиоцентричен мироглед; Плутарх ни разказва за него. Този мироглед на Аристарх Самоски изобщо не се различава по основните си характеристики от това, което всички учат като правилно нещо в началните училища днес. Но в онези дни Аристарх Самоски го е разкрил само на по-широк кръг; иначе се е преподавал само в по-тесните кръгове на мистериите. Той е бил донесен само на хора, които предварително са били подготвени от водачите на школите на мъдростта. Казано е било: Човекът с обикновеното си съзнание не е подходящ да възприеме такава картина на света; между него и тази картина на света трябва да се издигне прагът към духовния свят; той трябва да бъде пазен от Пазителя на Прага на Прага, от това да не преживее неподготвен нещо като хелиоцентричната система или много други неща, които днес са известни на всички образовани хора, но които са били укривани от древните, ако не са били достатъчно подготвени.

Защо тогава хората са били държани в неведение за тези неща? Ами, нашите исторически познания обикновено не се простират до дълбините на развитието на човешката душа. В тази наука за историята, която е обичайна практика днес, на хората не се казва как душите на човешките същества са се променяли в своята конституция през вековете и хилядолетията. В гръцко и римско време, и дори в ранното Средновековие, душите на хората са били в съвсем различно състояние, отколкото са днес. Хората са имали световно съзнание, световно познание, което е произтичало от техните инстинкти, от много смътни, полумечтани състояния на душата. Днес дори не можем да започнем да си представяме това познание за света. Когато гледаме произведенията от онова време, които биха могли да се нарекат научни, можем да мислим за тях както си поискаме. Можем да ги наречем суеверни и от гледна точка на днешното образование бихме били напълно прави да

го направим. Но особенният характер на тези произведения е бил, че хората никога преди не са гледали минерали, растения и животни, реки и облаци, нито са наблюдавали звездите да изгряват и залязват с такава сухота и трезвост, и с такава духовна празнота. Те възприемаха духовната душа във всеки камък, във всяко растение, във всяко животно, в движението на облаците, в цялата природа. Човекът усещаше духовната душа в себе си и това, което чувстваше в себе си, се разпростираше за него и във външния свят. Той все още не се чувстваше толкова отделен от външния свят, колкото човекът се чувства днес. Но и самочувствието му беше по-слабо от това. И в старите времена на човешкото развитие човек с право можеше да си каже: Ако кажеш на човек нещо за природата на хелиоцентричната система, както е била съобщена на мъдреците, така да се каже, ако му кажеш, че Земята се върти в космоса с огромна скорост, той щеше да изпадне в психически припадък.

Да, скъпи мои присъстващи, това е историческа истина. Тя е също толкова историческа истина, колкото и историческите истини, които учим в училище за Алкивиад, Пелопонеските и Персийските войни. Но това е истина, която обикновено не учим, а именно, че гръцката душа е била различна от човешката душа днес. Тя е била по-тъпа по отношение на силите на вътрешното самосъзнание. Мъдрите водачи на мистериите биха били прави да се опасяват, че тези души, ако бъдат водени неподготвени към свръхсетивното познание или дори към знанието, което е общо за всички образовани хора днес, биха изпаднали в духовен припадък. Затова, се казваше, душите на хората първо трябва да бъдат направени силни и смели чрез дисциплина на волята, за да могат да издържат, когато самосъзнанието им бъде отведено в един много различен свят от обикновения. И душите трябва да бъдат направени безстрашни пред лицето на неизвестното, в което трябва да влязат. Безстрашие пред непознатото, смело схващане на онова, което според възгледа на древните буквално кара човек да загуби земята под краката си – защото когато човек вече не стои на почиващата земя, той губи земята под краката си – това е било смело състояние на духа, безстрашие и много други качества, които са подготвяли учениците на школите на мъдростта да прекосят бездната в духовния, свръхсетивния свят.

И какво научиха тогава? Научиха – и това е изненадващото, парадоксалното – научиха това, което ние [всички] учим днес в началното училище, това, което се смята за прозрение, общо за всички образовани хора. Това е, от което древните всъщност са се страхували и е трябвало първо да бъдат смело възпитани в него. Така човешката душа се е развила през вековете до степен, че сега е в съвсем различно състояние; че това, което е можело да бъде дадено на древните само след трудна подготовка, ни е дадено днес в началното училище. По принцип ние сме далеч отвъд прага, който на древните е било позволено да преминат само след дълга подготовка. Но ние също трябва да понесем последствията от преминаването

на този праг. Стоим пред това, от което нашите предци са се страхували и за което първо е трябвало да се обучат, за да наберат смелост; но ние също така сме загубили нещо. Това, което сме загубили в рамките на нашата съвременна цивилизация, ни се казва, от една страна, от онези, които, именно като сериозни изследователи на нашата съвременна наука, се спират на това, което не можем да знаем. И защо е така, това трябва да бъде обяснено основно на онези, които от гледна точка на сериозна духовна наука се сблъскват с факти, каквито току-що ви описах.

От времето на Галилей, Коперник и Кеплер ние сме придобили съвсем различно самосъзнание. Напреднали сме към абстрактно мислене. Развиваме интелектуалност по толкова силен начин, че древните не са я развивали в своето притъпено съзнание. Ето защо имаме толкова силно самочувствие, че можем да се поставим в света, в който древните са могли да се поставят само след подготовка. Но ние влизаме в този свят, както показват най-безпристрастните изследователи, които говорят за невежество, за границите на познанието и т.н., като имаме силно развито самочувствие, самочувствие, което се развива силно чрез мислене, чрез интелектуалност, което древните не са имали, но ни липсва връзката с по-дълбоките причини на света в това силно самочувствие. Придобили сме настояване върху себе си, засилване на самосъзнанието; но познанието за света, ние сме го загубили. Вече не получаваме такава връзка от инстинкта, каквато хората все още можеха да постигнат през десети или дванадесети век. Следователно трябва да говорим за нов праг към духовния свят. Ние от своя страна трябва да развием нещо чрез нашето повишено самосъзнание, което ще ни отведе в духовния, в свръхсетивния свят, в който не можем да влезем инстинктивно, както древните [все още] са могли. Точно както древните са развили самосъзнание чрез самодисциплина, за да издържат в света, в който идваме неподготвени, ние трябва да се подготвим за нещо друго. Трябва също да се подготвим да развием силите, дремещи в душата ни, които осъзнаваме чрез интелектуална скромност.

Виждате ли, човек започва от две добре познати сили в човешката душа, а не от някакви неясни неща или подобни в човешката душа. В сериозната духовна наука човек започва от две сили, които са абсолютно необходими в човешкия живот, но ги развива допълнително. Казвате си: те са едва в началото на своето развитие в обикновения живот, продължавате това развитие чрез собствената си работа върху себе си. Една от силите, която се развива по-нататък по този начин, е това, което се нарича човешка способност за памет. Чрез тази способност да помним ние всъщност сме Аз. Чрез тази способност да помним ние имаме обикновено самосъзнание. Поглеждаме назад към определена година от детството си и преживяванията, които сме имали, изплуват в образи от паметта, повече или по-малко избледнели и засенчени, но те се появяват. И знаем от обикновената медицинска литература – всеки може сам да види, че е така – знаем какво

означава, когато дадена област от живота ни е изтрита, когато не можем да си спомним нищо в хода на живота си. Тогава сме психично болни. Такова заболяване е едно от най-тежките психични заболявания. Но тази способност за запомняне, която е толкова необходима за обикновения живот, в този обикновен живот е напълно обвързана с тялото, с тялото на човешкото същество, както всеки чувства. И тези, които са по-материалистично настроени, посочват как се проявява тази зависимост, как определени органи или части на органи трябва само да бъдат увредени и паметта също е увредена, прекъсната, унищожена. Но тази способност за запомняне може да се превърне в отправна точка за развиване от него на нова и по-висша душевна сила и това се случва по начина, който описах в книгата си „Как да познаваме висшите светове“, в моята „Окултна наука“ и в други писания. Там показах как чрез това, което наричам медитация, това, което в технически смисъл наричам концентрация върху определени светове на мисълта, чувството и волевите импулси, силата на запомнянето може да бъде тренирана към нещо по-висше. Каква е тогава особеността на образите в паметта? В противен случай ние формираме своите образи и мисли от външния свят; те прелитат, както външният свят прелита покрай нас. Чрез паметта ние постоянно преживяваме това, което сме преживели. Дори години по-късно все още можем да черпим от самите дълбини това, което сме преживели. Чрез паметта образите непрекъснато се формират в нас. Използваме това в медитация и концентрация, когато искаме да станем духовни изследователи. Ние формираме - или се оставяме да бъдем съветвани от онези, които знаят за тези неща - лесно разбираеми идеи; такива идеи, които не могат да дойдат от подсъзнанието, които не могат да бъдат и спомени от живота, идеи, които можем да разберем толкова точно, колкото можем да разберем математически или геометрични идеи. След това почиваме с душата си върху тези образи. Обучението на тези методи наистина не е по-лесно от клиничното изследване, изследването във физически или химически институт или в обсерваторията. Това със сигурност е вътрешна работа на душата, но е много сериозна работа за тази душа. Може да отнеме години, за някои може да отнеме и по-малко време, в зависимост от вътрешната съдба на човека, но винаги е нужно известно време, докато това многократно предизвиквано опиране върху определени идеи доведе до нещо. Разбира се, останалата част от живота не бива да бъде нарушавана от тези упражнения; човек остава разумен, способен човек, защото тези упражнения отнемат само кратко време. Но те трябва да се практикуват дълго време, тогава ще постигнат това, което може да се нарече по-висше развитие на силата на спомените. Тогава осъзнаваме нещо в душата си, което живее като мислите за преживяванията, през които сме преминали. Само ние знаем, че това, което сега живее в душата ни, не се отнася до нищо, през което сме преминали в живота от раждането; но както иначе имаме образите на такива преживявания, така сега имаме и други образи. Нарекох ги „въображения“ в моите писания. Имаме образи,

толкова живи, колкото образите в паметта, но не са свързани с това, през което сме преминали в обикновения си живот. Вместо това осъзнаваме, че тези въображения не се отнасят до нищо, през което сме преминали в обикновения си живот, а до нещо извън нас, в духовния свят.

И ние се учим да разпознаваме какво означава да живееш извън човешкото тяло. Със способността да помним, ние се прилепваме към тялото си. С тази развита, тренирана способност да помним, ние вече не се прилепваме към тялото и се случва нещо, което можем да наречем подобно и все пак съвсем различно от състоянието, през което човек преминава от заспиване до събуждане. Там той обикновено е в безсъзнание, там съзнанието е угаснало, в това време от заспиване до събуждане, защото човек не вижда с очите си, нито чува с ушите си. В това състояние човек се намира, когато използва развитата способност да помни. Човек не възприема с очи и уши, дори не възприема топлината в заобикалящата го среда, но не живее несъзнателно, както в съня, а живее в свят на възприятия, в свят на възприятия. Сега човек възприема духовен свят. Наистина е сякаш човек започва да заспива, но не преминава в тъпотата на безсъзнанието, а в друг свят. Този друг свят се възприема чрез развитата способност за помнене. И сега човек се учи да разпознава, като първи поглед, това, което бих искал да нарека „табло на паметта“, но развитото табло на паметта от този живот до раждането. Това е, в известен смисъл, първото свръхсетивно възприятие.

В противен случай човек има спомени за живота си, той позволява на образите да възникват, образи на паметта, от потока на живота. Не е същото, когато човек гледа на живота чрез тази свръхестествено развита способност за запомняне. Целият поток на живота се комбинира в един-единствен момент - като нещо пространствено - в разбираем образ. Това, което иначе се появява само като отделни фрагменти от паметта с течение на времето, се превръща в кохерентен поток, когато постигнем тази независимост от тялото си. След това, след като сме свикнали да си представяме независимо от тялото, точно както би си представял спящ човек, ако можеше, се развива това, което може да се нарече истинско съзерцание за това какво е да заспиш, да се събудиш и какво е да спиш като цяло. Човек се научава да разпознава как това, което е в човешкото същество духовно и душевно, всъщност излиза навън - не пространствено, а динамично. Правилно е да се каже, че то обикновено остава несъзнателно, но че човешкото същество може да развие съзнанието си извън тялото и как съзнанието се състои от това, че духовното и душевното се потапя отново в тялото. И след като това е развито, човек може постепенно да се издигне до по-нататъшни възприятия.

Ако можете да си представите какъв е човек, когато спи като жива духовно-душевна същност, тогава ще разберете и как духовната душа е живяла в чисто духовен свят, преди да слезе във физическия свят чрез раждане или зачеване, ако продължите да работите с развитата памет по описания начин. Научавате се да различавате:

Спящият човек има чувствено и свръхсетивно желание да се върне във физическото тяло, лежащо в леглото, и да го съживи духовно и психически. Но тази сила е известна и като силна сила в душата, която първо чака да бъде приета от физическо тяло, идващо от баща и майка във физическия наследствен поток, но човек се научава да разпознава как тази душа се издига от духовно-душевния свят и прониква в тялото. Човек придобива знание за това как душата ни живее духовно преди раждането. Човек опознава вечното в човешката душа. Вече не е вярно, че човек се вкопчва в това вечно в човешката душа, а знание, което се придобива чрез свръхсетивното виждане. И човек придобива също знание за великото заспиване, което човек изпитва, когато преминава през портата на смъртта. Точно както съзнанието само се притъпява, а не се губи в съня, така е и с човешката душа, когато преминава през портата на смъртта, само че е обратното: докато човек, когато заспи и иска да се върне в тялото, се прилепва към тялото и по този начин, в обикновения сън, съзнанието му е притъпено, когато преминава през портата на смъртта, съзнанието му се пробужда, защото няма желание за тялото. Едва след като е живял дълго време в духовния свят, се случва нещо, което би могло да се сравни с възрастта на физическото тяло, която се достига на 35-ата година от живота. Когато душата е живяла известно време след смъртта, отново се появява копнеж да се върне в тялото и настъпва преход към нов живот на земята.

Многократно съм описвал по-подробно тези преживявания на човек между смъртта и новото раждане. Когато тези неща се описват, те все още са широко осмивани и подигравани от хората днес, смятани за фантастични. Но онези хора, които смятат постигнатото по този начин за фантастично, трябва едновременно с това да смятат и математическите понятия за фантастични, защото постигнатото по този начин е също толкова реално, колкото и това, което се открива чрез истинско и сериозно естествено изследване.

И се появява мощен и значим образ. Не е така, че когато имаме спомен, всъщност имаме нещо, което сме преживели години по-рано, пред душата си. Имаме го пред себе си като образ, който сме преживели. Когато имаме това пред себе си, което не имаме чрез обикновената памет, а чрез развитата способност да си спомняме, имаме пред себе си този духовен свят, в който сме като спящ човек, но в който сме и преди да слезем в земния живот. Имаме това, което не се явява на сетивата във външния свят около нас, но което се явява на духовното око, на душевното око.

Имаме духовните основи, широчината на света пред себе си. Издигаме се отново, покрай нов пазач на прага, над нов праг, в свръхсетивния свят, към духовния фон на естественото съществуване, към който принадлежим. Там той се появява като могъщ спомен за камък и облаци и за всичко, което е в царството на природата. Ето как изглежда камъкът за окото, облак. За духовното око се явява нещо, с което сме свързани, защото сме живели в него преди раждането или зачеването си.

Съществува великата памет на света. И когато тази световна памет за нашето

собствено свръхфизическо съществуване преди раждането ни възниква, когато нашето вечно „аз“ ни се явява от външния свят пред духовното око, ние едновременно получаваме картина на духа, която е разпространена в света около нас. Ние постигаме истинско духовно познание за света.

Духовната наука трябва да говори за тези неща, защото това е нещо, което трябва да навлезе в съвременната цивилизация, точно както е навлязъл светогледът на Коперник преди няколко века, точно както е навлязъл светогледът на Галилей. Точно както тези неща са били отхвърляни в онези дни, точно както са били възприемани като парадоксални, като фантастични, така и духовната наука се възприема като фантазия днес. Но тези неща ще бъдат възприети от човешката душа и ще имат, както ще спомена след малко, ефект върху външното, социалното и цялостното съществуване на човека. Но първо трябва да отбележа, че за пълно духовно познание трябва да се развие друга сила на познанието.

Хората все още ще признаят, че човек може да развие силата на паметта в когнитивна способност. Но може би по-специално строгите учени няма да приемат втората сила, която трябва да спомена, като когнитивна способност, и все пак тя е, макар и не такава, каквато се среща в живота, но когато е развита, истинска когнитивна способност: това е силата на любовта.

В обикновения живот любовта е обвързана с човешките инстинкти и човешкото либидо, но както способността за запомняне може да бъде извлечена от обикновения живот, така може и тази любов. По отношение на любовта човек може да стане независим и от човешкото тяло. Силата на любовта може да се развие, като се използва за постигане на истинска обективност. Докато в обикновения живот човек обича, защото вътрешното същество на човека насърчава тази любов, човек може да развие тази любов, като се потопи във външни обекти, като стане едно цяло с външния обект, забравяйки себе си. Когато извършваш действие не от вътрешни импулси, които идват от нагоните, инстинктите, а когато действаш от любов към външни събития, тогава това е любовта, която е едновременно силата на човешката свобода. Ето защо вече казах в книгата, която публикувах през 1893 г. под заглавие „Философия на свободата“, че във висшия смисъл поговорката, че любовта е сляпа, не е вярна, а че любовта е именно това, което ни позволява да виждаме. И този, който се озовава в света чрез любовта, наистина се освобождава, защото се прави независим от вътрешните инстинкти и нагони, които го поробват; Той знае как да се потопи в света на външни факти и събития и да позволи на света да диктува действията му; но тогава той може да действа като свободно човешко същество в смисъл на това, което трябва да се случи, вече не носено и ръководено от инстинктите и импулсите си. Точно както исках да осигуря основа за свободно социално чувство в рамките на съвременната цивилизация в моята „Философия на свободата“, за това, което наистина може да основе социален живот от дълбините на човешкото същество, така трябва да се каже и че тази любов трябва да се

развива като сила на познанието, например, когато човек развива остра наблюдателност за това, в което се превръща отново с всеки изминал ден. Нека бъдем честни, уважаеми присъстващи, честни със себе си: Не сме ли коренно различни всеки ден? Животът ни движи; това, което преживяваме в другите хора и това, което преживяваме в тях, всичко ни движи. Ако си спомним какви бяхме преди десет години, ще си признаем: Бяхме доста различни от това, в което сме станали днес, и по същество сме нещо различно с всеки изминал ден. Но ние се носим по течението в обикновения си живот. Това е, което духовният изследовател трябва да направи като дисциплина на волята, че той трябва да вземе това развитие на волята в свои ръце, така да се каже, наблюдавайки себе си: От какво сте били повлияни днес? Какво е променило вътрешния ви живот днес? Какво е променило вътрешния ви живот през последните десет или двадесет години? Какво се е случило с вас? От една страна, трябва да направите това, но от друга страна, трябва да направите нещо друго. Трябва да си дадете много специфични импулси и движещи сили, така че не само да живеете по начин, който ви променя отвън, животът ви да се променя отвън, но и да застанете до себе си като свой собствен зрител, така да се каже, и да наблюдавате волята и действията си. Ако направите това, тогава просто развивате онази висша любов, която е напълно погълната от обектите, по закономерен начин.

И когато развием тези две душевни сили: от една страна, паметта, която е освободена от тялото, от друга страна, силата на любовта, която всъщност ни прави едно цяло с истинското ни духовно същество и ни довежда до по-висше самосъзнание, тогава прекриваме прага на духовния свят. Тогава външното познание за природата се допълва взаимно по такъв начин, че можем да оплодим всички отделни науки чрез тази антропософски ориентирана духовна наука. Преживял съм как в едно известно медицинско училище великите медицински авторитети говореха за медицински нихилизъм. Те говореха за медицински нихилизъм, защото постепенно бяха стигнали до заключението, че по принцип не могат да се намерят лекарства за типични заболявания. В по-новия научен живот връзката с природата е изгубена; тя не се разбира. Най-много човек изпробва това или онова вещество, за да види дали има лечебна връзка с това или онова заболяване, но не вижда по-голямата картина. Чрез духовната наука човек вижда през растителния живот, отделните растения, големите разлики, които съществуват между кореновия живот, листа, цвета и взаимоотношенията на духовното същество, което стои зад него, зад кореновия живот, листа, цвета, билковия живот на растенията. Придобиват се знания за това как това се отнася до човешкото същество, което като цяло човешко същество е израснало от тази природа. Човек получава представа за взаимоотношенията на животните, растенията, минералите с човека и по този начин получава рационална терапия. Медицината може да бъде оплодена по този начин. Миналата пролет самият аз проведох курс за

лекари, медицински специалисти и студенти по медицина, в който показах как духовното знание може да се използва за обогатяване на изучаването на лекарствата, но също и на патологията, изучаването на болестите.

И така, всички отделни науки могат да бъдат обогатени с духовно знание. Чрез постигането на това духовно знание, чрез истинско срастване с това, което бяхме, с духовния и душевен живот, но което сега действа във физическото ни тяло, ние придобиваме съвсем различно знание за човешката природа, отколкото чрез обикновената наука. Тази обикновена наука иска да има само логически, абстрактни и ограничени понятия за природата и човешкото съществуване и се казва, че не е истинска наука, където не могат да се изведат такива абстрактни закони. Да, скъпа публика, ако природата не работи според такива абстрактни закони, тогава ние, хората, можем да декларираме за такива закони дълго време; ние ограничаваме знанията си само ако искаме да действваме логично и абстрактно в науката, ако можем да се отдадем само на абстрактни експерименти. Тогава природата би могла лесно да каже: При такива обстоятелства няма да предоставя никакви прозрения за хората.

Като подхождаме към темата с духовната наука, ние се научаваме да разпознаваме, че природата не твори според закони, а според принципи, които могат да бъдат постигнати само чрез художествено наблюдение, чрез реално въображение. Не можем да проумеем чудната тайна на човешката форма, на цялата човешка организация, чрез абстрактни закони или чрез наблюдение, както се прави в обикновената наука. Трябва да се развиваме и да растем в това, което придобиваме в елементарни знания за въображаемо наблюдение. Тогава се разкрива истинската човешка природа и по този начин от духовното знание извира художествен поглед върху човека.

Ето как се изгражда мостът от духовното познание към изкуството. За всеки, който се посвещава на познанието в смисъла на антропософската духовна наука, за която става дума тук, знанието не е нещо външно. И ако е художник, той не създава сухи символи, дидактични теории или други подобни, а вижда форми в духовния живот и може да ги отпечата върху материала. По този начин едновременно се създава и обновление на изкуството. Можем да го преживеем, ако сме отворени. Старите художници са създавали велики и могъщи неща. Как са творили? В миналите векове те първо са гледали със сетивата си външната материя. Вземете Рембранд или Рафаел, те са гледали външната материя в своята епоха; те са знаели как да схванат духовното от външната чувствена реалност и да го изобразят. Същността на тяхното изкуство се е състояла в идеализирането на реалността. Човекът, който гледа на това изкуство с отворен ум и вижда как се е развило, знае, че часът на това изкуство е отминал и че нищо ново не може да се създаде по този начин. Духовната наука води до духовно прозрение. Духовните форми се виждат в духовната и душевна жизненост. И със същата реалност, със същото чувство за реалност, както

преди е било създавано художествено, където реалността е била идеализирана, сега художественото творчество започва чрез осъзнаването на духовното и духовното. В миналото художникът е извличал духа от материята; сега духът се пренася в материята. Но не по алегоричен или символичен начин. Само онези вярват в това, които не могат да си представят колко непосредствено реално може да бъде това, което може да бъде създадено като ново изкуство.

Така виждаме как тази духовна наука всъщност води до истинско изкуство. Но тя води и до истински религиозен живот. Забележително е, че днес има критици на тази духовна наука, които казват: духовната наука иска да сведе в ежедневието това, което би трябвало да се усеща само на високи висоти като божествения свят. Да, това е, което иска тази духовна наука. Тя иска човекът да бъде толкова пропит с духовно и душевно съществуване чрез познанието на свръхсетивните светове, че духът не само да бъде обхванат в мистична мъгла, преживян в аскетизъм, чужд на живота, но че този дух може да бъде пренесен във всяко практическо съществуване. Хората вярват, че вече са постигнали много, ако са дали на другия човек образование. Така че, когато затворят фабричната порта зад себе си, са приключили с работата си; че тогава могат да имат всякакви красиви идеи отвън. Но човек все още не може да се чувства напълно човек, ако първо трябва да затвори фабричната порта зад себе си, за да се посвети след това на издигането на душата си. Не, ако искаме да решим до известна степен големите проблеми на цивилизацията, трябва да продължим да внасяме духа във фабриката, когато влизаме през портата на фабриката, като проникнем с духа това, с което работим в ежедневието си. Това е, което изоставя живота, това е, до което катастрофалното време най-накрая ни доведе, че сме създали външен бездуховен живот, един просто механизъм на живот.

Духовната наука изпълва цялостното човешко същество. Тя ще може да пренесе духа отвътре в човешкото същество в най-практичните, на пръв поглед трезви области на живота. И така ежедневието - където работим за другите, където стоим пред машината, където участваме в цялостта чрез разделението на труда - ще се одухотвори, когато духовната наука, която може да бъде едновременно знание и религиозен плам, навлезе в живота. Тя ще бъде социална сила сама по себе си. Тя ще стои до хората, докато работят. Икономическият живот, практическият живот във външния свят, ще бъде завладян от наука, която има не само абстрактен дух в понятия и идеи, но и жив дух, и която следователно може да изпълни живота с този жив дух.

Скъпи мои присъстващи, това, което иска само да промени външните институции, не може да ни доведе до решение на социалния въпрос. Живеем във време, в което се отправят социални искания. Но също така живеем във време, в което хората са силно асоциални. Осъзнаването, както го описах, ще донесе и социални импулси сред хората, които могат да разрешат големите загадки на живота по различен

начин от абстрактния начин на мислене, който се явява като марксизъм и други подобни, който може да разруши само защото произлиза от абстрактното, защото убива духа, но защото само духът може да съживи живота. Това е, което духовната наука обещава в известен смисъл, че тя може не само да даде удовлетворение на душата във връзката ѝ с вечното, но и че може да вдъхне сили в социалния живот. Това доведе до факта, че човек не искаше да остане в духовната наука само с мистични възгледи. Нямаме абстрактен мистицизъм. Имаме онова, което не се страхува да прекрачи прага на духовния свят и да поведе хората към свръхсетивния свят по нов начин. Но едновременно с това ние спускаме във физическия, сетивния свят това, което печелим по този начин. Това доведе до практическия поглед върху живота, който е изложен в моята книга „Сърцевината на социалния въпрос“ и в други писания, и който е представен от „Федерацията за тройния социален организъм“. Все още има хора, които казват, че духовната наука отдалечава от старата религия; например, че е антихристиянска. Но всеки, който погледне по-отблизо тази духовна наука, ще открие, че тя е точно подходяща, за да представи отново на хората Мистерията на Голгота и истинския смисъл на християнството. Защото под влиянието на съвременния, натуралистичен мироглед, какво се е случило с Христос, който със сигурност трябва да е свръхсетивно същество, привлечено в човешко тяло, което е дало на земята нов смисъл? Простият човек от Назарет; просто човешко същество, макар и най-забележителното човешко същество в световната история. За пореден път, свръхсетивното познание е необходимо, за да се разбере християнството по начин, абсолютно необходим за съвременното човечество. И чрез тази духовна наука човек ще може да стигне до разбиране на християнството, което е подходящо за съвременния човек. Тези, които говорят за враждебност на духовната наука срещу християнството, дори ако те често са официални представители на християнството, ми се струват малодушни, а не истински разбиратели на християнството. Когато чувам такива малодушни представители на християнството, винаги трябва да си спомням един християнски католически богослов, мой приятел, който в реч за Галилей, като професор по християнство, каза: Никое научно познание не може да омаловажи християнството, но познанието за божественото може да победи само ако познанието за света продължава да напредва и представя това божествено във все по-висша слава. Следователно човек трябва да мисли високо за християнството и да каже: То е толкова добре обосновано, че извъндуховното и духовното познание ще навлезе в човечеството с хиляди. Но ние се нуждаем от християнство, което се намесва в живота, което не се ограничава само с това да казва: „Господи, Господи!“ но това проявява силата на духовното във външно действие. И такова практично християнство трябва да живее в това, към което се стреми чрез тройния социален организъм.

Човекът, който представи това, което трябваше да кажа днес, с няколко думи каза, че вече съм говорил в Холандия през 1908 и 1913 г. По това време можех да говоря за антропософски ориентираната духовна наука само като за нещо, което иска да произлезе от една или повече човешки души, за да реши въпросите на съвременната цивилизация.

Но оттогава, въпреки горчивите военни години между тях, се случиха много неща: от 1913 г., когато положихме основния камък, в Дорнах, близо до Базел, е построен Свободният университет за духовни науки, Гьотеанумът. Това училище за духовни науки е предназначено не само да служи на абстрактната духовна наука, но и да оплоди всички науки чрез духовната наука. Ето защо миналата есен, въпреки факта, че Гьотеанумът все още не е завършен и все още се нуждае от много, преди да бъде завършен, проведохме първия курс, а на Великден ще проведем и втори курс, който ще бъде по-кратък. По време на есенните курсове говориха тридесет видни личности, някои от които са учени в съответните си области: математика, астрономия, физиология, биология, история, социология и юриспруденция. Но говориха и практични хора от живота, хора, които са индустриалци, хора, които са търговци; говориха хора от изкуството. Както казах, говориха тридесет личности, които показаха, че това, което може да се придобие като духовно знание, може да се пренесе в отделните науки. Може да се покаже, че тази наука по този начин не придобива суеверен характер, а по-скоро рационален, вътрешен, духовен характер и по този начин истински характер на реалността. И така, ние ще се опитаме да работим в този Гьотеанум. Този Гьотеанум, когато го видите един ден, е построен в нова форма на изкуство, нов стил на изкуството. В миналото, ако е трябвало да се построи научен център, са се водили преговори с този или онзи архитект дали да бъде построен в гръцки, готически или ренесансов стил. Това не би могло да се направи от духовната наука, защото тя оформя от себе си това, което разпознава като реалност, не само в идеите, не само в законите на природата и духа, но и в художествената форма.

Човек просто би извършил грях срещу собствения си духовен живот, ако беше приложил към тази сграда чужд стил, а не стилът, който художествено произтича от самата духовна наука. И така виждате опита за нов архитектурен стил, въплътен в Дорнах, така че можете да си кажете, когато влезете в сградата: всяка колона, всяка арка, всяка картина ви говори един и същ дух. Независимо дали стоя на подиума и изразявам съдържанието на тази духовна наука, или оставям колоните, капителите или нещо друго да говорят вместо мен, това са различни езици, но един и същ дух трябва да бъде изразен във всичко това.

Това е отговорът, който антропософски ориентираната духовна наука иска да даде на големите цивилизационни въпроси на човечеството. Защото първият от тези цивилизационни въпроси е въпросът за истинско себепознание, подходящо за новите времена. То се постига чрез прекрачване на прага по нов начин, както го

описах, чрез придобиване на сили на познание чрез развитата способност за памет и развитата сила на любовта, за да се съзре вечното в човешката природа. И по този начин човек достига до ново усещане за това какво всъщност е човешкото същество, такова, което е достойно за човешкото същество. Човек се обръща към ближния си по такъв начин, че уважава в него това, което е родено от духовния свят, че вижда в него частица от този духовен свят. По този начин човешкият живот се облагородява наново в морален смисъл, човешкото взаимодействие се облагородява от духа. Това е отговорът на втория въпрос, въпросът за социалното взаимодействие.

И третият голям въпрос на цивилизацията в настоящето е следният: Човек може да знае, че в своите дела и действия тук, на земята, той не е просто съществото, което стои там и чиито действия имат смисъл само между раждането и смъртта. По-скоро това, което правя на земята, има световно значение; то е интегрирано в целия свят. Като развивам морални идеали в себе си, аз развивам нещо, което има световно значение.

Нека обобща: съвременната естествена наука разделя външната природа от вътрешния живот на човека. Тя вижда в развитието на земята и цялата планетарна система нещо, което е изникнало от един вид първична мъглявина. Човекът също е бил създаден. Но след известно време човекът ще изчезне. Земята ще потъне обратно в слънцето като шлама. Ще се разпростре поле от трупове. Това е, което естествената наука трябва да каже, когато гледа само собствената си област. Но от човешката душа възникват морални идеали. Те са най-ценното в човешката душа. Школата на мисълта, която я е довела до толкова високо ниво на изтънченост, не познава място за идеали. Идеалите ще изчезнат като дим. Следователно, това, което се нарича идеологически мироглед, вече се е оформило у милиони и милиони хора. Съвременният пролетариат говори за обичай, закон, религия, наука и изкуство като за идеология, защото чувството за живия дух е изгубено. Ако стигнем до разпознаването на този жив дух, ще знаем, че това, което живее в човешката душа като морални идеали, като духовно, е свързано с това, което е зародишът в растението. Когато растението тази година окапне, от зародиша се развива ново растение.

Така, от духовно-научното познание знаем: облаците, звездите, планините, изворите, камъните, растенията, животните, а и физическият човек ще изчезнат, както изсъхналите листа падат и се разлагат от растението. Но както нов зародиш излиза от растението, така и това, което почива като зародиш в човешката душа, ще оживее като морални идеали, не само за следващата година, но и за вечно бъдеще. И можем да повторим прекрасните думи на Христос:

„Небето и земята ще преминат, но Моите думи“ – това, което развиваме в човешката душа като духовно знание – „няма да преминат“.

Можем да говорим за факта, че отново пред нас стои едно единство: преходният физически свят, възникващият духовен свят. Чрез това човек придобива световно значение. Социалният му живот също придобива тежест. И празните решения, които толкова измъчват човечеството днес, които носят толкова тежки социални буреносни облаци на Изток, ще изчезнат, когато социалният въпрос се превърне във въпрос на светоглед; когато човек се опита да намери импулсите за решаването на този социален въпрос и в това, което човек може да проумее в себе си като жив дух.

По този начин съвременните въпроси на цивилизацията ще получат своите импулси от духовната наука. Вече сме правили образователни опити в тази насока. В Щутгарт Емил Молт основава Свободното валдорфско училище, което аз ръководя. То се стреми да развива и да донесе на децата, по образователен и артистичен начин, това, което може да се извлече от живата духовна наука.

Накратко, скъпа публика, задачата да се помирят религията, изкуството и науката, да се въведе истинска наука, истинска религия и истинско изкуство в най-практичния живот, е това, което антропософски ориентираната духовна наука се чувства призвана да прави. Гьотеанумът в Дорнах е построен с тази цел, за да бъде първото място, където такава наука може да се култивира в свободен научен, свободен духовен живот. В началото и до настоящия етап хора, готови на жертви, са осигурили възможността Гьотеанумът да бъде построен; но както казах по-рано, Гьотеанумът все още не е завършен. Завършването му ще зависи от това дали вече има достатъчно хора, които разбират необходимостта от прогрес в този свят; дали Гьотеанумът ще остане торс и човечеството ще каже: не искаме да събудим духа, или чрез разбирането на живия дух може да бъде завършен първият му дом. След това други ще последват. Защото това е сигурно: в дългосрочен план култивирането на познание за живия дух ще бъде необходимо в съвременната цивилизация. Защото е сигурно, че дори онези хора, които мразят духа като такъв, които смятат духовното изследване за нещо фантастично, дори те се нуждаят от духа. Търсещите души се нуждаят от духа, а тези, които не търсят, се нуждаят от него още повече. И този факт не може да бъде отхвърлен. Човек ще търси духа, защото ако наистина иска да бъде човек, той се нуждае от духа.

Отговаряне на въпроси

Въпрос: Вашето намерение ли е да създадете училища в различни страни по модела на Валдорфското училище или Валдорфското училище трябва да остане едно цяло?
Рудолф Щайнер: Е, ние не бихме могли да съберем необходимата сила, за да създадем Валдорфското училище, ако всъщност не искахме такова училище да бъде създадено навсякъде, където има училища. Защото Валдорфското училище не се основава на някаква причудливост или личен дневен ред, а на това, което може да се придобие като правилно педагогическо изкуство от познанието за човека, също и познанието за развиващото се човешко същество, детето, което може да се

придобие чрез духовната наука. Това означава, че е направен опит да се разбере какво трябва да се прави с детето, докато то стане възрастен, така че тялото, душата и духът да се развиват в еднаква степен. Разбира се, не мога да развия изкуството и науката за образованието, на които се основава Валдорфското училище, с няколко думи тук; ще направя това на други места в Холандия, където ще говоря за практическото образование и изкуството да се живее от гледна точка на духовната наука. Но ако човек е, разбира се, убеден, че истинска, всестранна образователна теория може да се намери по този начин и ако е основал Валдорфското училище на това, тогава не може да не възнамерява да направи поне толкова, колкото е възможно, за създаването на такива училища. Разбира се, все още не ни е позволено да направим много, защото за Валдорфското училище това е достатъчно засега, но не е достатъчно за никое друго училище. А това, което не е достатъчно, може би ще поставя като загадка тази вечер. Лесно можете да си представите какво не е достатъчно в момента. Обаче, нещо друго не е достатъчно в момента. Когато Валдорфското училище беше основано, беше необходимо първо да проведе педагогически семинар за валдорфските учители. И така, от своя страна, педагогиката трябва първо да се разработи от духовно-научното. Всичко това би могло да се случи в най-широки кръгове в целия цивилизован свят, защото педагогическият въпрос е преди всичко въпрос на цивилизацията в наши дни. Ако цивилизованият свят стигнеше до заключението, че трябва да се направи нещо за образованието на детето.

Уважаеми дами и господа, казах, че живеем в свят, в който се отправят големи социални изисквания, но в който вътрешните импулси и инстинкти на хората не са особено социално ориентирани. Трябва да разчитаме на идното поколение в много отношения. И това идно поколение трябва да образуваме по различен начин, за разлика от хората, които доведоха света до сегашните катастрофи. Нуждаем се от ново образование и най-вече трябва да осъзнаем, че социалните хора трябва да бъдат образовани, че общата човечност на човешката природа трябва да бъде разкрита у детето.

Ако мога да спомена само един детайл: в обикновените училища – и съм сигурен, че Холандия не е по-различна в това отношение – намираме системата за изпити за много странна. Валдорфското училище съществува само от една година. Ние я приложихме старателно във Валдорфското училище: не ни трябват изпити, постигнахме нещо различно. През цялата година провеждахме конференции, които имаха истинско психологическо съдържание. В известен смисъл всяко отделно дете стана обект на изследване. Успяхме да изучаваме най-големите класове. Излязоха наяве странни неща. Например, стана ясно какви са непредвидимите фактори. Беше показано, че един клас изглежда съвсем различно поради непредвидими сили, където има повече момичета, отколкото момчета, отколкото клас, където броят на момичетата и момчетата е еднакъв или където мнозинството са момчета. Всички

тези неща трябва да бъдат внимателно изучени. Старите педагози казват, че човек трябва да извади наяве това, което е правилно в индивидуалността на детето. Но само чрез духовната наука човек ще може да разпознае индивидуалността на детето. Това се променя от година на година, от месец на месец. Човек трябва да стане внимателен наблюдател на човешките същества. И вместо сертификатите, които казват „почти задоволително“, „почти достатъчно“, което не означава нищо, ако не можете да приведете тези неща в съответствие с истинската индивидуалност, вместо това дадохме на всяко дете истинско описание на неговата или нейната природа, което също може да се използва, и поговорка, която е изцяло от душата на всяко отделно дете, която е силна поговорка, мотото за детето за цялата следваща учебна година. Детето има един вид огледало. И децата, които получават тези доклади, са изключително щастливи от тях, дори и да са били критикувани. И сме преживели много неща. Когато многократно идвам в училището за инспекции, не като клише, а защото е част от един оживен живот, разпитвам децата и понякога ги питам: Децата, обичате ли учителите си? И трябва да видите как, не като нещо научено, а от все сърце, от душа, децата отговарят с „Да“, въпреки че не са възпитани по еснафски начин в някаква специална еснафска дисциплина, те са честни, така че напълно разбират: Можеш да бъдеш възпитан само с любов. И така, например, постигнахме, че децата, въпреки че обичаха да ходят на ваканция, копнееха да се върнат в училище. Успяхме да наблюдаваме много интересни подробности. Едно момче, което преди беше мърморещо хлапе и никога не искаше да целуне майка си, даде на майка си първата си доброволна целувка в деня, в който успя да се върне на училище след ваканцията, беше толкова щастлив. Това хвърля светлина върху целия безсмислен живот. Имаме нужда от нещо подобно от живия дух. Затова ми се струва необходимо идеите на Валдорфското училище да бъдат разбрани в най-широки кръгове. Ако може да се създаде световна училищна асоциация, която да се състои почти изцяло от потребители – тоест от тези хора, които имат деца, а също и от тези, които имат интерес от развитието на бъдещите поколения, защото всички хора всъщност се интересуват от това – тогава такава световна училищна асоциация, която би могла да бъде напълно международна, би могла да създава такива училища, където е възможно. И това всъщност е идеята на Валдорфското училище: да бъде зародишна клетка, излъчваща сили на растеж във всички посоки. Валдорфското училище трябва да бъде модел, въпреки че не бива да се опитваме да го направим възможно най-съвършено; нещата разкриват истинското си съвършенство едва когато се разпространят по-нататък. Ето защо казвам: със сигурност Валдорфското училище не трябва да бъде изолирано; то не произтича от един-единствен идеал, а от общи световни идеали. Следователно Световната училищна асоциация трябва да създаде колкото се може повече училища в най-кратки срокове, дори ако трябва да се борим с много стари традиции.

3. Антропософската духовна наука и великите въпроси на цивилизацията в наши дни

Уважаеми участници! Всеки, който говори съвсем сериозно по тема като тази тази вечер или тази, която ще обсъдя тук в Утрехт на 24-ти, трябва да е наясно, че вече има много души в настоящето, които копнеят за нов мироглед или поне за нов поглед върху мирогледа и начина, по който живеем.

Може да се каже обаче, че не всички души, копнеещи за такава нова посока в нашето настояще, са напълно осъзнати за това. Голяма част от този копнеж дреме в дълбините на човешката душа. Но за тези, които могат да погледнат безпристрастно както на душевния живот на индивида, така и на социалния живот на настоящето, е ясно, че в настоящето се извършва търсене, сериозно търсене на такива души. И това търсене е основно свързано с големите цивилизационни въпроси на нашето настояще.

В днешно време има много подобни проблеми на цивилизацията, но всички те могат да бъдат горе-долу овладени, ако се разгледат от две гледни точки. Една голяма загадка, която отдавна е живяла в човешките души – може да се каже – и която днес вече намира много специално откровение в тези души, идва от научното развитие през последните три до четири века. Това научно развитие донесе на човечеството големи, огромни триумфи в областта на познанието и предостави забележителни прозрения. Но за тези, които подхождат към резултатите от тази съвременна наука с цялата си душа, особено по отношение на душата и духовните въпроси, разбирането става все по-ясно и по-ясно. Бих искал да поясня още от самото начало, за да не бъде разбран погрешно: духовната наука, която е антропософски ориентирана – и това имам предвид тук, когато давам обясненията си – е напълно основана на съвременния, научен начин на мислене. Но ще видим, че именно защото иска да бъде напълно основана по този начин, тя трябва да надхвърли това, което обикновено се счита за границите на този научен начин на мислене. Тези, които не само искат външни знания за някакви практически или други житейски задачи, но и искат да спечелят нещо за живота на душата и духа си от научните прозрения, наистина, ако са достатъчно отворени за това, постепенно ще осъзнаят, че колкото по-дълбоко човек се задълбочава в тези прозрения, толкова повече те всъщност са загадки, толкова по-малко решават нещо за нас, което извира от дълбините на душата като велики екзистенциални въпроси на човешкия живот. Напротив, тези научни прозрения ни учат на нещо съвсем различно; те ни учат да задаваме въпросите, които възникват от дълбините на нашите души като човешки същества, по-дълбоко и по-фундаментално. Те ни учат да си задаваме повече загадки, отколкото сме си задавали преди. За някой толкова безпристрастен, който живее с цялата си душа в тези прозрения, няма друг начин, освен да установи връзка между това, което науката е донесла през последните

три-четири века, и това, което е дадено в старите, традиционни религии като истинско духовно издигане, като истинско духовно съдържание. Теоретично може да се обсъжда надълго и нашироко въпросът дали религиозният живот, задълбочаването на религиозния живот на човек, трябва да следва свой собствен път наред с по-новите научни знания. Душата на човека е една и той не може да си помогне, когато от една страна черпи жизнена храна за вечната съдба на душата си от религиозни основи, а от друга страна приема това, което [природните науки] имат да му кажат, например за структурата на небесното здание, за развитието на органичните живи същества и други подобни. Той не може да не се запита: Как двете се отнасят една към друга? Можем да кажем с интелекта си: двете области на живота произтичат от различни източници. Колкото и да декларираме как те произтичат от различни източници, в душата ни те се сливат и ние трябва да търсим баланс. Но в търсенето на това равновесие възникват нови загадки, към които е подтикнат съвременният човек, когато наистина погледне към общообразователния живот, когато е потопен в този общообразователен живот, които го тревожат, които призовават за някакви други източници, от които трябва да изтече истинско обединение на целия ни душевен живот.

И така виждаме, че един от най-важните въпроси на цивилизацията днес всъщност е вътрешен въпрос на душата. Трябва да се примирим със себе си, преди да можем смислено да се намесим в социалния живот. Трябва да придобием определена вътрешна сила. Следователно, всички външни въпроси на живота, всички въпроси на практическия живот, са фундаментално зависими от въпросите на човешката душа.

От една страна, съществуват големите проблеми на цивилизацията в настоящето. Но и от друга страна, загадките на живота идват пред съвременния човек. Научното познание не е останало просто знание. То се е намесило в практическия живот по забележителен и възхитителен начин. Донесло ни е съвременна технология, с която се сблъскваме на всеки етап от външния си живот днес, без която съвременното човечество вече не може наистина да живее. Но и тук съвременните резултати, практическите резултати от научния начин на мислене, всъщност не са ни донесли решения, а по същество нови, практически загадки за живота. През последните два-три века успяхме да създадем сложна технология и сложен човешки живот, който върви с нея. Трябваше да поставим хора в голям брой пред машината, което е резултат от съвременния научен начин на мислене. Трябваше да поставим човечеството в съвременните условия на движение, които са резултат от точно този начин на мислене. В областта на чисто механично-машинната работа, дори там, където механичното се среща в търговията, в световния транспорт, в световната икономика, научният начин на мислене се оказва плодотворен. Но по отношение на социалния начин на мислене, по отношение на начина, по който хората взаимодействат помежду си като човешки същества, то, така да се каже, е оставило

всичко зад гърба си. Няма нужда да се изучава това теоретично; може да се види в конвулсиите от социален характер, които се проявяват в настоящето и които имат шокиращо смущаващ ефект върху човечеството. Можете да го видите в това колко малко съвети има в началото в човечеството, тези сили, които постепенно придобиват ужасно разрушителен характер, животоразрушаващ характер, по някакъв начин полезни за човечеството, за да ги насочват и ръководят.

И така, особено по отношение на човешкото, моралното, душевно-духовното във взаимодействието между хората, в този съвременен, цивилизован живот са възникнали много загадки. И ние сме изправени пред големия душевен въпрос: Как съвременното прозрение се обединява с религиозните нужди на човечеството? И сме изправени пред големия практически, социален въпрос на живота: как да внесем такава насока в това, което се е превърнало в механично-технически живот, че в смисъл, израснал от съвременното мислене, човешкото взаимодействие да е възможно по такъв начин, че всички хора да възприемат тази връзка като водеща до достойно съществуване?

Накратко, изправени сме пред цивилизационни проблеми, които изискват решения и които се вливат в двете споменати течения. Антропософски ориентираната духовна наука, за която бих искал да говоря тук днес, преди всичко по отношение на своите прозрения, иска да подходи именно към тези загадъчни въпроси, които идват пред съвременния човек от двете страни, които току-що бяха характеризирани. Но тя трябва да го направи по начин, който все още е непознат за широките маси на човечеството, за цивилизования свят. Следователно, от едната страна се възприема като фантазия; може би от другата страна се възприема като нещо още по-лошо. Но не можем да напреднем в еволюцията на човечеството, ако не смеем да изразим това, срещу което във всяка епоха, защото е непознато, ще се води борба с изключителна ярост.

Виждаме го в душите, които усещат това, което току-що описах, по особено остър начин; те копнеят, така да се каже, за поток от знания от свръхсетивния, духовния свят в човешката душа. И днес такива копнеещи души измислят много неща, които обаче не са съвместими с нашия съвременен цивилизован живот. Виждаме многобройни души, които се обръщат към това, което е било достъпно за нашите предци в древността: определена хармония между религиозно чувство, художествено изразяване и научно познание. Чрез своите изследвания на древността, външната антропологична наука също така предава на човечеството днес неща, които будят голямо уважение към тези древни култури.

Някои хора се обръщат към Ориента, където останките от древна и оригинална мъдрост са запазени по упадъчен начин. Те искат да имат представа за това, което някога е било. Виждаме това да се появява в много души, но ако наистина искаме да разберем смисъла на човешкото развитие, трябва да осъзнаем, че можем да разберем такива души, които копнеят за нещо древно или за това, което е останало

от нещо древно в упадък, като например индийския мистицизъм или други подобни. Можем да разберем такъв копнеж, но трябва да кажем, че той напълно противоречи на смисъла на цялото човешко развитие. Защото това развитие е такова, че всяка епоха има свой собствен характер. И това, което някога е било в съответствие с импулсите и чувствата на човешката душа в древността, днес вече не е така.

Трябва обаче да кажем и нещо друго. Трябва да кажем: този стремеж към старото или този стремеж към затопляне на ориенталската мъдрост произтича и от известна умора в съвременната човешка душа. Тази умора на съвременната човешка душа се проявява във факта, че макар човек да се потопи във вековна или хилядолетна традиция или да се посвети на традиционни външни устройства на практическия живот, в рамките на днешния сложен живот му е трудно да събере сили да разгърне творчество, елементарно творчество в човешката душа, което е способно да изведе нови духовни сили от дълбините на душата на повърхността ѝ, което е способно да даде нови насоки на практическия социален живот. Лесно е за съвременния човек да се посвети, но творчеството е далеч от душата му, която е в основата си много уморена. Но именно творческите сили на човешката душа са това, към което се отнася антропософски ориентираната духовна наука, за която става дума тук, и се стреми да се обърне внимание. Защото тя вярва, че само чрез ново творение от най-дълбоките, най-елементарните сили на човешката душа може да дойде удовлетворение от това, което, по описания начин, е основно копнеж на много хора днес от големите течения на цивилизацията.

Това, което духовната наука може да предложи първоначално по отношение на познанието, обаче се основава изцяло на съвременния, научен начин на мислене. Но едновременно с това, тъй като е основана на тази основа, тя трябва да надхвърли този научен начин на мислене и да стигне до познанието на свръхсетивното; докато този научен начин на мислене схваща само външния сетивен свят и това, което умът може да комбинира от този сетивен свят като абстрактни природни закони и други подобни със своите средства за познание, със своите признато великолепни и възхитителни средства за познание.

Ако трябва да характеризирам връзката между това, което тук имам предвид като антропософски ориентирана духовна наука, и тази съвременна естествена наука, бих искал да използвам едно историческо сравнение. Но ви моля да не считате това сравнение за нескромност. То не е замислено по този начин. Това не е едно директно сравнение, което може да се направи днес с духовната наука и слабата човешка сила, която съответства на едно велико, мощно събитие, а по-скоро с нещо, което е също така специфично за това историческо събитие: говоря за откриването на Америка. Когато Колумб тръгнал да открива Америка, това било защото всъщност възнамерявал да прекоси големия океан, за да достигне това, което вече му било познато от другата страна, а именно да достигне Индия от другата страна.

Така се смятало, че човек се е насочил към нещо вече известно. Но по пътя човек е намерил нещо непознато, за което не е подозирал.

Това е основно ситуацията на съвременния духовен изследовател. Той иска да започне от това, което предлага съвременният живот, основаващ се на многобройни научни начинания. Той би искал да се впусне във всички пътища на изследване, които се предприемат по съвестен и старателно методичен начин в този съвременен научен живот. Но по пътя към това той не намира това, което голям брой изследователи по същество си мислят, че намират: вид знание, което, макар че би трябвало да се различава от това, което имаме около нас в нашия сетивен свят, по своята малка величина или нещо подобно, все пак е вид знание. Точно както Колумб е смятал, че достига Индия, тоест нещо познато, така и изследователите на външната сетивна сфера искат да открият атоми, молекули, йони, електрони и други подобни, което не е нищо повече от най-малката реализация на това, което вече имаме в сетивния свят. И когато сега гледаме в космоса със съвестни съвременни методи на изследване, въоръжени с всички възхитителни инструменти, които са били построени, ние също не искаме да намерим нищо друго освен това, което вече знаем тук, на земята. Ние изграждаме цялото небе за себе си от сетивните елементи, които вече имаме на земята. Човек би могъл да очаква това в началото и по принцип всеки, който не е дилетант в научния живот, а по-скоро изхожда от съвестния научен живот на настоящето, би могъл да очаква нещо подобно. Но когато той си изясни какво всъщност му е достъпно като изследовател, тогава стига до нещо друго. Може да си мисли, че стига до нещо познато, до атоми, молекули, йони, електрони, но по пътя открива нещо непознато, толкова непознато, колкото Америка е била за индианските изследователи. Той открива по пътя, именно като се потапя в мисловните процеси, в цялостните душевни процеси, които трябва да приложи в научните изследвания, един досега непознат, свръхсетивен свят. Антропософски ориентираната духовна наука се стреми да развие това, което човек прави вътрешно в душата чрез изследвания в клиниката, лабораторията или обсерваторията, по един по-изтънчен и разширен начин. Като обърне точното количество внимание на тази вътрешна дейност на душата, става ясно, че именно духът, който, дори и да се придържа само към външния материал, е активен във вас, особено в методичните изследвания. И тогава, когато човек осъзнае собствената си дейност в изследването, съвсем сериозно и толкова силно, колкото е възможно за човешката душа, той получава желание да развие по-нататък тези душевни сили, които носи в себе си, които трябва да бъдат стимулирани, така да се каже, чрез обикновеното образование. И тогава се стига до духовно-научните методи, за които бих искал да ви дам кратка индикация тук.

В началото на тези духовно-научни методи обаче трябва да има нещо, което е също така съвсем непознато за днешното човечество. Това, което бих нарекъл „интелектуална скромност“, трябва да стои пред пътя на духовното изследване. И

отново бих искал да обясня какво имам предвид под интелектуална скромност чрез сравнение. Представете си петгодишно дете, даваме му том на Шекспир в ръка, какво ще прави с него? Той ще го разкъса или ще си играе с него, но със сигурност няма да прави това, което е подходящо за тома на Шекспир. Ако детето е живяло още десет до петнадесет години, душевните му сили ще са се развили така, че да постъпва правилно с този том на Шекспир. Можем да кажем: Това, което е извадено от най-скритите дълбини на това дете, е това, което сега му позволява да прави нещо съвсем различно от това, на което е било способно преди. Ако искате да станете духовен изследовател, трябва да можете да кажете това с интелектуална скромност: Като възрастен, бихте могли да се изправите пред цялата природа, която ни заобикаля, по същия начин, както петгодишното дете се изправя пред тома на Шекспир. може да се почувства предизвикан да развие по-нататък душевните си сили чрез собствената си употреба, точно както постепенно са се развивали душевните сили на петгодишното дете, при което детето се е превърнало в нещо съвсем различно от това, което е било преди. Духовно-научното изследване се стреми да доразвие методи, подобни на вече започнатите в естественонаучните изследвания, само че по естествен начин. И това духовно-научно изследване не се основава на никакви външни мерки, то се основава изцяло на вътрешна душевна работа. Тази вътрешна душевна работа със сигурност не е по-лесна за изпълнение от работата в лабораторията, клиниката или обсерваторията. Това, което ще ви опиша като вътрешен душевен път на духовния изследовател, изисква години вътрешни усилия за истинското си обучение, въпреки че човек не работи с външни инструменти или инструменти, а само със силите на самата душа; и по същество тези душевни сили вече присъстват в обикновения живот, те просто трябва да бъдат допълнително развити.

Днес човечеството не обича да развива по-нататък такива душевни сили в себе си. Именно поради съвременния път на развитие, хората вече не мислят за човешкото развитие както в определени древни епохи. От една гледна точка това е напълно оправдано. Но от друга страна, е вярно и че други възгледи трябва да заемат мястото на популярните в момента. Именно поради тази причина много търсещи души днес копнеят неисторически за определен начин, по който нашите древни предци са стигнали до своите прозрения, защото тези предци са виждали нещо съвсем различно в пътя на познанието, отколкото хората днес виждат в него. В древността – мога само да намекна за това, днес вече можете да намерите повече обяснения във външната наука – в древността е имало школи на мъдростта, които също се наричат мистерии. В тези мистерии не се е култивирала наука, насочена повече към интелекта, по същия начин, както днес. Вместо това се е култивирала наука, която е говорила толкова интензивно на човешката душа, че тя е прониквала в дълбините на тази душа, като същевременно е освобождавала религиозен плам от тази душа, който е стимулирал тази душа така, че тя е

получавала това, което е получила като знание, в художествени видения едновременно. Изкуството, религията и науката са били едно цяло в тези древни мистерии. Но в тези древни школи на мъдростта се е говорило за постигането на висше знание по такъв начин, че да се хареса на целия човек, а не само на главата. И се е говорило за нещо, за което е донякъде опасно да се говори днес, защото човек ще бъде сметнат за парадоксално или фантастично, когато се говори за него. Говорело се е за факта, че между това, което човек може да знае, чувства и иска в обикновения живот, и това, към което душата му действително принадлежи като свръхсетивно, се отваря бездна между тези две области на външния и вътрешния живот; че тази бездна може да бъде преодоляна от човешката душа само чрез преодоляване, чрез вътрешни борби. Те говореха за прага, който разделя обикновения живот от свръхсетивния свят, към който душата всъщност принадлежи. И се казваше, че човекът е защитен от световните сили от това да влезе неподготвен в сферата на свръхсетивното познание. Това не беше просто олицетворение, а съвсем реално преживяване за учениците на старите школи на мъдростта, когато говореха за Пазителя на Прага. Този Пазител на Прага не беше преживян, ако човек не искаше да прекоси бездната между сетивния и свръхсетивния свят. Но човек трябваше да го мине, ако искаше да влезе в този свръхсетивен свят. Той ставаше видим, така да се каже, само когато човек искаше да насочи прозренията си към свръхсетивните области на съществуването. Но човек не бива и не трябва да прави това, казваха старите учители на мъдростта, без човешкото същество да е подготвено по здравословен начин и без да е изпълнило други условия.

Защото, различно от това, което говорим сега, хората в древността са говорили за това какво представлява действителната човешка мъдрост и човешка наука. Те са казвали: Неподготвеният човек, когато му бъде дадена науката за свръхсетивното, се превръща в източник на изкушение за него не само да върши добро, но и да върши зло. Познанието за свръхестественото подбужда човешки желания, които иначе биха останали безмълвни и укротени от външния морал. Тези желания вече не могат да бъдат укротени чрез прозрение за свръхестественото. Ето защо тези древни учители по мъдрост са изисквали от своите ученици да преминат през такава дисциплина на волята, такова образование, че тези инстинкти да се отдръпнат, че тези инстинкти вече да не говорят, така че тези ученици да слушат всичко, което древните учители по мъдрост са им представяли като чист морал по силата на естествения си авторитет. И са изисквали строго подчинение.

Виждате ли, това е била връзка между ученик и учител, която е запазена в много църковни контексти. Но ще признаете също, че съвременният живот е такъв, че хората вече не искат да имат такава връзка в никоя област. Можем да погледнем с голямо уважение и пълно разбиране към онези древни времена, когато на ученика на науката и мъдростта са били предавани определени заповеди, строги заповеди

за етика, морал, послушание и религиозно уважение – иначе те не са били предавани, ако не са се подчинили на тези условия. Можем да разберем това в миналото, но днес вече не можем да влизаме в такива отношения с науката и мъдростта от нашите съвременни, хуманни обстоятелства. Тези, които искат да възродят старата мъдрост на Изтока, не разбират това. Днес имаме нужда от нещо различно и това ни се разкрива от факт, който ще характеризирам по следния начин.

Преди всичко бих искал да попитам защо древните учители на мъдростта са подлагали своите ученици на такава строга дисциплина, воля и волево обучение, преди да предадат знанията и мъдростта си? Причината за това е била, че състоянието на ума на хората в далечното минало е било доста различно от нашето. Външната история ни дава само външния вид на човешкото развитие. Фактът, че човешката душа наистина е претърпяла огромни метаморфози през времето, е нещо, за което тази външна история ни казва много малко днес. Не е нужно да се връщаме към древна Индия или други региони на Ориента; достатъчно е да погледнем назад към времената на Древна Гърция, може би към малко по-ранните и средните периоди на Древна Гърция, и ще открием съвсем различно състояние на ума у хората. Това, което наричаме интелект, това, на което отдаваме толкова голямо значение като нашата интелектуална култура, все още не е било развито като отделна способност на душата у тези по-възрастни хора. У тях инстинкти, влечения, волеви импулси, емоционални вълнения и емоционални сили са се издигали от дълбините на душата и са прониквали в абстрактни понятия. Познанието си е проправило път от цялостното човешко същество, не само от главата. Можем да започнем да разбираме какво е било знанието за гърците, само ако успеем да проникнем в този произход на тяхното знание от цялостното човешко същество.

Това се е променило в наше време. От галилеево-коперниканския мироглед и от всичко, което е свързано с него в съвременното разбиране за природата, интелектуалният живот се е развил едностранчиво за нас.

Някои от вас със сигурност ще кажат: Този интелектуален живот не би бил толкова едностранчив, колкото бих искал да го представя. Вярно е, че ние експериментираме. Ние се занимаваме с външни факти и с това, което те разкриват, а не само с интелекта. Ние наблюдаваме съвестно според нашите методи във всички сфери на природата и в останалия свят. Ние не се занимаваме само с интелекта. Разбира се, ние експериментираме и наблюдаваме, но правейки това, ние прилагаме само интелекта си към тези експерименти и наблюдения. И ние сме решени да признаем за наука и човешка мъдрост само това, което се получава от експеримента и наблюдението от интелекта на такива природни закони или исторически закони, които могат да бъдат изразени в интелектуални форми. Цялото

ни разположение е станало интелектуалистично. По този начин то се различава от старото разположение на душата.

Тази стара душевна нагласа, тя идваше - не просто понятия, не просто идеи, а чувства и душевно съдържание за самия свят - от дълбините на цялата човешка организация. За древните е имало световно познание, когато са тръгнали по пътя на познанието. Те са се чувствали толкова тясно свързани с природата, че наблюдавайки минерали, растения и животни, и наблюдавайки физическото човешко същество, едновременно са наблюдавали нещо духовно и душевно навсякъде. Днес наричаме това анимизъм, но знаем много малко за същността на това, с което си имаме работа. Тази същност се състои във факта, че в древността, когато човекът е гледал външната природа, той не е имал пред себе си само сухото външно сетивно възприятие, а от всичко е излизала духовна същност, за да го посрещне. Той е знаел, че мълнията е тясно свързана с това, което се случва вътре в него. Той е знаел, че движещите се облаци са свързани с това, което се случва вътре в него. Той е чувствал, че принадлежи на цялата вселена. Той се е чувствал като част от вселената, както пръст би ме усетил като част от мен, ако има съзнание. От това усещане за света е произлязло цялото древно познание. Но това чувство за света е било налице само защото чувството за себе си, дори у древните гърци, не е било толкова развито, колкото нашето чувство за себе си. Чувството за себе си е било притъпено и затова старият учител на мъдростта е казал: Човек не бива просто да въвежда учениците във висше знание, за което е абсолютно необходимо висше чувство за себе си, защото ако дойдат до това знание неподготвени, ще изпаднат в един вид умствена безсилие. Тази умствена безсилие трябва да се преодолява чрез дисциплината на волята, чрез възпитанието на волята.

Ами ние? Да, можем да видим това най-добре от следното: Днес ние с право се гордеем с това, което знаем например за структурата на външния свят чрез коперниковия мироглед. Сега изповядваме възгледа, че слънцето е в центъра на нашата планетарна система и че земята се движи с голяма скорост около него. Наричаме това хелиоцентричен мироглед, за разлика от мирогледа на Средновековието и античността, който е поставял Земята в центъра на нашата планетарна система, така че човекът се е чувствал на твърдата основа на Земята, почивайки в пространството и оставяйки Слънцето да кръжи с другите планети около Земята. Но дори и от външната история може да се види, че това, което днес наричаме хелиоцентричен мироглед, не е било непознато за древните, че не е било непознато в школите на мъдростта. Днешният мироглед не говори за това. Но ако просто прочетете разказа на Плутарх за астрономическия възглед на Аристарх Самоски, векове преди появата на християнството, ще видите, че Аристарх Самоски е провъзгласил хелиоцентричния мироглед, че е поставил слънцето в центъра на планетарната система, че е накарал земята да се върти около слънцето. Аристарх Самоски само е провъзгласил по по-външно възприемаем начин това, което иначе е

било провъзгласявано на учениците в училищата за мъдрост, след като първо са преминали през подготовката. И много други неща са били преподавани там, които, като мирогледа на Коперник и хелиоцентричната слънчева система, сега са част от нашето общо образование, неща, които изучаваме, така да се каже, в началното училище като част от нашето общо образование.

Така можем да отбележим забележителния факт, че древните учители на мъдростта са предавали на своите ученици това, което днес е част от нашето нормално училищно образование, едва след като учениците са преминали през строга тренировка на волята. Те са събудили у своите ученици съзнанието, че трябва да прекратят прага на духовния свят. След това са им предали нещата, които днес са част от нашето общо образование.

Ние стоим, така да се каже, отвъд прага чрез съвсем обикновеното човешко развитие. Смисълът за историческата метаморфоза е, че това, което е било дадено на учениците в древността, например, само след огромна подготовка, се научава от всяко дете днес. Всяко дете е водено отвъд прага днес, който древните са описвали по характерния начин. Защо е така? Защото чрез човешкото развитие ние от своя страна имаме различно вътрешно душевно разположение от това на древните. Вече не сме изложени на душевното припадане и душевното вцепенение, от които е трябвало да се страхуваме в древността. В продължение на векове ние, като цивилизовано човечество, сме претърпявали укрепване, ободряване именно на нашето самосъзнание чрез интелектуално образование. Това самосъзнание не може да бъде намалено, парализирано или обезсилено от нашето навлизане в света, който за древните е бил светът отвъд прага. Не може. Древните биха казали нещо подобно: Ако някой искаше да предаде на неподготвения човек осъзнаването, че земята се движи в пространството с огромна скорост, той би почувствал, сякаш губи почва под краката си, би имал психическото и духовно чувство, че губи равновесие, сякаш се замайва от съществуването си.

Днес не е така. Но вместо това сме изправени пред нещо различно. Познанието за света, което древните са имали инстинктивно, е загубено за нас днес, защото разпознаваме от външния свят на сетивата това, което е било дадено на древните едва след дълга подготовка. Днес стоим на различен праг. Просто се учим от съвестния естествоизпитател как трябва да говорим за „границите на познанието“, за „невежеството“. Усещаме тази граница на познанието навсякъде, където това знание за природата трябва да се приложи на практика в полза на човечеството. Усещаме я в съвременната медицина, където е толкова трудно да се изгради мост от патологията към действителната практика на лечението. Усещаме я, когато искаме да приложим резултатите от нашите знания в социалния живот. Усещаме тези граници, те са там.

Чувстваме, че сме били преместени на нов праг. Задачата на духовната наука е да премине този праг по начин, подходящ за съвременния човек. Следователно, тя

започва от интелектуалната скромност, за да върне към неговата мярка това, което току-що е станало велико в съвременния човек, и да развие човешките душевни сили от цялостното човешко същество. Духовната наука взема за отправна точка две душевни сили, които са добре познати в обикновения живот, и ги развива допълнително. Тя започва с това, което наричаме сила на паметта в обикновения живот. Какво ни дава тази сила на паметта в нашето обикновено човешко съществуване? Тя извиква от паметта това, което сме преживели от раждането си или няколко години след това, през което сме преминали. Те се появяват пред душата ни в повече или по-малко избледнели образи чрез паметта. Това, което се случва в този живот, избледнява. Знаем и съвременната наука го характеризира много ясно, че когато тази способност за памет не е непокътната, има сериозно вътрешно душевно заболяване. Тази кохерентна памет, достигаща до детството, трябва да присъства в човешкото същество.

Методите на духовната наука приемат тази сила на спомена за своя отправна точка. Те развиват тази сила на спомена в нещо различно, в нещо по-високо развито, чрез това, което описах подробно в книгата си „Как да познаваме висшите светове“, в моята „Окултна наука“, в други мои писания, чрез това, което наричам медитация или концентрация. Тук обаче мога само да дам груб план за това, което всъщност трябва да се случи с душата, за да стигне до непосредствено разбиране на свръхсетивния свят. Човек трябва да почива по всеотдаен начин, да почива енергично и търпеливо върху идеи, които или са му препоръчани, или които сам си подготвя, опознавайки духовната наука. Докато иначе образите прелитат, той трябва, когато паметта стане трайна, да почива и да продължава да почива върху ясни образи и това трябва да прави от вътрешен произвол, от пълно вътрешно спокойствие – което трябва да е толкова голямо, колкото това, което развиваме в математическото мислене – и това вътрешно спокойствие трябва да е толкова голямо, колкото това, което развиваме в математическото мислене. След това, след известно време, той ще направи много определено откритие. Той ще почувства, че с обичайната си способност да запомня е зависим от организма си. Но ако допълнително развие способността си да запомня в напълно нова душевна сила, тогава той бива поставен в духовно-душевна дейност, по отношение на която вече не е зависим от организма си. Той се научава да разбира какво означава да мислиш, чувстваш, желаеш или извършваш подобни дейности, без тялото да осигурява основа за това. Той се научава да разгръща душевен живот извън тялото си.

Бих искал да характеризирам този душевен живот, който човекът опознава като духовен изследовател, по още един начин. Откриваме, че обикновеният живот на човека протича по такъв начин, че се редува между будност и сън. Човекът преминава през състоянията на заспиване, сън и събуждане. Когато заспи, съзнанието е притъпено. Човекът не осъзнава какво преживява между заспиването

и събуждането, защото това не се показва от това, което пулсира през организма от волята. Но това, което пулсира през организма от волята, това, което сетивата предлагат на човека по пътя на възприятието, духовният изследовател заглушава, като се потапя в самостоятелно създадени образи. Съдържанието на образите не е важно, а потапянето е важно, така че той усеща активността в себе си, която извира от дълбините на душата чрез такова почиване върху образи, такова трайно почиване. Той се учи да бъде в състояние, в което иначе е само в сън. Но докато човек е в безсъзнание в съня, той е в напълно съзнателно състояние, във вътрешна душевна дейност и душевна дейност. Само че тази душевна дейност и душевна дейност не се отнася, както спомените от обикновения живот, до неща, през които сме преминали във външния свят и които сега възникват само от спомена, а тези образи - в цитираните произведения ги наричам въображения - могат веднага да бъдат разпознати като изобразяващи свят, който не сме преживели между раждането и настоящия момент, а свят, който е извън нас, точно както цветовете и звуците са извън нас за сетивата, точно както топлинните качества са извън нас. Опитно научаваме, че духовният свят ни заобикаля; духовен свят с реални духовни същества; че ние също сме в него във времето между заспиването и събуждането. Но сега се научаваме да го гледаме като на реален свят.

И като се научим да го виждаме по този начин, можем да разширим погледа си отвъд живота между раждането и смъртта. Нека се научим да разпознаваме на елементарно ниво как животът на съня не е нищо друго освен отделяне на духовната душа от физическото тяло – не пространствено, а динамично. И как, когато човек спи, има нарастващ, има порив да се върне в тялото. Чрез такова вътрешно виждане, произтичащо от развитата способност за запомняне, ние се научаваме да наблюдаваме как сънят не е нищо друго освен отделяне на духовната душа от физическото тяло – не пространствено, а динамично. И също така се научаваме да го наблюдаваме във времената, предшествващи нашето раждане, в които сме живели в духовно-душевен свят, от който сме се спуснали чрез раждането, чрез зачеването в този физическо-сензитивен свят. Учим се да различаваме това, което живее в душата като просто желание да проникне отново в тялото, и съвсем различната, по-силна сила, която прониква в душата във времената, когато тя все още не е зачената или родена във физическо тяло, но въпреки това се стреми да се спусне във физическия свят, за да изпита живота между раждането и смъртта. След това се учим да разпознаваме, като развитие на придобитото от момента на заспиване, какво изпитва душата, когато преминава през портата на смъртта. Учим се да разпознаваме как тази душа, тъй като е вътрешно активна, е водена именно от желанието за тялото, лежащо в леглото; но в резултат на това съзнанието ѝ угасва. В смъртта съзнанието не угасва, а остава. Учим се да разпознаваме, че угасването на съзнанието в обикновения сън идва от факта, че връзката между душата и тялото остава непокътната. Когато се научим да

виждаме през това, ние виждаме и през мистерията на смъртта, точно както се учим да виждаме през мистерията на раждането по посочения начин.

И така се учим да гледаме на това, което е в основата ни като човешки същества, като на нашето вечно „аз“, което преминава през раждане и смърт. Учим се да разпознаваме вътрешната сила на човешката душа. Учим се да разпознаваме това, което ни води през смъртта. Учим се да разпознаваме, че когато душата е водена през смъртта, първоначално тя няма връзка с физическо тяло, а получава тази връзка като сила, за да може да се спусне към нов живот. Това, което в духовната наука наричаме „повтарящи се земни животи“, не е претоплена ориенталска мъдрост; тя е извлечена от фактите на духовния живот, които могат да бъдат прозрени в настоящето, и е научно извлечена от тях по същия начин, както други неща се откриват от науката. И всеки, който казва, че такива неща са просто стара мъдрост, като гностическа или ориенталска, или индийска мъдрост, би трябвало просто да каже: когато днес се занимаваме с геометрия, ние просто претопляваме стария Евклид. Не, не се изважда просто нещо историческо, а това, което трябва да се каже за такива неща, е извлечено от оригинални прозрения.

Но тогава, когато опознаем себе си по този начин, когато се докоснем до вечността на познанието, тогава пред нас се отваря и вечното, свръхсетивното, духовното на външния свят. Тогава ще придобием различно отношение към изследването на природата, отколкото е иначе възможно за нас във връзка с днешното цивилизационно духовно течение. Какво ни дава съвременният научен мироглед – и ако е честен, не може да ни даде нищо друго? Съвременното естествознание, което не бива да бъде упрекувано за това, което ще характеризирам, не може да предложи нищо друго, ако действа честно и съвестно. То може да ни даде само картина на външни, естествени, необходими събития. То не може да не погледне назад към времената на образуването на Земята, които извежда от биологични, астрономически и други факти. В началната точка на това развитие стои един мъгляв свят или нещо подобно. Дори ако това се счита за хипотетично днес, науката не може да стигне до нищо друго освен до заключението, че човекът някога се е образувал от чисто външни природни закони, които предполагат само елементарна необходимост, но че сцената, върху която се формира човекът, един ден ще падне като пепел в слънцето, че всичко, което човекът преживява вътрешно, ще бъде угаснало.

И така, наред с това, което може да ни предложи едно честно изучаване на природата, ние опознаваме как моралният свят, етичните идеали, целият духовен и религиозен живот, възниква от нас. Чувстваме го като най-ценното нещо в нас, но не можем да го свържем с този външен свят, защото не откриваме връзка между морала в нас и физическо-природното извън нас. Ако искаме да останем на почвата на днешния светоглед, трябва да ги разглеждаме като два паралелни свята. Но тогава научният светоглед утвърждава своята убедителна сила по такъв начин, че

въпреки това доминира, че въпреки това казва: идеалите може да са красиви, те трябва да бъдат такива, човекът трябва да ги разпознае като ценни, но светът, в който живеем, един ден ще бъде голямото гробище, където ще бъдат погребани идеалите, които сега са най-ценни за нас.

Чрез духовната наука, като се вглежда в трансценденталния свят, като вижда духовното във всеки камък, в растения и животни, в облаци и извори, както е било разкрито на древните; като развива органите на духовното в себе си, като се учи да разпознава себе си като принадлежащ към духовния свят, той също така опознава външния духовен свят в цялата природа. Но чрез това той може да погледне назад в далечни времена и да си каже: Това, което е възникнало материално, в което живеете днес, е произлязло от духовното, и това, което днес преживявате като материално, от своя страна ще се превърне във физически отпадъци в бъдеще; физическите отпадъци ще отпаднат, както тялото отпада от умиращия човек. Но както земно-умиращата човешка душа навлиза в духовния свят, така и това, което живее в човека, в човечеството, ще навлезе в духовен свят. Материалният свят се явява като междинно звено между едно духовно и друго развитие. Човекът обаче принадлежи към духовното развитие на първобитните времена и принадлежи на бъдещето.

И днес, когато виждаме взаимосвързаността на света чрез духовната наука, чрез реалното познание на свръхсетивното, можем да кажем: Не е вярно, че това, което ни заобикаля като материален свят, има бъдеще по начина, по който външната наука, ако е честна, трябва да го признае. По-скоро трябва да си кажем: това, което е външна природа, ще отпадне от това, което е вътрешна, и това, което човешките души носят в себе си, ще напусне духовната сфера, към която принадлежат човешките същества, точно както тялото напуска човешката душа. Но това, което живее в нас днес като морални идеали, като религиозни преживявания, ще има бъдеще. Един ден то ще се освободи от земята, точно както индивидуалната човешка душа се освобождава от човешкото тяло, за да намери живот, а не смърт. Но когато човек се научи да чувства: това, което е морално в него, е като зародиш на растение; когато растението, когато цъфти и листата увехнат и изсъхнат, зародишът остава за следващата година от растението от предходната година; ние носим в себе си като зародиш далечно бъдеще, в което земята вече няма да съществува; когато всичко останало, чрез което принадлежим на земята, отпада от нас; ние носим своите идеали, своите изпълнени задължения, ние носим социалния и религиозния живот в нас, който излиза от земята заедно с човечеството. Нека помислим какво означава това за импулсите, които човек поема за своите социални действия. С такова осъзнаване той вече не стои в социалния живот като отшелник на земята, който може само да мисли: Изпълнявам това, което ми е приятно като дълг между раждането и смъртта, защото земята е само тяло в пространството; тя преминава. И когато е преминала материално, какво ще стане с идеалите? Ако той

остане верен на естествената наука, ако не претендира да знае от други източници това, което не е необходимо да се обединява с естествената наука, тогава той непременно ще трябва да вмъкне това, което са идеалите, в естествената необходимост. Но благодарение на духовната наука, неговото земно съзнание е съединено с космическото съзнание. Това е начинът да се мисли за тези неща, от които се нуждае съвременният човек.

Нека си представим днешния социален живот. Ние, както днешното човечество, отправяме големи социални изисквания, но имаме малко социално във вътрешното си душевно състояние. Нямаме социални инстинкти, социални стремежи. Именно защото ги нямаме, изискваме толкова много от живота навън. Но всичко, което човек днес чувства като егоизъм по отношение на социалните инстинкти, е по същество само израз на съзнанието на отшелника на земята, както съответства на чисто научния възглед. Ако се научим да осъзнаваме, че всичко, което правиш за ближния си или за своите събратя, всичко, което правиш в контекста на човечеството, има космическо значение, значение далеч отвъд това, което е за деня. Ако свържеш земното си съществуване с вселенското си съществуване, знаеш, че си част от вселенското съществуване, тогава социалните въпроси придобиват различни импулси, отколкото днес.

Следователно, наистина е така, че на хората може да се даде нещо от три страни чрез това, което антропософски ориентираната духовна наука иска да развие. Преди всичко, на тях им се дава ново разбиране за човешкото същество, прозрение за свръхсетивните основи на неговото съществуване. На тях им се дава себепознание в истинския смисъл на думата. Те могат отново да прекратят прага. Границите на познанието за природата могат да бъдат прекратени. Човек може отново да надхвърли себе си; той може отново да влезе в света, към който принадлежи с душата и духа си.

Едно е: по този начин човешкото същество да придобие вътрешна опора и сигурност; да не потъва в бездната, когато иска да придобие знания за света, когато не иска да гледа непознатото отвъд килима на сетивното възприятие. Но когато човек разпознае себе си по този начин, в целия си космически контекст, тогава той среща и другия човек с уважението, което трябва да възникне, когато човек знае: във всеки човек има духовен душевен аспект. Целият ни правен и конституционен живот е поставен на различна основа, когато знаем, че той има смисъл само защото е външната обвивка на това, което е трансплантирано на земята от духовното царство на човешките души, през което можем да виждаме и от гледна точка на познанието.

И третото нещо е, че човешкият живот придобива непосредствен религиозен нюанс, истинско братство, защото човекът се държи така, както можем да разберем думата, чудесното слово на Христос: „Небето и земята ще преминат, но думите ми няма да

преминат.“ Така каза Съществото, чрез което земята за първи път получи своя смисъл, без който тя не би имала смисъл.

Но е вярно, че това е така и със самите човешки идеали. Те поклъват, докато всичко останало е узряло и вехне. Те са за бъдещето. Всичко, което се живее социално, е по същество зародиш на бъдещи светове; точно както това, което ни заобикаля днес като природен свят, като материален свят, е материален израз на по-ранни морални светове. Ако видим това ясно, ще бъдем укрепени от три страни. И социалният живот също трябва да се трансформира отвътре.

През 1913 и 1908 г. говорих в Холандия за духовната наука, ориентирана към антропософията. По това време можех само да посоча към какво се стреми тази духовна наука, но не по сектантски начин или с желанието да основе нова религия. Не, това не е, което духовната наука иска. Тя иска да бъде наука и именно чрез своята научна природа да води към истинската религия, която поставя мистерията на Голгота в центъра на земното развитие, по правилния начин. Успях да посоча тогава как в много души се е появило нещо като мироглед. Оттогава обаче е добавено нещо. През 1913 г. успяхме да започнем изграждането на Гьотеанума, Свободен университет за духовни науки, в Дорнах, близо до Базел. Това строителство обаче е създавало много трудности; по-специално времената на световната катастрофа донесоха и трудни времена за това строителство. Но можем да кажем, че тази есен, въпреки факта, че сградата все още не е завършена и има още много да се направи, за да се завърши, успяхме да проведем редица курсове. Тези курсове имаха за цел да покажат как основите на това, което ви описах днес – но за което можете да намерите повече подробности в книгите, които споменах – могат да имат благотворно въздействие върху всички науки като антропософски ориентирана духовна наука. В тези есенни курсове в Дорнах са участвали тридесет личности, експерти във всички области на науката, от математика, физика, химия, биология, юриспруденция, история и социология. Художници също са допринесли, хвърляйки светлина върху духовната наука чрез своето изкуство. Хора от практическия живот, от индустриалния и търговския живот, са допринесли, за да покажат как, когато мислим от гледна точка на духовната наука, човек не става непрактичен, а как става по-практичен, отколкото може да бъде чрез всеки друг съвременен начин на живот.

Освен това, през пролетта на 1920 г. успях да покажа на лекари и студенти по медицина, някои от които са тук, в Холандия, в един курс как това, което може да се нарече медицина в истинския смисъл на думата, как медицината може да бъде оплодена от това прозрение за свръхсетивния живот. Защото ние опознаваме вътрешната природа на външните продукти на живота в различните царства само когато сме способни да ги наблюдаваме и от свръхсетивната страна. И онези хора, които могат да усвоят това, което първоначално е дадено под формата на мироглед чрез антропософски ориентираната духовна наука, трябва поне да положат малко

усилия да се запитат как може да се говори с пълно познаване на предмета на експертите; как може да се говори от отделните области на науката без дилетантство и с пълно овладяване на това, което е съвременната наука, за обновлението на науката, именно за да се откъде онези граници, които не се усещат теоретично като граници, но които се усещат като граници, които се показват като незадоволителни, като недостатъчни в практическия начин, по който науката работи в живота.

През есента успяхме да покажем как духовната наука може да има стимулиращ ефект върху отделните науки и клонове на практическия живот и изкуство. И тези, които се събраха в голям брой – повече от хиляда души присъстваха на откриването на тези курсове – можеха да видят какво представлява самият този Гьотеанум като външна структура. Къде другаде би могъл да се построи такъв университет? Ако човек би имал нужда от специална сграда, в която да се развива този или онзи духовен живот или да се занимава с наука, би трябвало да се обърне към архитект; би трябвало да се проектира гръцка, романска, готическа или ренесансова сграда или нещо друго. Това не беше възможно в Дорнах с нашия свободен университет, Гьотеанума. Там, от същите душевни импулси, които е трябвало да се изразяват и изследват там, е трябвало да се строи, ваят и рисува. И така, в този Гьотеанум, който е признато първи опит – първият асансьор не може да бъде нищо друго – се вижда нов архитектурен стил. Защото това, което е духовна наука, не е едностранчива култура на главата, а нещо, което ангажира всички клонове на практическия живот. Това е нещо, което, без да става дидактично, педагогическо, символично или банално алегорично, ще вдъхнови и художественото творчество. Това, което се провъзгласява от подиума като духовна наука, това, което се съобщава там в идеи, в мисли, в научни резултати, идва от същия източник на душевен живот, от който са построени колоните, от който е изрисуван таванът и от който са създадени изваяните фигури. Понякога говорим за живия духовен живот чрез думи, друг път чрез формите на архитектурата или скулптурата, или чрез живописата и т.н. Духовната наука е нещо, което идва от цялостното човешко същество, но чрез това тя може да се намеси и във всички клонове на човешкия живот.

Досега имаше много хора, готови на жертви, които ни подкрепяха, за да можем да доведем този проект до момента. С чувство на меланхолия осъзнаваме колко много още има да се направи и колко много хора са необходими, които разбират въпроса, за да бъде завършена тази сграда. Но ние искаме смисълът на тази сграда да говори неотложно на душите на хората.

И не сме се спрели само на това, което представлява сградата Дорнах, а сме преминали и към практически институции, особено в областта на образованието. И днес мога само накратко да спомена това – на 24-ти ще обсъждам какви практически институции са се появили от антропософски ориентираната духовна

наука за самия практически живот – мога само накратко да спомена, че Валдорфското училище е основано в Штутгарт като творение на Емил Молт и че го ръководя според образователно-дидактическите импулси, които могат да произтичат от духовната наука. Това Валдорфско училище, въпреки краткото си съществуване, е постигнало успехи в образователната и преподавателската област, за които също ще говоря на 24-ти от месеца. След това пристъпихме към формирането на чисто практически институции, икономически институции, от духа на духовната наука. Защото навсякъде трябва да се покаже, че духовната наука не означава несветски, отдалечен духовен живот, към който човек може да се издигне, когато земният живот му се струва твърде лош. По-скоро духовната наука е предназначена да проникне в духа, така че той да може да бъде пренесен във всички материални неща, включително икономическите материални неща, така че всичко да стане одухотворено и по този начин наистина практично. Ще имам повече да кажа по този въпрос на 24-ти от месеца. След това ще говоря за въпросите на образованието и преподаването, както и за практическия живот от гледна точка на антропософската духовна наука.

Днес просто исках да обсъдя каква е посоката, действителният дух и значение на тази духовна наука и как този дух и значение на духовната наука се вписва в търсещите души на днешния ден. И колкото и това търсене на души да е било заклеймявано като фантазия, като глупост, човечеството ще трябва да се поучи от катастрофалните събития на настоящето, от всички неща, които толкова ясно изразяват настроението на упадък и умора днес, от всички неща, които предвещават в съвременната цивилизация това, което води съвременната цивилизация към упадък, от всичко това човечеството ще трябва да се научи, че търсещите души са на правилния път – и от тези търсещи души, тези, които търсят в цялата останала вселена това, което трябва да бъде преживяно там в най-съкровено същество като най-дълбоко и най-значимо; които търсят духа в духа. Защото, скъпи присъстващи, колкото и да отричаме духа, в крайна сметка, чрез реакция, това, което трябва да произлезе от това отричане, е убеждението, че човечеството не може да бъде без дух в дългосрочен план, защото най-съкровено дълбини на душата се нуждаят от духа! И това, от което душата толкова много се нуждае, това е, което антропософски ориентираната духовна наука иска да търси, макар и днес със слаби сили.

Отговаряне на въпроси

Въпрос: Наистина ли е възпрепятстващо да търсим древна мъдрост в смисъл на по-ранни времена, защото сме станали различни хора в рамките на настоящата цивилизация?

Рудолф Щайнер: Абсолютно така е, скъпи присъстващи. Днес наистина има широко разпространен копнеж за обновяване на древната мъдрост. Когато човек застане пред човечеството с нещо като антропософски ориентирана духовна наука, която

черпи от самите източници на днешния душевен живот и от външна гледна точка стига до много неща, подобни на това, което е било известно на древните, хората идват и казват: „Защо не старото?“ Това, че много хора не могат да си представят нищо различно, напълно противоречи на смисъла на човешкото развитие.

Нека разгледаме въпроса от гледна точка, която може да обясни много: Да предположим, че някой иска да търси удовлетворение за душата си, без да се засяга току-що казаното от мен, просто като приложи, да речем, древноиндийската мъдрост в съвременната йога философия или съдържанието на философията Веданта. Какво би се случило с тази душа? Би възникнало нещо, което просто не е съвместимо с това, в което тази душа се е превърнала днес, нещо, което не може да бъде напълно преживяно от душата на съвременния човек. Тогава човекът вярва, че има нещо общо с тази стара, загрята мъдрост, но не получава истинско душевно съдържание, а получава душевно съдържание, до което не може да проникне и от което всъщност само се опиянява. Такова опиянение откриваме у хора, които се обединяват в общества за обновяване на старата мъдрост. Тогава в душата се появява известна вътрешна неистинност. Човек вярва, че има нещо, но не може да го има. И тази вътрешна нечестност, дори и да не е желана, ако душата се стреми към нея дори по най-честния, съзнателно честен начин, тя все пак има разрушителен ефект върху душевния живот на човека. То по-скоро го изпразва, отколкото да го изпълва с наистина задоволително съдържание.

Може да се каже също, че днес, дори и да не участват в научния живот, хората вече са постигнали определен вид самосъзнание чрез това, което усвояват в училище. Това самосъзнание е приглушено, понижено, когато човек възприеме един стар мироглед, въпреки неговата красота. Съзнанието му е приглушено и той не стига до истинско разбиране, а до фантазиране, дори понякога да изглежда по-скоро като сън. Няма реалност в душа, която възприема нещо толкова старо. Това са неща, за които може да се говори само от опит. Теоретично, разбира се, човек може да вярва, че това, което е било правилно за хората в древността, трябва да е правилно и днес. Но трябва да кажа, че е рядкост да се намери правилно разбиране по този въпрос.

Веднъж бях много доволен да бъда посетен от американски духовник в Берлин, който беше посветил много време на духовната наука. За съжаление, той вече беше починал, въпреки че беше още млад мъж, и затова беше откъснат от работата си в Америка. Той се обърна веднага към мен със следните думи. Каза: „Днес говорите за това, което представяте като антропософска духовна наука, това, което е във вашите книги, например в „Geheimwissenschaft“, в...“ „или по друг начин в социалните възгледи за това, което ще дойде на света като импулси. Вярвате ли, че това, което давате сега, по съдържание, както го давате сега, трябва да остане завинаги?“ Казах аз, осъзнавайки много добре, че е на прав път: „Не мисля.

Проникнат съм от признанието на човешкото развитие, че духът живее от вечността

до вечността, но че това, което изразяваме в пълната си човечност чрез духа, било то в религията, науката или изкуството, е в пълно развитие.“ И затова вярвам, че това, което представям като антропософски ориентирана духовна наука, е правилното нещо за настоящето време, но че именно поради това то ще се е променило напълно след относително кратко време – все пак времената се движат все по-бързо – и ще претърпи съвсем различни метаморфози. От този въпрос видях, че този американец ме е разбрал доста добре. Човек трябва да има това чувство за това; то се крие в развитието на човечеството. Въпрос: Какви причини имате да предполагате, че в по-ранните училища не е преподавано повече от това, което е станало известно днес?

Рудолф Щайнер: Не съм казал това. В по-ранните училища се е преподавало много повече, отколкото е известно сега. Вярвам, че дори това, което казах днес за преподаването в старите училища, е непознато в най-широките кръгове. Това, което е известно днес – главно в стила – в съвременната насока на въпросите за светогледа, това е общото образование днес. Това е важното. Дадох примера с хелиоцентричния светоглед; човек би могъл да даде много такива примери. Ако се върнем към древните култури, навсякъде откриваме – макар че първо трябва да разберем езиците на древните култури и да преодолеем предразсъдъка, че първобитният човек си е измислил някакъв светоглед и не е позволил на преживяванията си да говорят – навсякъде откриваме съдържанието на древните светогледи, което внушава уважение, все повече и повече уважение. Именно като се запознаем със старите халдейски идеи за света и други цветове на стари психически състояния, индийските, египетските, гръцките светогледи в истинската им форма, в техните по-дълбоки, напълно човешки импулси, човек придобива голямо уважение към старото. Но след това, като духовен изследовател, човек се запознава и с тези душевни преживявания. Всъщност не е така, че човек създава неща от въображението си. Трябва да кажа, че започнах с някои от изследванията, които представям днес, преди тридесет до тридесет и пет години и едва през последните години се осмелих да изразя тези неща, защото междувременно съм работил върху тях. Всичко, което казах за тройния човек в книгата си „Von Seelenrätsel“ („Загадката на душата“), се основава на тридесет до тридесет и пет години изследвания. Там човек се натъква на много неща, които след това наистина се изследват по съвременен начин и които са свързани със съвременния душевен живот, но които по определен начин са присъствали в смътни инстинкти в стара мъдрост, която вече не ни е полезна. Тогава възниква голямо уважение към това, което древните са постигнали по съвсем различен начин, това, което ние преоткриваме днес, но което трябва да търсим по съвсем различен начин днес. И бих искал да кажа: Това, което древните са постигнали чрез инстинкт, ние сме го загубили чрез инстинкт. Но това, което те са постигнали отвъд прага, е резултат от нашето обикновено образование. Ние трябва да развием от развито съзнание това,

което древните са имали като световно знание от инстинктивния си живот. Това са дълбоки връзки. Ако знаем как да я четем, външната история говори на всяка страница и ние не се задоволяваме с каквито и да е стари значения на думите. Например, какво представлява индийската мъдрост, може да се преведе така, както го е превел Дойсен. Но тогава тези, които получават такива преводи, не получават никаква представа за тази индийска мъдрост. Но можете да я погълнете и с ума си, тогава се научавате да разпознавате, че в старите индийски школи на мъдростта, основани на философията на йога, са били открити неща, които трябва да търсим по различен начин, и това е, което има значение. Учим се да разпознаваме как хората са си казвали: Ако започнем от обикновеното си съзнание, не сме много свързани със света. Но ако започнем от нещата, които ни дават повече от сетивните възприятия, ако се задълбочим в процеса на дишане, тогава, следвайки дишането навътре и органично, смисълът на света ни става ясен по съвсем различен начин. Това тогава е било записано, което е било разбрано като смисъл на света по този начин. Вече не можем да обновяваме тези школи на йога и ако го направим, ще задушим организма. Защото това, което е било разкрито на хората, е, в основните си характеристики, общочовешко образование днес. Трябва да направим нещо друго. Трябва да задълбочим това, което сме усвоили по-пълно от древните, интелектуалната култура, за да можем да внедрим интелекта в живота на чувствата и волевите импулси; по този начин можем да достигнем по-дълбоко до човешката природа и до самата природа. По този начин стигаме до духовното. Трябва да вървим по различен път, път на душата и духа. И само като знаем какъв е бил всъщност пътят на индийския мироглед, можем да разберем какво се съобщава в писанията. Тогава, когато открием свръхсетивна истина по някакъв друг начин, можем да я разберем в по-ранната ѝ форма, въпреки че обратното не е така. От тези прозрения произтича това, което казах за връзката между това, което е днешното общочовешко образование, и това, в което са били посветени древните ученици.

Не е възможно в лекция, която вече е продължила твърде дълго, да се даде повече от насоките. В литературата обаче ще откриете, че всяко твърдение, направено в такава лекция, винаги е било обърнато по отношение на неговите доказателства и че наистина е така, че повечето от възраженията, повдигнати от духовните изследователи, вече са били повдигнати от тях по най-разнообразни начини. Това исках да кажа относно обосноваността на подобно съждение, каквото го дадох. Напълно възможно е да се каже, въз основа на апологетичните традиции, че е така, както го обясних, използвайки примера на Аристарх Самоски и хелиоцентричния мироглед.

4. Антропософската духовна наука и великите въпроси на цивилизацията в наши дни

Уважаеми участници,

Всеки, който говори по тема като тази вечер и тази, по която ще говоря на 27-ми този месец, трябва да е наясно, особено по отношение на духовния живот на днешния ден, че днес има много души, които копнеят за нов тласък, за обновление и метаморфоза на важни части от целия ни цивилизационен живот, от много неща, които днес ясно носят белега, че ако продължат, биха довели човечеството до упадък на цивилизацията, от много неща, които са били цивилизационното течение в продължение на век-два или повече. Откриваме това особено в онези души, които се опитват да се вгледат най-дълбоко в собственото си вътрешно същество в настоящето. Можем да кажем, че каквото трябва да се каже за свръхсетивните светове, може да се каже на всяка човешка душа по всяко време. Може да се каже, че може да се каже на отшелника, който се е оттеглил напълно от света и се интересува само от непосредственото си обкръжение; може да се каже и на личности, които са напълно ангажирани в живота. Защото това, за което става въпрос, е в края на краищата изцяло човешки въпрос.

Но не само от тези гледни точки, скъпи дами и господа, бих искал да ви говоря днес и на 27-ми, а по-скоро от гледната точка, която възниква, когато човек позволи на най-важните цивилизационни проблеми на настоящето да оказват влияние върху душата му. И там, особено водещите души, намират много неща, които ги разтърсват до мозъка на костите им, които ги карат в най-съкровено им същество да копнеят за обновление на определени части от духовния живот.

Ако разгледаме ситуацията, в която се намираме в духовния живот на настоящето, бих казал, че можем да я проследим до два основни въпроса. Единият от тези въпроси е осветен от научния живот, от формата на научен живот, която се наблюдава в цивилизования свят в продължение на три до четири века. Другият от тези въпроси е осветен пряко от практическия живот, но също и от този практически живот, който е преживял най-дълбоките влияния на съвременната наука.

Нека първо разгледаме какво е сътворила съвременната наука. Бих искал да кажа, именно за да избегна погрешно разбиране, че това, което представям тук като антропософски ориентирана духовна наука, в никакъв случай не бива да противоречи на духа на съвременната наука. Великите триумфи и значимите резултати на този съвременен научен дух трябва да бъдат напълно признати от духовната наука, за която става дума тук. Но именно защото тази антропософски ориентирана духовна наука иска да проникне с безпристрастна душа в духа на тази наука, тя трябва да надхвърли това, което е станало обект на общочовешко образование от този научен дух. В своите специфични дисциплини тази наука предоставя точна и съвестна информация за много аспекти на човешката среда. Но

когато човешката душа пита за най-висшите си грижи, за най-дълбоката си, вечната си съдба, тя не може да получи никаква информация в духа на науката, особено не когато се консултира със себе си съвсем честно и съвсем безпристрастно. И така днес откриваме многобройни души, които от повече или по-малко религиозни нужди копнеят за обновяване на старите мирогледи.

Това, което е външна наука, в частност антропологичната наука, вече насочва вниманието към факта, че нашите предци преди векове не са знаели какво разделя и фрагментира човешките души днес: известна дисхармония между научното познание и религиозното чувство, религиозния копнеж. Ако погледнем назад към древността, това са същите човешки същества, които са култивирали наука, която днес ни изглежда детска, но само изглежда детска, и които от тази наука едновременно са разпалили религиозния дух в човечеството. Нямаше раздор между тези две течения на мисълта.

Много души днес копнеят за нещо подобно. Но не може да се каже, че обновяването на древните халдейски, древноегипетски, древноиндийски или други мъдри учения би донесло специална благословия на настоящата епоха. Тези, които вярват в това, не разбират истинския дух на човешкото развитие. Човешкото развитие е такова, че всяка епоха има специален характер, че във всяка епоха човешките души искат да бъдат задоволени от нещо различно. И това, от което се нуждаят нашите души, просто поради факта, че живеем в 20-ти век и сме получили образованието си от 20-ти век, трябва да е нещо различно от това, от което са се нуждаели хората от далечното минало за душите си. Следователно, обновяването на старите мирогледи не може да служи на настоящето. Но човек може да се ориентира към това какви са били тези стари мирогледи. След това ще видим какво всъщност е породило удовлетворението, което човешките души са изпитвали в рамките на тези стари мирогледи. Трябва да признаем, че удовлетворението за човешките души в онези дни е произтичало от факта, че те по същество са имали съвсем различно отношение към научните знания, отколкото ние имаме днес. Бих искал да насоча вниманието ви към едно явление, скъпа публика. Ако го посочите днес, много лесно ще бъдете обвинени в парадокс или фантазия. Но има много неща, които трябва да се кажат, а само преди няколко години биха се считали за силно опасни за общото образование. В края на краищата, последните катастрофални години поне доведоха до промяна в начина, по който мислим и чувстваме. И днес душите са по-добре подготвени, отколкото бяха дори преди десет години, за факта, че най-дълбоките истини могат въпреки това първоначално да изглеждат парадоксални и фантастични за нашите обичайни начини на мислене и чувстване.

В древността хората са говорили за нещо, което с оглед на научните знания днес едва ли се поставя под въпрос, но за което хората ще говорят отново, вероятно и в контекста на общото образование, след сравнително кратко време: за Пазителя на

Прага, за преминаването от обикновения свят, в който живеем в ежедневието, в който живеем с обикновената наука, към онзи висш свят, в който човек може да разпознае как самият той, със своето свръхсетивно, вътрешно същество, принадлежи към един свръхсетивен свят. Между тези два свята, светът, който човек възприема със сетивата си, фактите от който може да комбинира с ума си в природни закони, и светът, към който човек принадлежи с действителното си същество, в онези древни времена се е виждала бездна. Първо е трябвало да се премине тази бездна. В рамките на старите цивилизации само онези, които са били интензивно подготвени от директорите на образователните институции от онова време, които сега наричаме „мистерии“, са били допускани да преминат тази бездна. Днес имаме различни възгледи за това как да се подготвим за наука и за живот на научни изследвания. В онези древни времена се е казвало, че на неподготвен човек изобщо не бива да се позволява да получи висши знания за природата на човека. Защо са казвали това?

Причината за това може да бъде разбрана само от някой, който, надхвърляйки обичайното историческо знание, придобива представа за това, през което е преминала човешката душа в хода на човешкото развитие. Днес ние имаме познания само за външните аспекти на човешкото развитие. Не се обръща внимание на състоянието на душата. Например, не се обръща внимание на състоянието на душата на хора, които са се придържали към древната ориенталска мъдрост, от която днес в Ориента живеят само декадентски форми. По принцип хората нямат представа колко различни са били душите в света по онова време. Хората в онези дни, точно както ние, са виждали природата около себе си със сетивата си; те също така са съчетавали по определен начин това, което са виждали от природата, с ума си. Но те не са се чувствали толкова отделени от природата около себе си, колкото хората днес се чувстват. Те са чувствали духовна душа в себе си. Те са чувствали, че човешката физическа организация е изпълнена с духовна душа. Но те са чувствали духовна душа и в мълните и гръмотевиците, в преминаващите облаци, в минералите, в растенията и в животните. Те са чувствали това, което са подозирали в себе си, и извън природата, в цялата вселена. Цялата вселена за тях беше пропита от духовна душа.

Но им липсваше нещо, което ние, хората, имаме днес в нашето състояние на ума: те не са имали толкова ясно изразено, интензивно самосъзнание, каквото имаме ние. Тяхното самосъзнание е било по-тъпо, по-мечтателно от нашето днес. Това е било така дори и в гръцка епоха. Човек може да разбере по-късната гръцка култура само ако си представи душите на хората в гръцката епоха като намиращи се в същото състояние като нашите души. В по-ранната гръцка култура не може да става дума за състояние на душата като нашето. Все още е имало смътно усещане в природата. Бих казал: сякаш пръстът ми имаше съзнание и след това се чувстваше като едно цяло с целия ми организъм, както не можеше да си представи себе си като отделен

от моя организъм, без което би умрял, така и човекът се чувстваше в цялата природа, [неотделен] от нея.

И онези древни мъдреци, които са били водачи на онези школи, за които говорих, са си казвали: Това е моралът на човешкото самосъзнание. Но това самосъзнание не бива да гледа на света по такъв начин, че той да изглежда бездуховен, бездушен. Ако това състояние на ума се изправи пред един свят, който е по-духовно празен – свят, бих добавил, който възприемаме в нашата наука, в ежедневието си – тогава душите на човешките същества биха били победени от духовно безсилие.

Това умствено отслабване е било разпознато от древните учители на мъдростта у онези хора, които са стигнали до такъв мироглед, какъвто имаме ние. Да, може ли изобщо да се каже, че тези древни учители на мъдростта са си казвали, че душите не трябва да стигнат до такъв мироглед, какъвто казваме, че имаме днес? Да, това може да се каже. И бих искал да ви дам пример за това. Могат да се цитират много примери, но ще открия само един.

Уважаеми участници, днес сме с основание доволни, че вече не гледаме на външната и пространствена структура на света по средновековен начин, базиран само на външни проявления. Ние стоим на позицията на коперниковия мироглед, който е хелиоцентричен. Средновековният човек е вярвал, че Земята е в центъра на планетарната система и всъщност на цялата звездна система, и че слънцето и другите звезди се движат около Земята. Хелиоцентричната слънчева система е довела до пълно обръщане на всички взаимоотношения и днес ние здраво се придържаме към това обръщане като нещо, което вече усвояваме в обикновеното си училищно образование, в което сме потопени с цялото си образование.

Поглеждаме назад към хората от Средновековието, поглеждаме назад към хората от древността, които в своята птолемеева световна система са виждали това, което току-що характеризирах - геоцентричното. Но в никакъв случай не всички хора в тези древни времена са приемали само геоцентричната световна система. Трябва само да прочетем разказа на Плутарх за световната система на един древногръцки мъдрец от предхристиянската епоха, Аристарх от Самос. Аристарх Самоски вече поставя слънцето в центъра на нашата планетарна система; той твърди, че земята се върти около слънцето. И ако вземем, не в детайлите, за които съвременната естествена наука е донесла толкова много, а в основните характеристики, хелиоцентричната система на Аристарх Самоски, тогава тя по същество напълно съвпада с тази, която е нашата днес.

Какво всъщност имаме тук? Ами, световната система, която Аристарх Самоски просто разкри, беше тази, преподавана в древните школи на мъдростта. Външно хората бяха оставени със световната система на привидностите. Защо беше така? Защо им беше позволено да запазят тази световна картина на привидностите? Ами, беше казано: Преди човек да може да премине към тази хелиоцентрична световна система, той първо трябва да прекрачи прага на различен свят от този, в който

живее. В обикновения си живот той е защитен от невидимия Пазител на Прага, под когото тези древни са си представяли едно много реално, макар и свръхсетивно същество. Той е защитен от внезапно отваряне на очи, сякаш вижда света мъртъв, обездушен. Защото по мъртъв и бездуховен начин виждаме света днес. Гледаме го и формиране представата си за природата чрез минералното, растителното и животинското царство и го виждаме като мъртъв и бездуховен. Когато в обсерваторията си формиране представи за пътя и движенията на небесните тела с помощта на телескоп и изчисления, виждаме света като мъртъв и бездуховен. Древните мъдри учители на мистериите са знаели, че светът може да се види и по този начин. Те са предавали тези прозрения след подготовката, след като са превели учениците си покрай Пазителя на Прага, но са ги подготвяли чрез стриктно обучение на волята. Как е била дадена тази воля на учениците? Като са водили учениците през лишения, но също така и като са ги насърчавали в продължение на много години стриктно да се подчиняват на чистия морал, предписан им от мъдрите учители. Волята е трябвало да бъде строго дисциплинирана и тази воля е трябвало да засили самосъзнанието. И когато учениците са преминали от мечтателно, скучно самосъзнание към по-интензивно самосъзнание, едва тогава им е било показано какво се намира отвъд прага за тях: светът, който в хелиоцентричната система представлява космическото пространство. Но са им били показани и много други неща, които сега разпознаваме като съдържание на нашия ежедневен мироглед. Така учениците от онези древни времена са били подготвяни, внимателно подготвяни, преди да бъдат обучавани на това, което, така да се каже, всеки ученик и ученичка днес усвоява. Така се менят времената, менят се и цивилизациите. Човек просто получава погрешна представа за развитието на човечеството, ако познава само външната история, а не тази история на човешката душа. Какво бяха донесли със себе си учениците на старите школи на мъдростта до прага на свръхсетивния свят? Те бяха донесли със себе си инстинктивно познание за света, което произтичаше, така да се каже, от инстинктите, от влеченията на телата им. Чрез тях те виждаха – днес наричаме това анимизъм – всичко отвън като одушевено и одухотворено. Те чувстваха родството на човека със света. Те чувстваха своя дух в духа на света. Но за да видят света тук, както се учим да го виждаме днес, още в началното училище, тези древни е трябвало да бъдат подготвени.

Скъпи възлюбени участници, във всички различни видове литература, която аматьорски се занимава с мистицизма, дори понякога да създава впечатление за научна, се говори много за Пазителя на Прага, за прага към духовния свят. И често им се вярва толкова повече, колкото повече мъглява мистика се излива за тези неща.

Това, което ви представих сега, е онова, което възниква за безпристрастния духовен изследовател именно чрез това, което древните са наричали праг към

духовния свят. Не онези мъгляви неща, за които днес говорят някои ордени, секти и други подобни, са били търсени отвъд прага, а именно това, което е общо образование у нас днес. Но едновременно с това виждаме от това, че се изправяме пред света с различно самосъзнание. Старите учители на мъдростта са се страхували, че техните ученици, ако първо не са укрепили самочувствието си чрез самодисциплина, биха станали умствено импотентни, ако например са възприели идеята: Земята не стои неподвижно, а се върти около слънцето с голяма скорост; човек се върти около слънцето заедно със земята. Тази загуба на почва под краката им би била непоносима за древните, тя би потиснала самочувствието им до степен на безсъзнание. Ние се учим да търпим това от детството нататък. Живеем, така да се каже, в света като наш свят на образование, в който древните е трябвало да проникнат само след внимателна подготовка.

Въпреки това, не бива да копнеем за условията на древните цивилизации. Те вече не отговарят на това, което храни душите ни днес. Това, което ви представям днес като антропософски ориентирана духовна наука, не е нито обновление на стари гностически учения, нито древна ориенталска мъдрост, която би могла да бъде донесена до човешките души днес само като нещо упадъчно. Това е нещо, което може да бъде намерено днес чрез елементарна творческа сила от тази човешка душа, по начините, които ще обясня след малко. Но първо бих искал да отбележа, че в известен смисъл можем да говорим и за праг към свръхсетивния свят или във всеки случай към свят, различен от този на обикновения живот и обикновената наука.

Древните са подозирали за един различен свят от този, който им е бил представен в ежедневието им отвъд прага. Но какво чуваме от нашите съвестни учени по естествени науки, от онези, които са най-прави по отношение на своите методи? Чуваме, че естествената наука ни поставя ограничения на познанието. Чуваме за „невежество“ и други подобни, и, трябва да се подчертае, в рамките на естествената наука с пълно основание. Ако на древните им е липсвало силното самосъзнание, което имаме днес, тогава ни липсва нещо друго.

Откъде изобщо се е вдъхнало това интензивно самосъзнание? Добихме го от факта, че начинът на мислене и начинът на гледане на нещата, започнал с Коперник, Галилей, Кеплер, Джордано Бруно и т.н., е влязъл в човечеството. В резултат на това ние не само сме придобили набор от знания, но и съвременното човечество е претърпяло определено образование на душевния си живот. Всичко, което сме развили под влиянието на начина на мислене на тези умове в днешно време, е насочено към култивиране на интелекта, на силите на разума. Разбира се, днес ние експериментираме в науката, наблюдаваме внимателно и съвестно. Наблюдаваме явленията около нас с нашите инструменти, с телескопа, микроскопа, с рентгенови лъчи, със спектроскопа и използваме интелекта си, така да се каже, само за да извлечем законите на природата от явленията. Но въпреки всичко това, какво

правим, когато наблюдаваме, когато експериментираме? Правим го по такъв начин, че в рамките на тази работа на познанието ние оставяме само интелекта да говори при формулирането на законите на природата. И също така е факт, че през последните три, четири, петстотин години, именно интелектът е бил акцентиран предимно в човешкото развитие. Но умът има особеността да укрепва, закалява и засилва човешкото самосъзнание.

Следователно, днес можем да понесем това, което дори древните гърци не биха могли да понесат: съзнанието, че се движим със земята в бездънната, така да се каже, около слънцето. Но от друга страна, именно поради това засилено самосъзнание, което ни показва света като бездушен и бездуховен, ние сме доведени до липса на осъзнаване, за което душите въпреки това трябва да копнеят: Виждаме света в неговите материални явления, неговите материални факти, както никога не са били виждани от древните хора без подготовка за мистериите. Но ние не виждаме - и затова съвестните натуралисти говорят за невежество и за границите на познанието - ние не виждаме света на духовното около нас.

Ние стоим като човешки същества в този свят. Когато размишляваме върху себе си, трябва да си кажем: духът е този, който е активен в нас, просто като мислим за нещата, като обобщаваме експериментите, като обобщаваме наблюденията. Но дали този дух е същият като отшелника, който стои в свят на материални проявления? Дали този дух присъства само в тялото ни? Дали светът е бездуховен и бездушен, както трябва да го разбираме от гледна точка на физическите и биологичните науки, и с право? Днес ние стоим пред нашата среда. Стоим на прага на нова ера. Това със сигурност все още не е осенило най-широките слоеве на човечеството. Но това, което човечеството не осъзнава напълно, не е напълно угаснало в душата. Човек не мисли за нещата, но вътрешно тези неща стоят като чувства на душата. Ние имаме несъзнателен душевен живот. За повечето хора той остава несъзнателен. Но от тази несъзнателност възниква копнежът да се прекрачи отново прагът, да се придобият духовни знания за света чрез самосъзнание.

Сега, както и да се наричат тези неща, които обикновено се усещат само неясно, те всъщност са, от една страна, най-дълбоката загадка на цивилизацията; те са такива, че хората чувстват, че трябва да намерят отново един духовен свят около себе си. Светът на обикновената наука, лишен от дух и душа, не може да бъде този, с който човешката душа също образува единство в най-дълбоката си същност. Това е първият голям цивилизационен въпрос на настоящето: Как да намерим отново знание, което едновременно задълбочава религиозното ни чувство? Как да намерим знание, което едновременно задоволява най-дълбоките потребности от чувство за вечното в човешката душа?

Може да се каже, че тази съвременна наука е донесла велики и могъщи неща, но за безпристрастния човек тя всъщност не е донесла решения, а по-скоро, може да се каже, обратното на решенията. И ние също трябва да сме доволни и щастливи от

това. Какво можем да направим със съвременната наука? Можем ли да решим въпросите на душата? Не, но можем да ги зададем по-задълбочено! Чрез тази съвременна наука ние имаме пред себе си света на материалните факти в тяхната чистота, свободен от това, което човешкото същество внася в света на душевността и духовността от своята субективност. Ние виждаме, така да се каже, чистите явления на външния материален свят. Чрез това ние опознаваме въпросите на душата по-интензивно. Именно това е постижението на съвременния дух на науката: тя ни е донесла нови загадки, по-дълбоки загадки. Това е първият голям въпрос на цивилизацията в настоящето: Как да се изправим пред тези по-дълбоки загадки? Човек не може да реши великите въпроси на душата в духа на Хекел, Хъксли, Спенсър, но в този дух може да почувства големите загадъчни въпроси за съществуването на човечеството днес по-интензивно от всякога.

Тук се намесва духовната наука. Нейната цел е да преведе човечеството днес, в съответствие с неговата природа, през обновения праг в един духовен свят. И начинът, по който съвременният човек може да прекрачи прага, различен от древния човек, ще бъде описан тук днес в общи линии. Мога да го направя само накратко. Това, което искам да обясня само принципно, може да се намери по-подробно в моята книга „Как да познаваме висшите светове“, в моята „Окултна наука“ и в други писания.

Първо бих искал да обърна внимание на отправната точка, която човек, който иска да стане духовен изследовател, трябва да заеме днес. Той трябва да започне от точка, която поради цялото ни време хората днес са най-малко склонни да приемат. Това е точката в строежа на душата, която бих искал да нарека интелектуална скромност. Въпреки че сме се развили интелектуално до височина, невиджана досега в човешкото развитие, като човечеството до определена височина през последните три до четири века, като духовен изследовател човек трябва да се издигне именно до интелектуална скромност.

Бих искал да илюстрирам какво имам предвид, като го сравня. Нека вземем петгодишно дете и му дадем том на Шекспир. Какво би направило с него? Ще си играе с него, ще го прелиства, ще го разкъсва; няма да прави с него това, което е уместно. Но когато детето е живяло още десет или петнадесет години, то ще се отнася към тома на Шекспир по съвсем различен начин. Какво се е случило? Ами, способности, които са били присъщи на детето, са били развити у него чрез външна намеса от хора, чрез образование и преподаване. То се е превърнало в различно същество в течение на десет до петнадесет години. Интелектуалната скромност позволява на човека да каже, дори когато е възрастен, когато е усвоил интелектуално настоящото образование в областта на науката: можеш да се изправиш пред природата и околната среда по такъв начин, че подходът ти да може да се сравни с този на петгодишно дете, изправено пред произведенията на Шекспир. Във вас все още може да има потенциал, който може да бъде

допълнително развит, така че да се превърнеш в различно същество по отношение на душата и духа.

Хората днес не са много склонни да възприемат гледната точка на подобна интелектуална скромност. Нашите навици на мислене и чувстване към живота на образованието са различни. Тези, които са получили обичайното образование днес, след това биват приемани в нашите висши учебни заведения. Там човек вече не е нужно да се занимава с развитието на знания, воля и способности на душата. По същество човек остава в рамките на научното изследване от гледна точка, която дават наследството и обикновеното образование. Разбира се, наблюдението се е разширило по невероятен начин чрез експеримента и науката, но са били приложени същите познавателни сили, които някога са били в така наречения съвременен интелектуален живот. Човек не е целял да развива човешкото си същество, за да издигне тези познавателни сили по-нататък. Човек не си е казвал: човекът, който притежава тези познавателни сили за живота или науката, би могъл да застане срещу природата, както петгодишно дете застава срещу произведенията на Шекспир, и би могъл да развие в себе си сили и способности за познание, които биха го довели до съвсем различно поведение спрямо природата. Но това се казва от някой, който, в смисъла на антропософски ориентираната духовна наука, която се има предвид тук, иска да стане изследовател в свръхсетивните светове. Става въпрос всъщност за развитието на човешките способности, които първоначално съществуват само в Анлагена, макар и във всяко човешко същество, но за да бъдат развити, трябва да се премине през много.

Не говоря, скъпи слушатели, за никакви чудотворни или дори суеверни мерки за човешката душа, а по-скоро за развитието на способности, с които всеки човек е добре запознат, които играят важна роля в ежедневието и в обикновената наука; те просто не са развити до пълния си потенциал за човешкото същество между раждането и смъртта.

Има много такива способности, но днес бих искал да характеризирам само две в тяхното по-нататъшно развитие. Можете да намерите повече подробности за това в споменатите книги. На първо място, това е способността за запомняне. Тази способност за запомняне е абсолютно необходима за ежедневието. Знаем, а тези, които се интересуват особено от такива неща, ще знаят от психопатологичната литература, какво означава за здравословния психически живот, че паметта е непокътната до един момент в детството, който е доста ранен; че няма период в живота, от който да не изплуват образи от паметта, които ни напомнят за преживяванията, през които сме преминали. Ако това, което е паметта, изчезне, тогава човешкото его е унищожено; тежко психично заболяване го е обзело. Сега, това, което паметта ни дава, е повторно появяване в бледи или ярки образи. Именно тази способност, тази сила, може да бъде допълнително развита. Каква е нейната особеност? Е, иначе преживяванията прелитат покрай нас. Образите, които

си формираме от тези преживявания, също прелитат покрай душата ни. Паметта ги запазва. Мога да говоря за тази памет само в общи линии; в моята литература ще намерите развита наука именно за тази способност за запомняне.

Това, което паметта прави с иначе мимолетните образи, е, че им придава продължителност. Това е, което човек първо възприема и развива в духовно-научния метод; човек го развива чрез това, което аз наричам медитация и концентрация в споменатите книги. Това се състои или в търсене на съвет от някой, който има опит в тези въпроси, или в самостоятелно получаване на съвети от съответната литература, и в приемане на лесно разбираеми комплекси от образи, като например геометрични или математически фигури, които човек напълно пренебрегва, знаейки, че това не са спомени от живота, извиращи от подсъзнанието, а всичко, което човек има в съзнанието, е там чрез собствения му произвол в съзнанието. Човек не е подвластен на самовнушение или блян; човек наблюдава това, което внася в центъра на съзнанието. След това човек остава в съзнанието си дълго време с пълно вътрешно спокойствие върху тази идея. Точно както мускулите се развиват, когато извършват определен вид работа, така се развиват и определени душевни сили, когато душата се посвети на тази необичайна дейност да остане върху такива идеи. Изглежда лесно и не само някои вярват, че духовният учен черпи това, което има да каже, от някакво влияние, но и други вярват, че това, което описвам тук като методи, които се случват във вътрешния, интимен живот на самата душа, е лесно. Не, това, което ви казвам сега, също изисква много време; някои хора могат да го направят по-лесно, други по-трудно. Дълбочината на изпълнението е много по-важна от продължителността на времето, прекарано в такава медитация.

Но човек трябва да прави такива упражнения в продължение на години. И това, което човек трябва да постигне в душата, наистина не е по-лесно от това, което човек постига в лабораторията, в кабинета по физика или в обсерваторията. Външното изследване не е по-трудно за придобиване от това, което е внимателно и съвестно култивирано в душата в продължение на много години. Но тогава определени вътрешни душевни сили, които иначе познаваме само като сили на паметта, стават по-силни и по този начин в нас възниква нещо като душевна сила, което изобщо не сме познавали преди. Това ни позволява ясно да разпознаем какво казва материализмът за силата на паметта и спомените. Материализмът ни казва, че силата на паметта на човешкото същество е свързана с материалното тяло; ако нещо в нервната система не е правилно конституирано, тогава силата на паметта също намалява и намалява с възрастта. Във всеки случай, умствените сили зависят от физическото развитие. Духовната наука не отрича това за живота между раждането и смъртта. Защото някой, който развива паметта си, както току-що я описах, знае от пряк опит как обикновената памет, която извиква образи на нашите преживявания пред душата ни, е зависима от човешкото тяло. Но това, което той

сега развива, става напълно независимо от човешкото тяло. И човекът преживява как може да живее в душевна сфера, така че да има свръхсетивни преживявания в тази душевна сфера, точно както има сетивни преживявания във физическото тяло. Бих искал да ви обясня как са тези свръхсетивни преживявания по следния начин. Знаете, че човешкият живот се редува ритмично между будност и сън. Моментите на заспиване и събуждане, както и междинният период на сън, се случват в будния ни живот. Какво се случва тогава? Следното е налице за обикновеното съзнание: когато заспим, нашето съзнание е притъпено и при повечето хора достига абсолютната нула. Понякога сънищата излизат от това полупритъпено съзнание. В това състояние човекът наистина е жив; в противен случай би трябвало да умре и да се прероди в душевно-духовен смисъл, но съзнанието му е парализирано. Това е така, защото от заспиването до събуждането човекът не използва сетивата си, не използва импулсите, които представляват неговите органични волеви импулси. Но този, който е развил висшата способност чрез способността да запомня, която току-що споменах, може да се изключи по абсолютно същия начин. Такъв духовен изследовател стига до точката, в която вече не е нужно да вижда с очите си, както човек не вижда с очите си, когато спи; нито да чува с ушите си, както човек също не чува с ушите си, когато спи; нито да усеща топлината в обкръжението, нито да използва волевите импулси, които действат чрез мускулите или чрез човешката организация като цяло. Той може да изключи всички физически неща. И все пак съзнанието му не е притъпено, както е, когато спи, а е способен да се посвети на състояния, в които иначе човек е само в сън, но в безсъзнание; духовният изследовател е напълно съзнателен. Точно както спящият човек е заобиколен от тъмен свят, който не съдържа нищо за него, така и духовният изследовател е заобиколен от свят, който няма нищо общо с нашия сетивен свят, но е също толкова пълен и интензивен, колкото и нашия сетивен свят. Ние се изправяме пред сетивния си свят чрез сетивата си; Духовният изследовател се изправя пред свръхсетивния свят, когато може съзнателно да се освободи от тялото, когато се намира в състояние, което иначе човек изпитва между заспиването и събуждането; но в това състояние той е напълно осъзнат.

По този начин човек се научава да разпознава, че един свръхсетивен свят постоянно ни заобикаля, точно както ни заобикаля един сетивен свят. Има обаче една съществена разлика: в сетивния свят ние възприемаме фактите чрез сетивата си, а във фактите възприемаме и същности. Фактите преобладават, а същностите възникват в хода на тези факти. В свръхсетивния свят, който отваряме за себе си по този начин, първо се сблъскваме със същности. Когато отворим духовните си очи, за да видим свръхсетивния свят, ние сме заобиколени от реални същности. И отначало това е свят от много конкретни, реални, свръхсетивни същности, в които се намираме, а не все още свят от факти; все още трябва да го завладеем чрез нещо друго.

И така, това е постижението на съвременната антропософски ориентирана духовна наука: човешкото същество отново прекрачва един праг и се научава да влиза в различен свят от този, който иначе го заобикаля. И когато човек се научи да разпознава как е независим от тялото, тогава най-накрая си казва: Не само когато душата заспива, тя сякаш се отделя от тялото и след това се връща в тялото, когато се събуди; чрез желанието за тялото, лежащо в леглото, тя се завръща. Чрез такова свръхсетивно познание човек също така наистина опознава същността на душата, как тя се връща в тялото чрез това желание, когато се събужда. Но ако придобиете такива реални понятия за заспиване и събуждане, тези понятия в крайна сметка ще се разширят, за да включат и научаването да разпознаваме човешката душа в нейната същност, каквато е била преди да слезе от духовните светове чрез раждане или зачеване във физическо тяло, което ѝ е дадено чрез наследство.

След като сте схванали и се научили да следвате душата извън тялото между заспиването и събуждането, точно както се учите да разпознавате по-малките сили, които привличат душата към тялото в леглото, вие се учите да разпознавате душата такава, каквато живее, когато е освободена от тялото след преминаване през портата на смъртта. По-специално са записани следните идеи: Човек се научава да разпознава защо човешката душа има само по-притъпено съзнание по време на сън. Тя има това, защото желанието за тялото живее в нея. Това желание за тялото притъпява съзнанието между заспиването и събуждането до степен на безсъзнание. Когато човек премине през портата на смъртта, това желание вече не съществува. И като опознае душата чрез развитата способност за памет, човек я опознава именно в състоянието, в което се развива след преминаване през портата на смъртта; как тогава тя може да има съзнание, защото не е обвързана с физическо тяло, защото вече няма никакво желание за такова. Тази свобода от желание прави съзнанието възможно.

Когато човек премине през портата на смъртта, той придобива различно съзнание от това, което е имал чрез тялото. По този начин човек се научава да разпознава какви сили са били в душата, които са я привличали към физическо тяло, когато е била в духовен свят, но към физическо тяло, което само по принцип е блестело пред него като физическо тяло, което не е било конкретно такова. Човек се научава да разпознава душата, когато тя поглъща желанието да слезе отново във физическия живот на земята. С други думи, човек първо опознава вечната част на човешката душа в нейното истинско значение.

И това, скъпи слушатели, е едно от нещата, които човек узнава по този начин. Но чрез него човек узнава и нещо друго. Като се научи да разпознава вечното в човешката душа, която преминава през раждания и смърти в образи, аз ги наричам въображения в моите книги, човек се научава да разпознава, че тази човешка душа принадлежи на свръхсетивния свят; че душата принадлежи на свръхсетивния свят, точно както тялото принадлежи на сетивния свят. И както човек може да опише този

сетивен свят чрез тялото, така може да опише свръхсетивния свят в неговата духовност. Човек се научава да разпознава свръхсетивния свят в допълнение към сетивния свят.

Човек обаче трябва да е готов да развие второ душевно качество, отвъд това, което е налично в обикновения живот. Днешният учен се отвращава само от споменаването на това качество като интелектуална способност. Човек може напълно да оцени причините, поради които прави това; но въпреки това, това, което имам да ви кажа за по-нататъшното развитие на тази способност на човешката душа, е вярно.

Първата сила, която трябваше да се развие, беше способността за памет, която се превръща в независима сила. Втората сила е силата на човешката любов. В обикновения живот между раждането и смъртта любовта действа чрез физическия организъм; тя е тясно свързана с инстинктите и влеченията на човешката природа. И само в най-възвишените моменти част от тази любов се отделя от физическото. Тогава човекът има онзи възвисяващ момент, когато се освобождава от себе си, което е състоянието на истинска свобода, където човек не се отдава на инстинктите си, а забравя себе си, където основава действията си на външни факти, на необходимостта от тези факти. Тъй като любовта е вътрешно свързана със свободата, аз се осмелих да кажа още през 1893 г. в моята „Философия на свободата“, чрез която исках да основа философия на социологията за наши дни, че истинската любов не прави човека спял, а по-скоро виждащ, тоест свободен. Тя го води отвъд това, което иначе го заслепява, когато е зависим от това, което е вътре в него. Любовта ни позволява да бъдем отдадени на външния свят и по този начин ни освобождава от това, от което трябва да се освободим, ако искаме да действаме свободно.

Но тази любов, която проблясва в обикновения ни живот само чрез истински свободни действия, трябва да бъде култивирана от съвременния духовен изследовател. Любовта трябва постепенно да се одухотворява по същия начин, както трябва да се одухотворява способността за памет; тя трябва да се превърне в сила, която е чисто душевен живот и която го прави, като душевно същество, независимо от тялото, така че да може да обича без тялото, чрез кръвта му, чрез цялата му организация, осигурявайки основата за тази любов. Ето как се случва потапянето във външния свят, в хората; ето как ставаш едно цяло с външния свят. Тази развита сила на любовта сега ни носи второ нещо; тя ни поставя в духовния свят по съществен начин, в който навлизаме чрез развитата способност да си спомняме. И сега ние опознаваме духовните факти и се учим да описваме света по такъв начин, че да не казваме просто как нашата настояща планетарна система някога е възникнала от някакъв стар мъгляв свят, който след това от своя страна или ще се разпръсне, или ще падне в слънцето. Ние не гледаме такъв свят, който е чужд на духа и който е изправен пред нещо друго. И ако човек е честен, той трябва да

чувства, че този свят, погледнат научно, е изправен пред най-ценното нещо в човешкото същество. В съвременния духовен живот успяхме да опознаем обсадените души, които ни казват отново и отново: Науката ни разказва за свят на чиста природна необходимост, че нашият свят произлиза от светове, които са били мъгливи светове, които са се слепили в четирите природни царства, минералното царство, растителното царство, животинското царство, чак до човека. Но сега, в дълбините на съществото му, в човека се заражда нещо, на което той трябва да придаде най-голяма ценност: неговият морален, неговият религиозен свят. Това стои пред душата му и това е, което всъщност го прави човек на първо място. Но той трябва да си каже, ако е честен по отношение на чисто научния мироглед: Тази земя, на която стоиш като отшелник на вселената с твоите морални идеали, ще се разпадне, ще се върне обратно в слънцето, ще се превърне в шлага. Ще има голямо гробище, идеалите ще бъдат погребани.

Тук се намесва духовната наука. Тя не подхожда към тази ситуация от гледна точка на вярата и надеждата, а от реалното познание, което е развито по начина, който посочих, и казва: Не, просто научният мироглед предлага абстракция на света. Този свят е пропит с дух, този свят е пропит със свръхсетивни същности. И ако погледнем назад към праисторическите времена, това, което е материално на земята, е произлязло от духовното; и това, което е материално сега, ще стане духовно в бъдеще. Точно както човекът изхвърля тялото си и влиза в духовен свят духовно със съзнание, така и това, което е материално на земята, ще падне като труп, а това, което е духовно-душевно на земята, това, което е духовно-душевно в човека, ще се появи в бъдеще, дори когато земята е погинала. Може да се каже, че християнската поговорка „Небето и земята ще преминат, но думите ми няма да преминат“ се оказва вярна тук с известна вариация. Човек може да каже: Всичко, което очите ми виждат, ще погине, както човешкото тяло загива пред лицето на човешката индивидуалност. Но това, което живее в човека като морал, се издига от това, което загива. Човек усеща духовен свят около себе си; той живее в духовен свят.

По този начин, антропософски ориентираната духовна наука задълбочава познанията ни за духовното и по този начин приема различна форма от тази на външната наука във връзка с цивилизационните нужди на настоящето. Външната наука от своя страна може да задълбочи знанията и прозренията до религиозен плам и висше съзнание. Тя дава на човешкото същество духовно самосъзнание. Това е по същество първият голям цивилизационен въпрос на днешния ден. Ако човек няма правилната вътрешна опора, ако се чувства сякаш се носи в празнотата като просто материално същество, той не може да развие силно вътрешно същество, нито може да се прояви като силно същество в социалния живот. Човекът трябва да създаде това, което са външни институции, човекът трябва да създаде това, което са външни социални условия. Има нещо важно във външните институции и външните социални условия по отношение на големите цивилизационни въпроси

на настоящето и бъдещето и тези цивилизационни въпроси ни връщат към търсенето на великото, истинско съзнание на човечеството. Защото само хората, които имат такава вътрешна опора, която може да им даде душевен мир, ще могат да се интегрират правилно в социалния живот. Това е първият въпрос: как може човек с вътрешна опора, със сигурна опора в живота, да се интегрира в нашите социални условия? Вторият е това, което бихме могли да наречем срещата между хората, човешкото взаимодействие. И тук навлизаме в област, където, не по-малко от в областта на знанието, съвременната цивилизация е донесла на човека не нови решения, а нови загадки. Помислете само за широтата на технологиите, на техническия живот, която постиженията на съвременната естествена наука донесоха. Техническият живот, търговският живот, животът на общуването, както ни заобикалят ежечасно днес, те са постиженията на този великолепен, модерен поглед върху природата. Но това, което не сме открили в рамките на съвременната технология, това, което се поставя като нов жизненоважен въпрос, е: Как трябва да живеят хората в този сложен технически, търговски и транспортен живот? Този въпрос е поставен от самата съвременна цивилизация. Че той все още не е решен, се вижда от онези ужасни движения, които се проявяват все по-зле, колкото по-на изток отиваме, в Азия, където човешките инстинкти не се използват за създаване на нещо възходящо, а тъй като големите цивилизационни въпроси не са решени, се използват за създаване на нещо разрушително. Несъмнено цялата съвременна цивилизация би трябвало да загине чрез това, което се заражда на Изток. Много по-страшно, отколкото хората на Запад си представят, е това, което дебне там, за да доведе до упадък.

на съвременната цивилизация. Но това също така свидетелства за това колко е необходимо да се намери нещо друго, за да се решат цивилизационните проблеми на настоящето.

Трябва не само да работим в съвременната технология, която произлиза от съвременния поглед върху природата, но и да придобием друга възможност: Човекът се е отчуждил от природата; той е поставен, на практика, с действията и цялото си занимание по бездушен, механистичен начин; той е отведен от работа с природата до работа с бездуховната машина, с бездуховния механизъм на движението; и трябва да намерим начини да дадем на човека нещо, което той може да усети като нещо дадено от природата. Това трябва да е светоглед, който говори на душата му с голяма сила и му казва, че човекът е нещо повече от това, което преживява тук; че той принадлежи към духовна душа, свръхсетивен свят, който го заобикаля и може да бъде изследван в точна наука, точно както е външната наука, която води до технологиите. Но само такава наука ще може да установи и правилните взаимоотношения между хората. Такава наука ще ни даде възможност да срещнем същество в човека, което не само ни се явява такова, каквото идва при нас, такова, каквото ни се явява между раждането и смъртта, но по такъв начин, че

да се научим да уважаваме вечното, безсмъртното, връзката със свръхсетивния свят завинаги. Чрез такова задълбочено познание чувството трябва да се променя от човек на човек.

И трето нещо също е важно. Важно е човешкото същество да научи отново, че животът му не се изчерпва с живота между раждането и смъртта, както вярва съвременният пролетарий от своята идеология, наречена идеология, а че това, което правим тук във всеки един момент, има не само земно, но и космическо значение. Защото наистина, когато земята е загинала, това, което внасяме от душите си в ежедневната си работа, от моралните, духовните и душевните основи, ще възникне в друг свят; то ще участва в одухотворяването в метаморфозата. По този начин, духовната наука, като антропософски ориентирана, подхожда към въпросите на настоящето по три начина. Тя води хората до духовно самосъзнание. Тя води хората до това да видят в своите близни, в своя ближен, духовно същество. Тя води хората до това да придадат на работата си, на земните си дейности космически, универсален, духовен смисъл, колкото и материални да са те. Духовната наука днес не само има теоретични възгледи за това какво може да се разработи по този начин, но вече е започнала да ги прилага на практика в живота. В Щутгарт имаме Валдорфското училище, което е основано от Емил Молт и за което аз отговарям, и където се развива педагогика, дидактика, чрез познанието за човешката природа, което може да се получи чрез духовната наука, както е предвидено тук. Освен това, в Дорнах, близо до Базел, имаме Гьотеанум, Свободен университет за духовна наука, чието изграждане ще ви покажа след няколко дни с помощта на слайдове. Този Гьотеанум в Дорнах все още не е завършен, но миналата есен успяхме да проведем голям брой курсове в недовършената сграда. В миналото също успях да говоря тук, в Холандия, за духовната наука. По това време можех да говоря за духовната наука само като за форма на изследване, за изследователска тенденция, като за нещо, което живее в отделните човешки същества.

Оттогава тази духовна наука е приела различна форма. Тя е започнала да създава свое собствено Училище за духовна наука в Дорнах. Миналата пролет аз самият показах как това, което днес само ви очертах в началото като духовно-научно изследване, може да се приложи във всички области на науката при неговото изпълнение. Показах на лекари и студенти по медицина как това, което може да се получи от тази духовна наука по строго точен метод, може да окаже влияние върху медицината и терапията. Тези въпроси в медицината, които стават гранични въпроси, се съпоставят със здравните проблеми на човечеството. Всеки съвестен лекар ще възприеме тези практически въпроси на медицината като културни въпроси. Тези въпроси остават без отговор днес, защото днешната наука не иска да се издигне от сетивното към духовното и свръхсетивното.

Как медицината може да бъде оплодена, как всички науки могат да бъдат оплодени от антропософски ориентираната духовна наука, експерти от всички области, от юриспруденция, математика, история, социология, биология, физика, химия, педагогика, се опитаха да го покажат. След това имаше и личности, принадлежащи към изкуствата, към художественото творчество, които показаха как художественото творчество може да бъде оплодено от духовната наука. Имаше представители на практическия живот, на търговския и индустриалния живот, които показаха как животът им, воден от духовната наука, вече не е просто в капан в старата рутина, която ни е довела до катастрофите, а как чрез нея човекът бива въведен в житейската практика в по-висш смисъл. Именно това трябва да покажат тези курсове: как духовната наука не иска да култивира някакъв дилетантство, някакъв мъгляв мистицизъм, а как може плодотворно да се намесва в отделните науки. Но по този начин тя едновременно издига това, което е в тези науки, до цялостна духовна и свръхсетивна концепция за човека.

Ще имам повече да кажа за практическата страна тук; след това ще говоря за образователните въпроси и за социалния въпрос. Тогава ще видите как духовната наука, която се има предвид тук, антропософски ориентираната духовна наука, не търси някакъв мъгляв мистицизъм в сфера, чужда на живота, а как иска да схване духа по други причини: първо, защото човешкото същество трябва да осъзнае връзката си с истинския духовен произход; второ обаче, защото духът иска да се намеси именно в материалното, в практическия живот, тъй като прави разлика между бездуховния практически живот и дух, разбран като липса на живот, който със сигурност не схваща духа на антропософски ориентираната духовна наука, нито това, което е най-необходимо за настоящето.

Уважаеми участници, открихме хора, които разбират какво трябва да се постигне в Училището за духовна наука в Дорнах за развитието на човечеството и колко е необходимо това да бъде постигнато с оглед на големите цивилизационни проблеми на днешния ден. Трудните обстоятелства забавиха много строителството. Все още не сме завършили и завършването му ще зависи до голяма степен от това дали хора, които имат сърце и ум за целия човешки прогрес, необходим днес, ще продължат да ни помагат. В недовършеното си състояние събрахме повече от хиляда души на откриването на нашите курсове. Тези, които дойдат в този Дорнах след това - както ще бъде показано и в следващата лекция - ще видят, че едновременно с това тази духовна наука иска да работи от пълното човечество: че не иска просто да говори на човешката глава, че не иска само да постигне това, което може да бъде представено чрез експериментиране и наблюдение, но че едновременно с това се стреми към истински художествен израз, без да се връща към сламена символика или абстрактни, педантични алегии. Следователно, в Дорнах не можеше да се приложи какъвто и да е архитектурен стил – както ще покаже слайд лекцията – а архитектурният стил трябваше да бъде извлечен от

същите източници, от които произтича самата тази духовна наука. Тя не е едностранчива наука като днешните експериментални и наблюдателни науки, а се стреми да черпи от цялостното човешко същество. Тя иска да говори на цялостното, цялостно човешко същество, въпреки факта, че е толкова точна, колкото може да бъде всяка наука.

Все още ще трябва да говоря за практическото приложение, но днес трябваше да представя резултатите от духовното изследване по тези въпроси, за да покажа на практика колко необходимо е това за нашето време, което се основава на наблюдението на историята на този период от тази антропософски ориентирана духовна наука. Тя има за цел да допълни съвестното и методично изучаване на материалния свят, което признава повече от всяко друго духовно направление, науката за духа, която от своя страна може да доведе до религиозно задълбочаване и до художествено творчество, точно както старата инстинктивна наука, която вече не можем да обновим, доведе до изкуството и религията в мистериите.

Че тази духовна наука не е против религията и християнството, ще трябва да покажа в по-нататъшното обяснение на практическата страна. Тя се стреми към това, към което всяко истинско, религиозно задълбочаване трябва да се стреми, тя се стреми към духа. Затова имаме надеждата: всички онези хора, които днес все още се съпротивляват на тази духовна наука, в крайна сметка ще се обърнат към нея, защото тази духовна наука се стреми към нещо универсално човешко: тя се стреми към духа, а за човечеството, тя се нуждае от духа.

5. Икономически живот в тройния социален организъм

Уважаеми участници! Преди всичко бих искал да изразя искрената си благодарност на уважаемия съвет за любезната покана и по-специално на професор Хало за милите думи, които току-що каза. Имам още по-голяма причина да го направя, защото може да изглежда разбираемо, че всичко, което човек може да каже днес по въпрос, който засяга толкова дълбоко човечеството, както е в случая с темата ми днес, може да бъде само опит, може би дори само началото на опит. И апелът е необходим на разбиращото и съчувстващо човечество.

Това ме довежда веднага до точката, в която забележките, които трябва да ви отправя днес, се различават по принцип от всички подобни дискусии, които се провеждаха толкова често напоследък по икономически въпроси в по-тесен смисъл и по социални въпроси в по-широк смисъл. Стига ни до утопии и утопични конструкции. Те са произлезли от легитимните основи на съвременните човешки усилия.

Съвременните технологии усложниха икономическия живот и поставиха целия социален живот в изключително разнообразни нови обстоятелства в сравнение с тези, с които човечеството беше свикнало в миналото. И така, в много умове се зароди мнението, че може да се каже по някакъв догматичен начин как трябва да се оформи този по-сложен съвременен социален живот, така че всяко човешко същество, включително широките маси, да може да води достоен живот. Но трябва да се каже, че всеки, който днес вярва, че може да направи впечатление на своите събратя с утопични, догматични определения за социални условия, не разбира основната природа на днешната цивилизация, на днешния човешки живот.

Нека предположим, драги присъстващи, че някой би могъл гениално да измисли някаква икономическа или социална система или дори да я конструира догматично от богат житейски опит, ако би я представил на човечеството, той не би могъл да направи никакво впечатление с най-гениалните аргументи, които биха били поддържани в този смисъл. Защото живеем във време, когато пророците всъщност би трябвало да са изчезнали. Живеем във време, когато хората не са склонни да приемат каквото и да било на базата на авторитет или на базата на пророчество. Всеки, който приема нещо сериозно и честно, като например социалния въпрос или реорганизацията на настоящия и бъдещия икономически живот, трябва да вземе това предвид.

Хората днес са на мнение, че сами трябва да намерят насоките за живот. Те са на мнение, че трябва да оформят това, което определят като цели на живота, от собствената си елементарна душа и органични сили. В тази, бих казал, най-универсално-демократична гледна точка, стои това, което наричам импулс за троен социален ред. Този импулс не е предназначен да каже, че икономическите или други социални условия трябва да бъдат оформени по един или друг начин; той е

предназначен само да посочи как хората могат да бъдат доведени до положение, в което искат да оформят живота си според изискванията на настоящето, изискванията на собствената си душа, независимо дали съзнателно или несъзнателно се стремят към тях.

Импулсът за тройния социален ред се обръща към човешкото същество, а не към описание на каквито и да е институции или условия. Той иска да призове човешкото същество и първо да чуе от него какво това човешко същество смята за подходящо. Но този импулс ще каже как може да се постигне ситуация, в която на хората се дава възможност активно да оформят собствената си съдба. По този начин импулсът за тройния социален ред иска да работи изцяло върху навиците и стремежите на съвременния живот, без никакви утопични нюанси, чисто от практическия живот. Той обаче изхожда от две предпоставки. Първата, която вероятно малко хора биха признали в началото, но която произтича от това, което ще бъде длъжен да характеризирам поне до известна степен след малко, тя произтича от антропософски ориентираната духовна наука.

Това е убеждението, че човешкото развитие преминава през смислени епохи, така че човек може да погледне назад, засега, само към исторически времена. Вижда се, че е имало различни епохи на човешкото развитие и във всяка такава епоха човечеството преминава през фаза от своето съществуване, фаза от своята душа и духовна конституция. Това, което се е случило в една епоха, вече не може да се повтори в по-късна. Това, през което земното човечество трябва да премине в хода на времето чрез своето развитие, по този начин възниква в хода на последователни епохи като различни мисии.

В нашата епоха, която в това отношение е продължила три до четири века – това, което сега бавно се подготвя, е достигнало определена кулминация – в нашата епоха виждаме да извира от дълбините на човешката душа това, което бих нарекъл демократичен импулс, който преминава през целия съвременен, цивилизован свят. Но нямам предвид тривиалността, която много често се свързва с този термин; имам предвид, когато казвам „демократичен импулс“, формата на човешко самосъзнание, която се развива в нашата епоха, чрез която всеки човек иска да намери в себе си източника за убедителен духовен живот – живот на знанието, живот на вярата, живот на изкуството – извиращ от самия него, и в която всеки човек иска да развие от себе си онези чувства, чрез които се отнася към своите близки, без тази връзка да е твърдо определена от авторитет. Човекът иска да намери връзката си със своите близки по собствена свободна воля. А по отношение на икономическия живот човекът иска да стигне до условия, които му позволяват да има тези основи на душата и духовния живот по такъв начин, че демократичният импулс да може да бъде преживян в най-висшия смисъл на думата. В по-ранни епохи подобен демократичен импулс не е бил универсално присъстващ в човешкото развитие. Принципите на авторитета са доминирали в социалните

организми. И едва около средата на петнадесети век почвата бавно започва да се подготвя за това, което след това стига, така да се каже, до грандиозен изблик в края на осемнадесети век и до кулминация в наше време, където се измъква от цивилизованото човечество чрез конвулсии, през тежки изпитания, през мизерия и трудности, дори чрез нещо подобно на ужасната катастрофа, през която преминахме през второто десетилетие на 20-ти век.

Това е едно от нещата, които човекът, достигнал до импулса на тройния социален организъм, разглежда. Той се пита: Коя е най-важната историческа характеристика в настоящия човек? А другото нещо, което служи като отправна точка за тройния социален организъм, мога да го характеризирам само като стана личен в определено отношение.

Мога да кажа, че от десетилетия наблюдавам европейския икономически живот, европейския държавен живот и европейския интелектуален живот от различни гледни точки. Тридесет години живея в Австрия, експерименталната страна за подобни наблюдения; в онази Австрия, където беше показано, особено в нейния упадък, как външните обстоятелства не са подходящи за решаване на големите въпроси на съвременното съществуване по никакъв начин. Тези и много други условия на цялата цивилизация на Европа показват, че навсякъде в дълбините на човешките души (не винаги може да се говори за съзнание, защото много неща все още живеят в несъзнаваното или подсъзнанието на повечето души днес) има инстинкт, че трябва да настъпи нов ред. И това, което представям като троен социален ред, не е нещо, което съм измислил, най-малкото фантазирал. В известен смисъл това е прочит на това, което би могло да се наблюдава чрез придобиване на безпристрастно усещане за икономическото, конституционното и духовното развитие на настоящето и последните десетилетия. И така, това, което трябва да представя, е резултат от наблюдение и опит.

Ако вземете това, което е било донесено на света в посока на социалните и икономическите проблеми, чак до Карл Маркс и тези, които са дошли по-късно, ще откриете навсякъде, че това са логически свързани системи. Вложена е голяма изобретателност. Но това, от което човечеството се нуждае днес, не е логически изградена социална система, а по-скоро нещо, което е толкова многообразно, колкото самата реалност. Реалността ни се представя по такъв начин, че това, което се формира в нея, също би могло да бъде различно. И ако беше различна, човек дори не би могъл да каже, че е по-несъвършена. Реалността не е еднозначна. Следователно, всеки, който говори за социални условия, основани на реалността, не може да говори със същата еднозначност, която често се изисква, основана на определени догматични предразсъдъци. Ето защо, скъпи мои присъстващи, някои от нещата, които имам да кажа, ще породят едно или друго възражение, точно както едното или другото може да бъде възразено в самата реалност. Но такива възражения не са важни. Важното е дали това, което човек предлага в социални

термини, има силата да поддържа живота, дали има силата да ни преведе през настоящето и в близкото бъдеще.

Днес ви говоря за икономическия живот в по-тесен смисъл, от гледна точка на тройния социален ред. Но не бих могъл да направя това, ако не ви представя поне груба скица на същността на този троен социален организъм, а също и на същността на отправната точка на това, което бих искал да дам като определена характеристика на икономическия живот, а именно антропософски ориентираната духовна наука.

Когато се спомене антропософията, е лесно да си представим нещо мистично, неясно, далечно и неземно. Хората са свикнали да отъждествяват антропософията с подобни движения, когато разглеждат всякакви сектантски, мистично-теософски и подобни движения. Ако отъждествите антропософията с такива движения, ще я разберете напълно погрешно. Антропософията се основава на същите отправни точки като съвременния научен начин на мислене, този научен начин на мислене, който ни е донесъл такива огромни прозрения за външния свят, който е създал по същество всички съвременни технологии и който е трансформирал нашия социален живот до такава степен. Но точно както е вярно, че антропософски ориентираната духовна наука напълно признава голямото значение на науката и съвременните технологии, така и поради тази причина тя не може да се спре на методите, които науката е разработила. Започвайки от тези методи, тя трябва да развие духовно-научни методи, за да проникне от физическия свят в един свръхфизически свят. Защото всичко, което ни заобикаля във физическия свят, е вкоренено в свръхфизическия свят. Човек осъзнава това едва когато развие други когнитивни способности, освен тези, които има чрез обикновеното наследство, чрез обикновеното детско и училищно образование, чрез академичния живот и т.н., които, така да се каже, не се проявяват в обикновения живот и обикновената наука и които първоначално остават латентни в човешкия душевен живот.

Някои висши сили на познанието се извличат от човешката душа чрез много специфични методи, методи на правилна медитация и концентрация, проникнати от дух на математизация, чрез методи на правилно обучение, които съм описал в книгите си „Как да познаваме висшите светове“, „Окултна наука“, „Път към себепознанието“. В книгите си „Загадката на човека“ и „Загадката на душите“ съм нарекъл тези висши сили на познанието „очи на духа“ и „уши на духа“ в смисъла на светогледа на Гюте. Точно както нашата физическа организация развива физически очи и физически уши в нас, ние наистина можем да развием духовни органи, които не стоят частично някъде, а ангажират целия човек, работейки отвътре в пълнотата на човечеството. Можем да тренираме такива духовни органи и да осъзнаем свръхсетивния свят около нас, точно както възприемаме физическия свят около нас чрез физическите си органи и чрез ума, който е свързан с нашия мозък и който съчетава физически явления. И както ние проследяваме развитието на вселената

чрез обикновената естествена наука, като се обръщаме назад към първите физически състояния и се опитваме да разберем как отделните същества са се развили до човека, така и чрез духовната наука ние стигаме до духовните основи и отправни точки на вселената и духовните цели на тази вселена. По този начин две части от нашия духовен живот се свързват в единство, което съвременният духовен живот трагично е разкъсал за човека.

Скъпи мои участници, всеки, който като мен е срещал хора, които не само живеят в теоретичен смисъл в знанието на съвременното време, но и с цялото си същество, с целия си ум, знае каква трагедия може да се разиграе в душата на онези, които приемат сериозно и честно постиженията на съвременното познание, които трябва да бъдат напълно признати. Виждате ли, срещал съм хора, които са си казвали: „Там гледам в един свят от чисто природни потребности. Човекът също произлиза от този свят от чисто природни потребности. Но в тази човешка вътрешност пониква нещо, чрез което човек може наистина да открие себе си ценен в живота. Това са моралните идеали, това са религиозните чувства, това са художествените възприятия за вселената, това са всички неща, които наричаме правилно, обичай и т.н. Но тогава такива честни хора си казват: Всичко това произтича от мощна илюзия, от голяма измама, като дим и мъгла от дълбините на човешката душа. Защото в действителност човекът е външен физически организъм, който се е появил от вселената само по естествена необходимост.“ Човек трябва да погледне как тази вселена един ден ще достигне състояние на топлинна смърт или нещо подобно и как голямото гробище на всички идеали, на целия морален живот, на всичко, което изглежда на човека сякаш само му осигурява достойно съществуване, ще е изчезнало и ще бъде унищожено.

Но всеки, който е виждал човешки същества да страдат под това въздействие на съвременния мироглед върху човешкия ум, знае какво означава за духовната наука да направи единство от това, което живее в човешката душа като морални идеали, като религиозни импулси, като художествени възприятия и това, което е там, в природата. Днес мога само да скицирам това; в моите книги, които току-що споменах, ще намерите горното обосновано и доказано. Но бих искал да се изясня с едно сравнение: виждаме растение, то расте от земята. Докато расте от земята, то развива листа и цветове; но след това то развива и зародиша в цвета, който вече е растението за ново растение следващата година. Зародишът е незабележим, но е зародишът за цяло растение следващата година, докато листата и цветовете увяхват и падат. Това е така във вселената преди познанието на антропософски ориентираната духовна наука. Там виждаме външната вселена с природните закони, които я управляват, чак до закона за запазване на енергията и материята. В смисъла на тази духовна наука, ние го виждаме като нещо, което увяхва, умира и загива в смъртта. И виждаме в човешкото същество моралните идеали, религиозните импулси и художествените възприятия и знаем, че това са семената за

бъдещи светове. Това, което виждаме около себе си днес като природа, е резултат от моралните преживявания на същества от много далечно минало. Това, което носим в себе си като духовни светове, е зародишът за физически светове на далечно бъдеще.

Както казах, сега мога само да скицирам това. Правя го, защото мога да покажа какво духовната наука, развивайки духа на естествената наука, може да осигури на човечеството като мироглед. Там се учим да разпознаваме отново живия дух. Там човек се учи да разпознава разликата между убеждението, което казва: „Аз се приближавам до истинския, действителен дух на света чрез духовната наука; аз се уча да разпознавам: не само мисли и идеи живеят в мен, но живи духовни същества живеят в моите мисли и идеи.“ Човек се учи да разпознава отново живия дух. Старите религии, просто продължавайки да живеят традиционно, са загубили великото значение, което някога са имали. Нуждаем се от творчество в човешката душа, за да получим достъп до духовен живот, който работи по такива елементарни начини. За разлика от това, духовният живот, който се е развил през последните няколко века, е абстрактен, теоретичен. Експериментираме, наблюдаваме, използваме чудесно изобретателни инструменти и инструменти, за да изследваме физическата среда и нейните закони. Но всичко, което изследваме, е само нещо, което ни дава абстрактни понятия и теории, които след това можем да приложим, но което не ни изпълва вътрешно с жив дух. За да можем да кажем: ние не мислим само в мисли, не живеем само в образи, а както човешките същества се разхождат тук по земята, свръхсетивните светове живеят в нас чрез своите духовни същества, точно както трите царства на природата живеят в нашия физически организъм. Това, което тройният социален ред може да каже за различните области на социалния живот, произтича и от това реално разбиране на духовния свят. Защото именно икономическите въпроси са в основата на социалния въпрос днес. И ако човек е опознал този социален въпрос не отвън, а отвътре, тогава трябва да мисли за него малко по-различно, отколкото е общоприето днес. В продължение на много години преподавах в училище за работническо образование, където преподавах широк кръг от предмети на пролетарии, хора, които искаха да задоволят силния си стремеж към образование. Но също така ми беше възможно да опозная пролетарската душа и в дъното на пролетарската душа да разпозная това, което извира от широките народни маси като действителните основи и фундаментални трудности на днешния икономически проблем. Отново и отново, когато говорим с хиляди и хиляди хора – а в наши дни има милиони хора, които не са опознали пролетариата и следователно нямат представа за истинските проблеми – човек чува една и съща дума отново и отново: думата „идеология“.

Думата „идеология“ стана популярна сред широките маси днес. Какво означава тя? Означава, че днес тези широки маси, които са стояли пред съвременната машина, които са били вплетени в тъканта на съвременната технология, са били отчуждени

от радостта от непосредствените продукти на труда, че тези широки маси са възприели дълбоко вътрешно убеждение, че само външните, материални, икономически процеси, както хората се изразяват, производствените процеси, начините и видовете производство, всъщност имат реалност. Това, в което човек се намира в материалното производство, е действителната реалност, а това, което той развива като обичай, като закон, като религия, като наука, като изкуство, е само това, което хората наричат надстройка, тоест нещо, което възниква като идеология, като дим и мъгла, от единствената реалност, която е материалната реалност. Тези, които принадлежат към образованите класи, все още имат стари традиции или поне живеят в живот, който все още е доминиран от стари традиции, от религиозни традиции, художествени традиции и т.н. Широките народни маси са се сбогували с тези традиции. Широките маси са приели като свое най-съкровено убеждение това, което е теория на другите класи. Човек може да има такова нещо като убеждение, може дори да го защитава, може да цитира всякакви логически причини за него, но не може да живее с него. А че човек не може да живее с него в най-дълбоката част на душата си, може да го види всеки, който е бил в контакт с тези хора в продължение на години, особено като техен учител. То изоставя душата, изпразва я, когато разглежда духовния живот като идеология.

Наистина, водещите кръгове, като са се отчуждили и от живия духовен живот, са превърнали това, което може да стане духовен опит, в чиста теория, чиста абстракция, чиста култура на ума. Съвременният работник иска да изпълни целия човек с нея и в резултат на това той остава засегнат от безплодие на душата. Произходът на съвременните икономически трудности трябва да се търси в това състояние на духа, което съвременният пролетарий е наследил от интелектуалния живот на управляващите класи, в това духовно безплодие. Тези икономически трудности не се крият във външни институции, те се крият в психическото състояние на най-широките слоеве на съвременното човечество, слоеве, наброяващи милиони, както току-що беше очертано и характеризирано: идеология вместо жив интелектуален живот.

Тогава трябва да потърсим причините за това как всъщност се е стигнало дотам, че идеологията може да заеме мястото на живия духовен живот и в социалния живот. И тук стигаме до нещо, което и днес може да се възприема като парадокс, защото хората не осъзнават, че това, което е напълно оправдано за една епоха на човечеството, не може да бъде и за всички епохи на човечеството.

Когато този модерен живот се е появил, от петнадесети, шестнадесети, седемнадесети век, вече е имало отделни държави, държавни структури, които са се формирали от различни предпоставки в рамките на съвременната цивилизация. Тези държавни структури постепенно са поели всички задачи на човешкото развитие. Разбира се, знаем как образователният живот е бил зависим от деноминациите в древността. Държавните структури с право са поели

образованието, образованието, образователния живот от деноминациите. Те не са могли да останат с деноминациите. За това е било необходимо това, което е училището и образователният живот, да бъде включено в рамката на държавата. И се е развил друг импулс; тъй като всъщност е имало само тази социална рамка на съвременната държава, се е развил и импулсът, тъй като съвременните икономически условия са ставали все по-сложни под влиянието на триумфиращите технологии, постепенно икономическият живот да бъде все повече обхванат от държавните принципи и държавни сили.

И така трите области на човешкото развитие бяха превърнати във външно, абстрактно единство. По някакъв начин е било благоприятно това единство да се осъществи, но от друга страна, сега сме в историческия момент, в който трите различни области на човешкия социален живот се откъсват от това единство, изисквайки да получат собствено управление, произтичащо от тяхната същност. Нека първо вземем духовния живот, както го характеризирах, тъй като той иска да се появи отново от творческите източници на човешката душа чрез антропософски ориентираната духовна наука. Този духовен живот може да се развива само ако може самостоятелно да се управлява на своя собствена основа, ако не получава своите насоки от никакви държавни мерки, от никаква държавна администрация. Тези въпроси, дами и господа, могат лесно да бъдат оспорени по логически причини. Но за всеки, който може да се потопи в конкретната структура на интелектуалния живот, е ясно, че интелектуалният живот, това, което е творческо в него, това, което изважда на повърхността собствения си характер, може да се развива само ако образователният живот е образователен и училищната система е поставена на здрава основа; ако този духовен живот, а именно най-важното звено в този духовен живот, държавната образователна и училищна система, е проектиран по такъв начин, че тези, които преподават, обучават и възпитават в него, са и администратори. Те трябва да отделят само толкова време за образование и преподаване, колкото е необходимо, за да могат да администрат самата образователна и учебна система, в съответствие със същите принципи като тези, които преподават почасово. Интелектуалният живот, образованието и преподаването не трябва да зависят от никакви външни норми. Защото намесата на външна норма убива това, което трябва да бъде у всеки възпитател и учител: пряка отговорност не пред държава, не пред икономическа сила, а пред самия свръхсетивен духовен живот.

Ако всеки човек се чувства отговорен като индивид от човечеството към духовния живот в неговата същност, тогава имаме жив духовен живот. За да се оформи този жив духовен живот, е необходимо той да получи собствено управление. Той ще може да установи собствената си валидност. Човек трябва само да еманципира този духовен живот от държавния и икономическия живот, да му даде собствено управление и ще види, че тъй като човек се нуждае от способностите на способни

хора, той ще разпознае и тези способности. И в същия момент, в който позицията на човек в духовния живот не се определя от външни закони и административни мерки, а по-скоро от факта, че човек работи от своята индивидуалност според способностите си в свободния духовен живот, в същия този момент ще има и свободно разпознаване на човешките способности по отношение на духовния живот.

И по същество, човек може да получи представа за такъв духовен живот само от антропософски ориентираната духовна наука. Абстрактният духовен живот е отчужден от света. Духовният живот, който ние култивираме в Училището за духовна наука в Гьотеанума, е духовно знание, което се обръща към цялото човешко същество, което не е мозъчна култура, но може да се каже, че развива човешкото същество чак до неговата ръчна сръчност. Бих искал само да спомена накратко, че миналата есен в Гьотеанума проведохме курсове за Училището за духовна наука, в които участваха тридесет личности: учени, художници, бизнесмени и индустриалци, които искаха да покажат как антропософската духовна наука може да се приложи към цялото човешко същество и към целия живот. Теоретичният и абстрактен духовен живот не достига до мускулите и сръчността; той първо трябва да придобие рутина. Живият духовен живот достига до ръчната сръчност, до мускулите и нервните образувания.

Следователно, един свободен духовен живот, който от тази гледна точка е основата на останалата част от социалния ред, ще може да обхване не онези неземни учителски натури, които често биват обвинявани за това, защото те в края на краищата са резултат от човешките условия в настоящето, а по-скоро хора от живота. И именно от това отношение практическите прозрения за живота, всичко, което е пряко свързано с ежедневието, ще бъдат разпознати и развити от духовния живот по същия начин, по който се развива философията или основното религиозно убеждение. Защото в такъв духовен живот всичко материално и всичко духовно е едно и духът има правилната сила в човека само когато не го затваря от материалния живот, а когато му дава способността да се намесва в материалния живот практически във всяка област. Не трябва да се оттегляме в мъглив, мистичен духовен живот, а да позволим на духа да ни проникне, така че именно външната, физическа реалност да може да бъде одухотворена.

Този духовен живот ни е нужен като основа на здравословен икономически живот. Защото този духовен живот от своя страна ще обхване човека. Той няма, както направи така нареченият духовен живот от последните три-четири века, да донесе на широките маси това, което е само скучна, мъртвешка идеология, а ще им даде чувство за човешко достойнство. Тогава ще бъде възможно да се работи с тях. Защото социалният и икономическият въпрос може да бъде решен само от човешката душа, от човешкото знание, човешките чувства и убеждения и волеви импулси. Трябва да намерим достъп до душите на трудещите се хора. Няма да

намерим този достъп, ако продължаваме да им говорим за нашите науки, както сме им говорили досега, и ако говорим за социалните условия по начина, по който тези науки са ни учили да говорим за тях досега.

Така описах първото звено в тройния социален организъм: самостоятелният духовен живот, който е поставен в управлението на онези, които са духовно творчески настроени, а именно онези, които образуват и преподават. Това е, така да се каже, на едното крило на съвременния социален организъм. На другото крило е икономическият живот. Този икономически живот е коренно различен от духовния живот. Към какво се стреми човек в духовния живот? Той се стреми да излезе от душата си до разбиране на хармонията на живота. Дори най-простият човек трябва да има определена цялостност на живота по отношение на духовния живот. По отношение на икономическия живот никога не можем да имаме това. Тук, ако човек наистина наблюдава живота и има чувство за живот, той трябва да си признае: в икономическия живот няма цялостна преценка на индивида. Какво означава това? Първо ще се изясня чрез един исторически факт. Около средата на деветнадесети век златният стандарт се обсъжда в много щати и в много области на обществения социален живот като цяло. В някои щати златният стандарт е въведен. Това, което беше казано за златния стандарт по онова време от парламентаристи, от практикуващи икономисти, от други практикуващи живота – не го казвам иронично, а съвсем сериозно и честно – наистина беше много проникателно и умно. Човек все още изпитва голямо уважение към онези хора, които говориха за икономическия живот по онова време.

Но всичко, което беше обяснено, и то с отлични основания, беше прогнозата: свободната търговия ще процъфтява под влиянието на златния стандарт, отделните държави ще отворят границите си и подходящият глобален икономически живот ще може да се развива свободно, безпрепятствено от границите на отделните държави. В края на краищата, тези държавни рамки са възникнали от съвсем различни условия от съвременния икономически живот, който постепенно се е превърнал в едно цяло чрез световната икономика и който се нуждае от съвсем различни връзки от тези, които държавите могат да създадат. Свободната търговия ще процъфтява. Така са казали много умни хора. И какво всъщност се случи? Навсякъде се появиха митнически бариери; превъзходството на защитните тарифи е било обсъждано много оттогава, по-малко мъдро, но с по-голяма перспектива за постигане на резултати.

Какво всъщност се случва тук? Това, което се случва, дами и господа, е, че в областта на икономическия живот, умът, с който човек напредва в интелектуалния живот като индивид, не е от полза в икономическия живот. Дълбока и важна истина е, че колкото и умен да е един индивид, ако искаме икономическата му преценка да има някаква тежест в икономическия живот, тогава колкото и умна да е преценката, основана на индивидуалните способности, тя не означава нищо; в икономическия

живот единственото, което има значение, е това, което придобиваме чрез експертиза и умения в отделните теми на икономическия живот. Но това не може да се развие директно в икономическия живот; по-скоро то разчита на това да бъде допълнено от това, което други в други индустрии, в други области могат да развият като решителна преценка, като преценка, която е жизнеспособна за реалността. В икономическия живот само колективната преценка може да бъде решаваща, тоест това, което определена група хора, обединяваща най-разнообразни икономически сектори, представя по такъв начин, че не става въпрос за взаимни съвети; в случая със съветите не се получава много, само безформена парламентаризация; а по-скоро става въпрос за взаимни интереси, които влизат във връзка помежду си; че се занимават със самия трудов живот; че единият човек има това за осъзнаване, другият онова; че единият човек има нещо за отстояване, умение в определена област, другият нещо в областта на [производството] и така нататък. И е напълно възможно да се сформират сдружения, които трябва да имат определен размер, сдружения, в които се обединяват хора от най-разнообразни икономически сфери на живота. Нещата започват от нуждите. След това става въпрос за обединяване с онези хора, които, въз основа на житейския си опит, могат да говорят за нуждите на определени кръгове, с други хора, които са ангажирани в определени отрасли на производството, които отговарят на тези нужди.

И, уважаеми присъстващи, възможно е нещо друго от това, което се появява в съвременната социалдемокрация, когато лозунгът, който е правилен като лозунг, се повтаря отново и отново: човек не трябва да произвежда, за да печели, а да консумира. Какво по-правилно от това! Но какво по-лесно от това да се изрече такова абстрактно изречение? Винаги е въпросът как да се направи нещо подобно. Защото въпросът всъщност е очевиден.

Е, дами и господа, досега беше възможно да се приложат подобни неща само в ограничен брой области. И бих искал да започна, като ви представя една област, която може би не разпознавате, защото принадлежи повече към духовната сфера. Сега обаче ще я характеризирам само в икономически план – областта на антропософската книготърговия. Преди много години основахме Философско-антропософското издателство в Берлин. Помислете как обикновено се управлява едно издателство днес. Цитирам нещо от духовния живот, но скоро ще видите, че може да се приложи към целия материален живот. Как се управлява едно издателство днес? Издателят взема ръкописа от автора. Ръкописът се набира. Книгите се произвеждат и изпращат на книжарите, но всички ли се продават? Е, всеки, който познава книжната търговия, знае и какво означава терминът „раци“. Това са книгите, които се връщат от книжарите. Има много такива ракови заболявания, не само сред поетите, където почти всичко, което се печата, приема природата на рак. Но нека да разгледаме какво всъщност се случва. Толкова и толкова хора са наети за производството на хартията, толкова и толкова хора за

подреждането на книгите, за печатането им, за изпращането им и така нататък. Осьзнавате ли колко много хора са заети с книги, които изобщо не са необходими за живота на широката общественост? Повечето от тях не са необходими, животът би протекъл също толкова добре и без тях, особено в област, където всичко зависи от производството. И така, как го направихме във Философско-Антропософското издателство?

Не сме отпечатали нито една книга, за която от самото начало да не е било сигурно, че ще се продава. Защото започнахме от духовното потребление. Първо беше Антропософското общество. Колкото и критично да го мислите, сега говоря само за икономически въпроси. Това общество разви нужда, ние знаехме тази нужда, живеехме в сътрудничество с Антропософското общество, опознавахме неговите нужди по жив начин и вземахме предвид тези нужди в нашето духовно производство. И издателството никога не беше в позиция да наема хора ненужно. Би било много по-важно от празните фрази, които чуваме в много програми и други подобни днес, да помислим как да правим нещата, как да се борим с безползното производство и безползното наемане на хора в социалния живот. Това може да се направи само чрез принципа на асоциирането. Колкото и несъвършено да е това асоцииране, което описах, то си е асоцииране.

По-късно опитах нещо, което беше прекъснато от войната. Имахме член на Антропософското общество, който беше майстор пекар. Казах: Защо Антропософското общество да не се разглежда и като сбор от потребители на хляб, което със сигурност е. Така че аз им осигурявам толкова много потребители, че да могат да продължат производството си, казах на въпросния човек. Не успя, отчасти поради индивидуалността на въпросния човек, но можеше да успее; но войната също се появи. Отново, започвайки от търсенето, беше направен опит да се свърже търсенето с производството.

Виждате ли, това, което ви описвам като асоциативен принцип в икономическия живот, се проявява и като нещо, което извира от подсъзнанието на човешкото общество днес, така да се каже. От една страна виждаме образуването на картели, от друга - образуването на тръстове, но винаги само между обикновени производители, докато връзката между производители и потребители се осигурява от агенциите и това също е едностранчиво. Чрез елиминирането на агенциите и създаването на асоциации, които стоят между потреблението и производството със своите живи интереси и посредничат между тях, се осигурява плодотворно бъдеще за икономическия живот. Картелите разпределят печалби, разпределят потребление, разпределят разни неща. Вижда се, че под влиянието на световната икономика обединението е необходимо, но въпросът първоначално се подхожда от грешната страна. Вместо да обхванат цялата икономика в асоциации, те първоначално обединяват само производителите. Това изостря точно това, което е донесло хаос в нашия икономически живот. То не го намалява и смекчава.

Сега, скъпи присъстващи, какво точно подсказва, когато гледаме на икономическия си живот с отворено съзнание, че икономическият живот, като особено звено в тричастния социален организъм, също трябва да се разграничава от другите две, както вече характеризирах за духовното звено и все още ще характеризирам за другото звено.

Ще характеризирам един много специфичен факт от днешния икономически живот, който за тези, които сега са рутинни в икономическия живот, се усеща като икономическа трудност, но за който не е лесно да се постигне яснота. Това е фактът, че в нашата сложна социална единица, в която преобладава разделението на труда, в която хората работят един за друг, ние плащаме за стоки като продукт на труда; плащаме за човешкия труд по същия начин, както плащаме за стоки като продукт на труда. Плащаме и за двете с едни и същи пари, така да се каже. Понякога парите могат да представляват определено количество въглища, а друг път - определено количество труд. Сега си представете, ако някой иска да мери с обща мярка агнета и ябълки, неща, които просто нямат обща мярка, неща, които нямат нищо общо. Човешката работна сила като такава не е сравнима със стока по един агитативен начин, по един много погрешен начин това нещо живее в агитацията на Карл Маркс. Но във всяко безпристрастно чувство за човечеството, то живее като източник на обяснение за това как сме сблъскали две неща в нашия икономически живот, които всъщност не могат да бъдат измерени с никаква обща мярка. И тук също съвременният живот вече работи по такъв начин, че несъзнателно иска да си помогне, така да се каже, в правилната посока. Отделните държави са се опитали да регулират работното време, да създадат трудово осигуряване, пенсионно осигуряване и т.н., накратко, да регулират труда чрез специална правна система, независимо от това, което се съдържа в самия икономически живот. Защото икономическият живот включва само производството, обращението и потреблението на стоки. В икономическия живот трудът е включен само косвено. По принцип ситуацията е следната: от една страна, имаме природата в икономиката. Не можем да диктуваме само от икономически мотиви – защото ние като консорциум може да се наложи да продаваме пшеница на такава и такава цена догодина, ако искаме да постигнем това или онова – че догодина ще има толкова и толкова дъжд или слънце. Природата се приема за даденост. Трябва да я приемем. Искаме да поставим човешкия труд директно под икономическа гледна точка. Искаме да регулираме човешкия труд от икономическа основа. Социалдемократията сама го иска, иска го именно от икономическа основа. Тя не представлява нищо друго освен ужасно едностранчиво продължение на това, което доведе до хаос. Важно е да се осъзнае, че стоките и човешкият труд не са сравними ценности, че те трябва да се управляват от две различни гледни точки. Не е нужно да управляваме природата; тя не може да бъде управлявана; тя е в основата на нашия

икономически живот, точно както е в основата на икономическия живот на птиците и други подобни. В рамките на реалния икономически живот ние управляваме производството на стоки, обращението на стоки и потреблението на стоки. Съвременните условия обаче доведоха до объркване между сравнителната стойност или цена на стоките и това, което трудът възнаграждава по същия начин, както се плаща за стоки – докато трудът трябва да се регулира според съвсем различни аспекти.

Само помислете какво се е появило от неестествеността на съвременните условия; например в рамките на съвременната пролетарска теория. Хората казват: физическият работник работи това или онова и по този начин изразходва органична сила, която трябва да бъде възстановена; за това той трябва да бъде възнаграден. Дори е построен голям контраст между физическия труд и умствения труд. Умственият труд изразходва по-малко, защото дава идеи, които след това винаги се имитират. Той не дава нещо, което работи по този начин за потребление. Всички тези теории са възникнали, защото трудът е вложен в процеса на потребление на стоки, стоково обръщение и стоково производство, защото не е начертана граница между действителния икономически живот и държавния или правния или политическия живот. Така имаме трите крайника на социалния организъм, духовния крайник, а именно най-важният, обществения духовен живот: системата за обучение и образование; държавно-политическия крайник, в който например трябва да се регулира трудът.

Как се справя някой, който приема много сериозно и честно казаното от мен в началото на лекцията ми – осъзнаването, че съвременното човечество трябва да се движи към демокрация? Само този, който пропуска това, което не може да бъде демократизирано от демократичното, може да приема демокрацията сериозно и честно.

Съществува широка и всеобхватна област на човешките дела, в която всеки човек, достигнал пълнолетие, е компетентен; това е областта, в която мнозинството с право преобладава. Това е областта, където нещо може да се постигне чрез парламентаризация. Парламентаризацията не може да постигне нищо в областта на интелектуалния живот, където само развитието на индивидуалността на индивида може да бъде плодотворно. Парламентаризацията, решенията на мнозинството, не могат да постигнат нищо в областта на икономическия живот. Трябва да възникнат асоциации по начина, който описах, от най-разнообразните клонове на живота. И тези асоциации ще се развият до определен размер. Няма нужда от статистика; тя не е от полза, тя се отнася само до миналото, но животът е този, който има значение. И именно животът трябва да бъде схванат от хората, които са членове на асоциации, и асоциациите трябва да схващат нуждите, а не да ги регулират. Икономическият живот няма нищо общо с етиката, с критиката на нуждите, а само с наблюдението, че нуждите са налице. Свободният духовен живот е свързан с

критиката, с регулирането на нуждите. Политическият живот е свързан с това, за което току-що говорих и за което ще говоря още. В икономическия живот асоциациите имат общо само с това, което е живо в производството, обращението и потреблението на стоки.

След като се определи нуждата, се знае колко хора трябва да бъдат ангажирани в производството на определени артикули. Ако участват твърде много хора, продуктите стават твърде евтини за нуждата; ако участват твърде малко хора, продуктите стават твърде скъпи. Стигаме до това, което бих нарекъл формиране на цената от живота на асоциациите. Разбира се, можем да приемем нещо само като вид изчисление, като вид обща формула. Но е възможно да се стигне до нещо плодотворно от такива асоциации чрез сключване на договори, според които толкова хора, колкото са необходими, могат да работят върху даден артикул в определена област. Можем да стигнем до ситуация, в която това, което бих нарекъл „първичната клетка на икономическия живот“, се изпълнява все повече и повече. Ще ви се стори парадоксално. И все пак, в подсъзнателните си дълбини, човечеството се стреми към икономическо удовлетворение в смисъла на тази икономическа първична клетка: всеки човек трябва да получава за продукта на труда си - не за труда си, трудът не принадлежи на икономическия живот - това, от което се нуждае за себе си, семейството си и всичко останало, за което трябва да се погрижи, за да произведе на свой ред равен продукт; по този начин, той се нуждае от толкова за задоволяване на своите нужди, колкото е необходимо за производството на равен продукт. Грубо казано: Ако направя чифт ботуши, трябва да получа толкова много за този чифт ботуши чрез регулирането на икономическия живот, че да мога да направя нов чифт ботуши, и докато правя този нов чифт ботуши, имам всичко необходимо за мен, семейството ми и други разходи. Не казвам, че това трябва да се определя от някаква социалистическа догма, а че асоциативният принцип е необходимият. Няма нужда да се страхуваме, че това ще доведе до ужасна бюрокрация. В края на краищата, бюрокрацията вече е достатъчно добре обгрижвана във всички страни по света именно поради други обстоятелства. Това, което имам предвид тук под икономическо сдружаване, ще се установи покрай труда и чрез труда. И тъй като икономическите области и икономическите сдружения стават объркващи, когато са твърде големи, и неикономични, когато са твърде малки, икономическата организация има определен размер в зависимост от климатичните и други условия, както и от характера на хората и т.н.

Асоциациите продължават да се обединяват. Това осигурява основата за голяма световна асоциация, за великата световна икономическа федерация, която може да бъде създадена само от икономическия живот, от икономически живот, независим от интелектуалния и политическия живот. Разбира се, трудът играе роля в този икономически живот, но от друга страна, трудът трябва да бъде оставен на сферата

на политическата и правната държава. Всеки човек, който е достигнал пълнолетие, е компетентен да говори за обхвата на труда, съвместно с други хора.

Уважаема публика, по-рано говорих за злополучната експериментална страна Австрия, където прекарах тридесет години. Там човек можеше да види как се е появил съвременният парламентарен живот. Можеше да се види какво означава да се внесат икономически интереси в политическия живот. Когато парламентарният живот е трябвало да бъде създаден в Австрия през 60-те години на 19-ти век, парламентът е бил съставен от четири курии: курия на едрите земевладелци, курия на търговската камара, курия на градовете, пазарите и индустриалните градове и курия на селските общности – чисто икономически гледни точки! Четири курии, сформирани единствено въз основа на икономически интереси. Сега те трябваше да решават правната и политическата ситуация. Не само интелектуалния и националния живот, не, вътрешната невъзможност вече е създала разрушителни сили в страна, толкова трудна за изграждане и толкова трудна за сглобяване като Австрия, което вече можеше да се види през 70-те и 80-те години на 19-ти век от всеки, който живее в Австрия с непредубеден ум. Там би могло да се проучи колко е необходимо икономическият живот да се държи отделен, със собствени административни инстанции, вкоренени в асоциациите на различните професионални и индустриални гилдии и на различните клонове на икономическия живот като цяло, и освен това да има свободен духовен живот, който със сигурност играе роля в икономическия живот. Каква роля играе той, описах подробно в моите „Ключови моменти на социалния въпрос“. Ще намерите подробности и в нашия вестник за тройното разпръскване, който излиза в Щутгарт, както и в един холандски вестник за тройното разпръскване на социалния организъм.

Точно както можете да се образувате за плодородието на свободния духовен живот в Свободното валдорфско училище в Щутгарт, което ние създадохме и което Емил Молт е създал и което аз ръководя, така можете да се образувате и за принципите, които обаче са едва в начален стадий, като се запознаете с нашите трудове и с това, което се опитват например в икономическите институции Futurum в Швейцария и Kommenden Tag в Германия. Разбира се, все още не е възможно да се основава много асоциативен живот; фактите на външния живот, на днешния социален ред, са твърде против този асоциативен живот, но все пак трябва да се създадат начала за него. Импулсът, даден за тройния социален организъм, определено трябва да си проправи път в практическия живот. И така, в гореспоменатата си книга „Сърцевината на социалния въпрос“ показах също как капиталът по същество също произлиза от духовния живот и следователно трябва да премине и в индивидуалното управление на човешкото същество във връзка с духовния живот, с духовния елемент на социалния организъм.

Имаше критици на тройния социален ред, които казваха: Да, този троен ред разкъсва на три части това, което е единство. Не, истинското единство се създава

само чрез факта, че тези три части се администрат в смисъл на собствената си същност. Чрез духовния живот и чрез човешката индивидуалност постепенно ще се осъществи циркулацията на капитала. Мога да спомена това само накратко тук, но можете да прочетете повече за това в моята книга „Основите на социалния въпрос“. Регулирането на труда ще бъде подчинено на върховенството на закона. В тази правна или политическа държава ще бъдат регулирани всички въпроси, за които всеки възрастен е компетентен. И всеки, който е искрен по отношение на демокрацията, трябва, от една страна, да изключи интелектуалния живот, а от друга страна, икономическия живот, в който нищо не може да бъде регулирано чисто демократично; тогава за действителната държава остава широка област, която обхваща всички човешки дела; тоест онези въпроси, в които един човек е равен на друг, онези въпроси, в които всички хора са наистина равни.

Този импулс за тройния социален ред наистина произлиза от дълбините на човешката природа. Поради многообразието на духовния, държавния и икономическия живот е необходима отделна администрация за трите области и тъй като човекът е ангажиран и в трите, само от това ще произтече правилното единство и правилното взаимодействие. От духовния живот в икономическия живот действа капиталът, администриран от духа. От държавата в икономическия живот действа начинът, по който всяко човешко същество, като равностойно, регулира работата си, мярката и т.н. Тази работа ще трябва да бъде приета в икономическия живот, както е приета природата. Ще си кажем: Дъжд или слънце, не мога да го контролирам. Трябва да приема икономическия живот такъв, какъвто се развива при тези условия. По същия начин, в областта на икономическото управление, трябва да приема това, което е регулирано като работа. И когато асоциациите определят цени, единственото нещо, което ще се разглежда, е продуктът на труда, а не трудът като такъв.

Но това ни води до тясното взаимопроникване на трите члена на социалния организъм. И икономически живот, който не се занимава с всякакви духовни въпроси, държавен живот, който не се занимава с всякакви духовни програми и други подобни, а се занимава само с онези въпроси, в които всички хора като равни са компетентни, такъв икономически живот и такъв държавен живот ще получат най-красивото оплождане от свободния духовен живот. Ще има енергично взаимодействие между трите елемента, ако всеки от тях се управлява по свой собствен начин.

Казаха ми също, че искам да възкреса една стара платонова идея за учителската, военната и хранителната класа. Не, не става въпрос за различните класи, които трябва да бъдат конституирани, а по-скоро за външната администрация, която води хората към свободна преценка в тези три области. Не бива да се представя догматично утопия. Не бива да се използват фантазии, за да се опише как трябва да бъдат институциите. По-скоро трябва да се обърне внимание на това как хората

трябва да се организират в социалния организъм, така че чрез сътрудничеството си да могат да намерят решението на социалния въпрос и така да може да се намери и организацията на икономическия живот, която по същество трябва да се осъществява с постоянното активно участие на компетентните асоциации. Точно както човешкият организъм трябва да се подхранва всеки ден.

И така можем да кажем: В целия социален организъм се сблъскваме с три области; три области, всяка от които изисква собствено управление, основано на собствената си природа. Свободата трябва да преобладава в духовния живот; равенството трябва да преобладава в демократичния държавен живот, където само онези неща се администрат от мнозинството, които наистина могат да бъдат решени от мнозинството, защото всеки човек е компетентен за тях. А братството може да се развие именно в икономически живот, който е изграден на асоциативния принцип по описания начин. Тези три велики максими на човешкото развитие ни отекват от осемнадесети век. И кое човешко сърце не би биело по-бързо, когато позволи на тези три максими на човешкото развитие да въздействат върху него с дълбоко разбиране. Но умни хора през деветнадесети век многократно са подчертавали, че в унитарната държава тези три възвишени идеала си противоречат. И те са били прави. Решението на тази загадка е, че макар хората да са утвърждавали трите най-велики идеала на социалния живот – свобода, равенство и братство, водени от вътрешна интуиция, те досега са били под влиянието на внушението на унитарната държава, че само тройният социален организъм може да реализира тези три идеала, а именно свобода в духовната сфера, равенство в държавно-политическата сфера и братство в асоциативно оформената икономическа сфера.

И характеризирайки икономическия живот днес, трябваше да покажа как той може да бъде изграден като основа за свободен духовен живот и за истинската, основана на държавата демокрация, към която се стреми съвременното човечество. Но тези две области са в тясна хармония с икономическия живот. Защото само икономическият живот може да даде на всички хора достойно съществуване; такъв, който е изграден въз основа на законите, които оформят самата икономика, който черпи своите плодородни сили от независим, реален, основан на държавата живот и своите административни корени от свободен духовен живот. Следователно можем да кажем, че икономическият живот на бъдещето е мислим само като свързан с независим правен живот и творчески, свободен духовен живот, който се проявява в човешките души.

Отговаряне на въпроси

Въпрос: Не ни казахте как ще се създадат асоциациите. Дали тези асоциации се носят във въздуха? Откъде идват? Смятате ли, че днешните работнически организации или съществуващите потребителски кооперации могат да се превърнат в асоциации чрез обучението и развитието си, или асоциациите са само утопични? Базирани ли са на нещо, което се е появило исторически, или искате да изградите

нещо, да направите нещо, да създадете нещо? Толкова често сте говорили за утопии.

Рудолф Щайнер: Когато говоря за утопии, имам предвид нещо, което е излязло наяве, например, у Прудон, Блан, Сен Симон, [Бакунин] и до известна степен и у Карл Маркс. Там ще намерите утопии, мисловни структури за един социален ред на бъдещето. Единственото нещо, което отличава марксистката утопия от останалите, е, че тя се обръща към определена класа, обръща се към инстинктите на определена класа и следователно се е превърнала в много реална сила в света на агитацията.

Но именно в наши дни, когато тази утопия дава най-страшните резултати, като твърди, че е реализирана в действителност, ние виждаме утопичния аспект на въпроса. Този утопизъм може да се види в най-висока степен у онези, които вярват, че стоят здраво на земята на реалността. Не е нужно човек да ходи в Русия, за да изучава подробностите за това как ленинизмът убива културата и цивилизацията. Човек трябва само да се запознае с това, което живее в съзнанието на Ленин.

Описани са всякакви социални условия, които този нов цар иска да реализира. Но тогава Ленин казва: с всичко това, което е действително човешки достойно, все пак не се постига, а се постига нещо, което разрушава настоящето. Тогава настоящето загива, а с него хората изпадат в упадък; и тогава ще се появи нова човешка раса, която ще установи човешки достойното съществуване. — Ето, постулирахме нещо утопично до степен на кръв. Този утопизъм по същество доминира повече, отколкото човек би си помислил, умовете и душите на съвременните хора. Това, което ви представих, изобщо не е замислено утопично, а е замислено по такъв начин, че по същество може да се започва всеки ден с подходящите неща.

Ако веднага се присъединя към казаното от предишния оратор: имаме потребителски кооперации. Потребителските кооперации не работят в смисъл, че днес несъизмеримостта между труд и продукт на труда и стоки би могла да бъде елиминирана по някакъв начин, но те работят сред тези условия. Ако не са производствено-потребителски кооперации, те в крайна сметка целят само регулиране на потреблението, а не взаимодействие между производители и потребители, както правят асоциациите. Но то може да се развива. Не е утопично да се гради върху това, което вече съществува. Разбира се, не бива да се има предвид, че вече е утопично, ако просто не се остави това, което е там, такова каквото е. Така че това, което е там, са, така да се каже, елементите, които се асоциират. Не говоря за организация.

Уважаеми присъстващи, всъщност съм австриец, но съм прекарал половината от живота си в Германия, след това в Швейцария, но съм от Германия. Въпреки това, макар че съм от Германия, думата „организация“ наистина ми се струва като нещо парещо. Не очаквам нищо от организация, защото организацията произлиза от център. Организацията се регулира отгоре. В действителност именно специалната любов към организацията е подготвила Германия за това, което се случва сега. И

ако дойдете в Германия днес, ще откриете, че пристрастяването към организацията все още процъфтява ужасно, дори и да вярвате, че сте надраснали тези организации. Това, което в Германия се нарича организация, има същия ефект върху мен като червена кърпа върху бик (не че твърдя, че съм бик). Асоциацията е различна от организацията. Обединяват се най-добрите и най-способните, а не тези, които са в центъра на нещата и искат да се организират.

По-специално по отношение на тази организация може да се даде пример от Германия. Един немски професор сега е написал книга за ценообразуването по време на Първата световна война. Въз основа на изключително подробно събран материал той е определил какво се е случило в резултат на намесата на държавата в икономическия живот чрез организацията на цените. Той представя четири изречения с правилната последователност, които са достойни да бъдат в научна книга от гледна точка на методологията: Първо, ценообразуващите органи нямаха представа кое е важно. Второ, цените бяха регулирани навсякъде по такъв начин, че се постигна обратното на това, което всъщност се смяташе, че е постигнато. Трето, чрез регулирането на цените големи слоеве от населението бяха засегнати по най-страшния начин. Четвърто, спекулата беше насърчавана за сметка на честната индустрия и честната търговия. Това са научните заключения, до които е стигнал въпросният икономист. След това той добавя: Да, науката казва това за икономическия живот, но в социалния живот има други интереси; там държавата трябва да се намеси и това, което е признато за икономически правилно от икономиста, вече не важи пред държавата.

Сега, кое е по-разумно: икономистът да стои и да се оплаква, че държавата осуетява правилните му научни заключения, или да каже: икономическият живот трябва да бъде организиран по такъв начин, че да няма нужда да се посочва какво нарушава правилното ценообразуване. Навсякъде импулсът на тройния социален организъм е свързан с природните условия. Какво е производството на стоки, обращението на стоки, потреблението на стоки, трябва да произтича от отделния човек, от отделния човек, от отделните човешки групи. И тази ефективност в индивида се асоциира. В началото човек не знае какво е асоцииране, а не организиране; само в съответствие със собствената ефективност възниква това, което ще се случи.

Това е така и в духовния живот, например, ако погледнете Валдорфското училище, което води напълно свободен духовен живот. Аз ръководя училището, но никога не съм правил нищо друго освен да съветвам отделни хора. Влизам в класовете, изучавам развитието на децата от психологическа гледна точка и обсъждам психологическите си изследвания с учителите в консултативен капацитет, които след това се опитват да развият нещата по-нататък. Всъщност, ние дори сме измислили напълно нови закони за детското развитие в различни възрасти, например за това как децата живеят заедно и т.н. Но как работи това Валдорфско училище? Да, виждате ли, в началото бихте се чувствали като държавен служител

или член на парламента, след това бихте седнали с други, които също се чувстват като държавни служители или членове на парламента, и бихте направили програми. Програмите са направени много умно, защото от интелектуална гледна точка хората са ужасно умни. Можете да създадете най-съвършените програми, но могат ли те да бъдат изпълнени? Ние не сме правили това. Важното за Валдорфското училище е, че имаме двадесет и двама учители, а Валдорфското училище ще бъде толкова добро, колкото тези учители са способни да го направят. Няма нищо по-нечестно от това да се определи програма, която не може да се следва, защото учителите могат да работят само според способностите си, а не според програмите. Те се опитват да работят според способностите си. И така е и в икономическия живот. Асоциациите не се формират утопично, а по-скоро чрез продължаване на работата върху това, което вече е налице. Вярвам само, че когато асоциациите се формират, индивидуалностите също ще станат по-ефективни. Но днес ние градим върху това, което е налице.

Председател на студентите: Тази вечер ни дадохте представа за вашия поглед върху икономическия живот. Разбира се, невъзможно е да се получи обща картина на целия проблем, но вашата лекция със сигурност ще бъде стимул за мнозина от нас да разгледат по-отблизо тройния социален организъм. И по този начин постигнахте важна цел. Дойдохте при нас, въпреки факта, че сте почти претоварени с работа. Бих искал да ви благодаря за това от името на събранието. Беше много интересна вечер.

Рудолф Щайнер: Уважаеми господин председател и всички, които помогнаха за организирането на днешната покана. Мога само да кажа, че тази покана ми достави много специално удовлетворение. Тя дойде от студентското тяло. И кой би трябвало да е по-наясно от тези, които са изправени пред проблеми като тези, които споменах, че днес, за решаването на тези въпроси, които ще отнеме следващите десетилетия - първоначално, разбира се, предварителното решение - се нуждаем преди всичко от тези, които са в студентското тяло днес.

Отдавна съм отминал това, но днес често си спомням за времената, когато преживяхме нещата по различен начин от вас днес. По онова време имяхме много интелектуални, национални и по-специално икономически надежди и много от тези икономически надежди наистина се оказаха илюзии – и не само тук или там, но и в целия международен живот. Това е възпирало мнозина от сериозното им занимание с най-дълбоките човешки проблеми. Тези, които днес са в състояние да преживяват студентските си години, едва ли могат да се отдадат на илюзии по същия начин. Те се учат от големите трудности, от склонния към кризи характер на днешния живот, че задълбочаването е необходимо. Ето защо човек се изпълва с дълбоко чувство на удовлетворение, когато открива интерес към предложения от този род сред студентите. Защото не исках да давам повече от предложения. От тази гледна точка, че може би, дори и да ме няма вече, работата ще продължи въз

основа на тези предложения, особено от тези, които са млади днес, че поне, дори и само една много малка, мъничка капка може да бъде добавена днес чрез тази покана, от тази гледна точка, аз ви благодаря и на целия комитет сърдечно за любезната ви покана.

Херман Зийбранд: Здравейте, д-р Щайнер, изразихте благодарността си за поканата. Нека сега повдигна един въпрос, нека изразя това, което току-що ми дойде на ум. Въпросът е точно обратното, чувството на благодарност е изцяло на моя страна. Защото Вие сте този, който успя да ми покаже отново синтеза на изкуството, науката и религията. Вие сте този, който за мен е и иска да бъде в стриктна служба на науката и технологиите, Вие сте този, който ми показва истинския път към идеала за човечеството, към идеала за човечеството, към Христос, към истинското разбиране на християнството, към истинското разбиране на Христос и Неговото учение, дължа Ви го. Все пак бих искал да го кажа.

Последва нетранскрибирана заключителна реч на Херман Сийбранд „Здравейте на събралите се на нидерландски“.

6. Философия и антропософия

Встъпителни думи от Лео Полак: Уважаеми присъстващи и господин лектор! Като председател на местната философска асоциация, бих искал да приветствам всички тук и вярвам, че имам правото и задължението да направя една много кратка предварителна бележка. Всъщност бяхме изненадани, че философската асоциация, научно сдружение, организира вечер в аудиторията на университета с д-р Щайнер, чиято връзка с философията беше добре известна. Някои хора искаха да видят това като санкция и признание за научно-философската стойност или значение на работата на д-р Щайнер. Вярвам, че и двете страни са мислили погрешно. Първо, нашата асоциация не покани спонтанно лектора тази вечер от собствените си редици, а просто отговори на искане от антропософската страна да организира такава вечер тук и с право, тъй като ще имам повече да кажа след малко. Второ, организирането на тази вечер по никакъв начин не означава съгласие или единодушие с работата на д-р Щайнер. Те знаят, че в същите лекционни зали тук, в университета, където например се чете критична философия, кантианска философия, се слуша догматична, томистка философия, и с право. Това не означава одобрение на онези, които са я породили, а чисто и изключително обективното отношение на самата наука, която винаги и навсякъде вижда и изследва всичко и запазва доброто, което винаги и навсякъде казва „*audite et alteram partem*“. Нашето философско сдружение също искаше да изрази тази идея. Направихме го с основателното убеждение, че ораторът тази вечер също е на абсолютно същото мнение. Попитахме предварително дали ще има възможност да се представи особено мнение след това и, почти бих казал, д-р Щайнер естествено се съгласи. Така че той също искаше да приложи „*audite et alteram partem*“. След тези кратки, но необходими условия, моля оратора да вземе думата.

Рудолф Щайнер: Уважаеми участници! В различните лекции, които имах привилегията да изнеса тук, в Холандия, от 19 февруари насам, върху антропософската духовна наука и нейната практическа насоченост, основната ми грижа беше да подчертая практическите аспекти на тези духовно-научни начинания. Защото тези духовно-научни начинания се стремят да отговорят на безбройните души, които в най-широките кръгове на живота днес копнеят за нещо, което произтича от фактите на настоящето.

Днес обаче, скъпа публика, позволете ми да говоря от съвсем различна гледна точка. Ако, от една страна, антропософският духовен учен е осъден да търси своите кръгове сред широката публика заради практичния си подход към живота, то е и така, че корените на тази антропософски ориентирана духовна наука се простират по много точен начин, вярвам, във философските основи на човешкото начинание. И именно за тази връзка между антропософията и философските изследвания, с начина на мислене, който е философски, бих искал да ви говоря днес. Ще се опитам

да не говоря обобщаващо, а по-скоро да говоря в три посоки, с надеждата, че това ще хвърли светлина върху връзките между философските изследвания и антропософското духовно познание.

В рамките на философските изследвания разпознаваме голямо разнообразие от проблеми и формулировки на проблеми. Днес бих искал да се съсредоточа главно върху връзките между антропософията и три формулировки на проблеми: епистемологичния проблем, онтологичния проблем и етичния проблем. Би било изкушаващо обаче да засегнем и естетическия проблем, но това би означавало да ви отнеме твърде много време.

Епистемологичният проблем, по начина, по който го намираме представен днес във философията в най-разнообразни форми, се занимава с оправдаването на вярата на човека в реалността на външния свят; той се занимава с това да покаже до каква степен можем да предположим валидна връзка между това, което е налично в нашето познание, в нашето съзнание, и това, което можем да разглеждаме като някакъв вид обективна реалност извън нас самите. Този проблем, както и много други, се люлее между догматика и скептицизъм в историята на философията, може да се каже, че е нещо естествено. И всеки, който е запознат с историята на по-новата епистемология, знае колко изключително лесно е да изпаднеш в един вид скептицизъм, когато си изправен пред епистемологичния проблем. Ще имам повече да кажа за това по-късно. Във всеки случай, тук имаме нещо, което трябва да е от особен интерес за антропософската духовна наука във връзка с философията: по определен начин тя представя епистемологията по много ярък и много належащ начин за човешкото изследване и познаване на границите на познанието.

Вторият проблем, за който бих искал да говоря, е онтологичният проблем. Той е много по-стар от проблема на познанието. Той се стреми да внесе реалността – а именно доколкото тази реалност надхвърля сетивното – в съзнанието по някакъв начин, посредством знание, от това, което човек може да преживее в същностите на съзнанието. Сега всеки, който е запознат с историята на развитието на онтологията, знае, че по същество един много разбираем скептицизъм е навлязъл в онтологичния проблем от времето, когато онтологичното доказателство за съществуването на Бог е станало жертва на критика, особено след критиката на кантианството по отношение на това онтологично доказателство за съществуването на Бог. Оттогава насам и във философските изследвания е имало малка склонност да се намери нещо в онтологичното, което може да даде улики за поставяне в сферата на самата реалност чрез развитието на вътрешното познание. Така че и тук, в известен смисъл, се приближаваме до един вид граница, която вероятно се усеща много по-ясно пред лицето на онтологията, отколкото пред лицето на много епистемологични проблеми.

По отношение на етичния проблем, бих искал само да отбележа във въведението, че от известно – простите изрази, това е казано само терминологично –

философско отчаяние, ние стигнахме до така наречената ценностна теория по отношение на етичния проблем в последно време. Но това по същество не означава нищо повече от отчаяние от способността да прозрем етичните импулси, присъстващи в нашето съзнание, във връзка с реалността и следователно да ги видим като основани на нещо, което би трябвало да има валидност в нашия мироглед – ценността – но което въпреки това е формулирано по такъв начин, че човек не иска да си представи определена връзка с реалността, с обективното битие.

Не исках да казвам нищо обвързващо, а само да посоча определени форми, които трите проблема са приели и които дават основание да се намеси антропософската духовна наука в тези три проблемни постановки. Преди да мога да направя това, бих искал накратко да обсъдя методологията на антропософски ориентираната духовна наука тук, което правя и в моите публични лекции. След това обаче се опитвам да представя нещата възможно най-популярно, което, разбира се, има своите недостатъци, но в някои отношения може би и някои предимства.

Днес бих искал да кажа само това за методологията на антропософията: целият път на изследване в антропософски ориентираната духовна наука се основава на развитието на душевни сили, които вече съществуват в обикновения живот, които се прилагат и в обикновената наука, но които първоначално са получени както от обикновения живот, така и от обикновената наука на определено ниво, ниво, до което са доведени чрез наследство, чрез обикновено образование и т.н. Няма нужда да определям този етап, до който са доведени определени душевни сили, защото той е общоизвестен и това, което всъщност искам да кажа с това, ще произлезе от това, което имам да съобща за по-нататъшното развитие на тези душевни сили.

Всеки, който иска да стане духовен изследовател, трябва чрез внимателна вътрешна душевна работа да развие по-нататък определени душевни сили отвъд тези, прилагани в обикновения живот и в обикновената наука. Първо, той трябва да развие по-нататък това, което е популярно известно като способност за запомняне, която е в основата на нашата памет, отвъд това, което е в обикновения живот. Методът на систематично подредена медитация и концентрация, както го описах в книгата си „Как да познаваме висшите светове“ и в други мои писания в антропософската литература, служи на тази цел. Същността на това по-нататъшно развитие на способността за запомняне се основава на факта, че човек формира идеи, които лесно могат да бъдат пренебрегнати. Този факт, че човек изисква лесно разбираеми идеи в духовно-научния метод, има своето дълбоко значение. Защото нищо не може да се използва за това по-нататъшно развитие на душевните сили, което би могло по някакъв начин да бъде спомен за живота или което би могло по някакъв начин да има автосугестивен или дори сугестивен ефект. Следователно е необходимо образите, използвани в медитацията и концентрацията, да бъдат

възможно най-прости и ясни. Не е важно подобни образи да имат истинностна стойност в обичайния смисъл, защото те не са предназначени да сочат към каквато и да е реалност. Те са предназначени само за развиване на вътрешните душевни сили. Следователно е важно да не се обезкуражаваме от съмнителния характер на връзката между едно представяне и реалността; въпросът не е дали представянето е фантастично, дали представянето е направено някак си съвсем произволно, а по-скоро да можем да го разгледаме от гледна точка на цялото му съдържание, така да се каже, като математическо представяне, геометрично представяне. След това става въпрос за събиране на сили, за да се премине през определен период от време – това трябва да се научи, в началото човек може да го прави само за много кратко време, малко по малко се придобива определена вътрешна практика – след това става въпрос за научаване да се почива с цялата интензивност на душата върху такива идеи.

Сега може веднага да възникне недоразумение. Защото, ако се направи погрешно, ако не се спазват всички неща, които внимателно съм събрал в книгата си „Как да познаваме висшите светове“, тогава няма да се постигне вътрешното състояние на ума, което е абсолютно необходимо, за да работи духовно-научният метод правилно. Това състояние на душата трябва да бъде точно същото, както при решаване на задачи по геометрия или по математика като цяло. По същия начин, както човек е напълно осъзнат за своята воля, действаща в душата, когато строи фигури, когато търси каквито и да е алгебрични или други зависимости, той трябва да остане напълно осъзнат за цялото съдържание на съзнанието, докато се основава на лесно разбираеми идеи. Следователно е много важно всеки, който иска да стане духовен изследовател по безупречен начин, действително да има поне известна степен на математическо обучение и до такава степен, че по-специално да е придобил начина на мислене по математически проблеми.

Може би мога да се позова на следния личен опит. Винаги си мисля, когато се занимавам с духовно-научни проблеми, които понякога стават доста трудни за човек, защото често му се изплъзват, когато вече ги има – винаги си мисля за събитието, което ми помогна преди десетилетия, може би преди четиридесет години, да напредна по пътя, който ще характеризирам. Това беше моментът, в който успях да схвана за първи път странния факт в синтетичната геометрия – сега не искаме да се спираме на обосновката на това предположение – че, въз основа на предположенията на синтетичната геометрия, едната безкрайно отдалечена точка на права линия отдясно е същата като безкрайно отдалечената точка отляво. Не беше толкова този математически факт, колкото целият начин на мислене, как това предположение произтича от предпоставките на синтетичната геометрия, на проективната геометрия. Посочвам това тук само за да привлека вниманието към това как същото състояние на ума, същият начин на оставяне на съзнанието да работи, трябва да се осъществи в това, което наричам медитация и концентрация.

Ако човек извършва такава вътрешна душевна работа достатъчно дълго време - зависи изцяло от вътрешната съдба на човека дали ще отнеме кратко време, две или три години или много повече, докато се появят първите вътрешни резултати от това по-нататъшно развитие на определени душевни способности. Но от обикновената сила на паметта, чрез която можем да извикаме минали събития пред душата си, чрез по-нататъшното развитие на тази сила на паметта, всъщност възниква нова душевна сила, душевна сила, за която преди не сме имали представа. Тази душевна сила е развита памет и въпреки това е доста различна от обикновената памет. Тази душевна сила ни позволява да свързваме определени състояния на нашето съзнание с други идеи, отколкото обикновено правим. В ежедневието си човек живее в редуващи се състояния между будност и сън. Разбира се, ние сме запознати с различните физиологични хипотези, които са били изложени за тях, но те са от малък интерес за нас тук. Това, което ни интересува, е състоянието на обикновеното съзнание. Това обикновено съзнание е притъпено, дори парализирано, до степен на пълна притъпеност, когато заспим, и се връща в светлото си състояние, когато се събудим. Разбира се, човешкото същество не се пробужда духовно и психически, когато се събужда; то трябва да съществува по някакъв начин между заспиването и събуждането. Факт е, че през това време то не използва сетивата си, не използва волевата си организация и не използва ума, който съчетава сетивните възприятия. Няма да навлизам в прекъсването на съня от сънища, това би било твърде далеч.

Човекът, който е тренирал паметта си по описания начин, е в абсолютно същото състояние по отношение на физическия си организъм. Когато тази тренирана памет се събуди в него, той не използва обикновените си сетива в състоянията, в които предизвиква този спомен. Той знае как да ги изключи, знае как да изключи всичко, което е изключено по време на сън. Но съзнанието му не е притъпено. Той живее в съзнателно състояние, в съзнание, изпълнено със съдържание, и знае, че това съдържание е от духовно-душевна природа. Точно както иначе получаваме душевно съдържание в обикновения живот чрез сетивата си, чрез съчетаващия ум, така има душевно съдържание, когато духовният учен използва развитата способност за памет. Точно както имаме сетивна среда около себе си чрез физическия си организъм, така и духовният учен има наистина свръхсетивна среда, която прониква в нашата сетивна среда навсякъде около него. Това, дами и господа, е факт от развиващия се опит, който се случва в духовния изследовател; и всякаква самонадеяност, сякаш човек си има работа с някаква илюзия, просто е изключена от целия контекст на живота, в който е поставен, по силата на метода, който ви е бил очертан само принципно, чрез който се достига до такова развито съзнание. Човек се учи да разпознава какво означава да имаш съзнание в състояние, свободно от тялото.

Бих искал да ви покажа, за да можете да видите, че антропософската духовна наука не говори от някаква неясна, мъглява област, а от конкретни факти, за да обясни нещо много специфично: нашата обикновена способност да си спомняме, която е точно това, което е необходимо, за да си спомним това, което някога сме преживели. Когато тази способност за спомняне се развие по-нататък по начина, който току-що описах, тогава тя се превръща в нещо друго и това е особеното. Наистина е развита памет, но няма действителна памет; способността за спомняне се е трансформирала в непосредствено възприятие на духовната, свръхсетивна среда. Това може да се види от факта, че след като човек има пред себе си духовно-свръхестествен факт и може също да го характеризира, и просто иска да си припомни това духовно-свръхестествено състояние в съзнанието по-късно от паметта, не може да го направи веднага. То не идва директно от съзнанието. Способността за спомняне е развита, но човек не си спомня точно какво преживява чрез тази развита способност за спомняне. Трябва да направите нещо съвсем различно, ако искате да видите отново духовно състояние, което някога сте имали. След това трябва да възстановите условията, чрез които сте извикали факта пред себе си. Можете да си спомните всичко, което ви е довело до момента на виждане на факта, след което можете да го имате отново, но не можете просто да реконструирате този факт по памет, както е при обикновения спомен. Следователно е вярно, когато се говори за парадокса: този, който пише книгите си като духовен изследовател, забравя съдържанието; той записва духовните факти, така да се каже, той ги възприема, но ги забравя. Нито пък може да повтори лекция по памет втори път, а трябва да си спомни условията, при които е бил поставен пред видението първия път, след което може да има видението отново. Точно както човек може да има отново възприятие, ако е просто възприятие, само като се приближи до факта. Паметта дава само образ. Развита способност за памет просто трябва да се върне към събитието в духовно-свръхестествения свят, за да може да го преживее отново. Това е, в известен смисъл, първата стъпка към навлизането в свръхестествения свят, към развиването на способността за памет по определен начин, така че тя да се превърне в един вид свръхестествена способност за интуиция. По този начин човек постепенно стига до истинското разпознаване на духовното и душевното като такова, духовното и душевното, което е в основата на човешкото същество, и духовното и душевното, което ни заобикаля във външния свят, което е и основата на фактите и законите на природата.

И искам да характеризирам една втора душевна сила в нейното по-нататъшно развитие. Вярвам, че развитието на тази душевна сила като сила на познанието трябва оправдано да предизвиква дори повече противоречия, отколкото развитието на паметта, защото човек изобщо не иска да приеме тази втора душевна сила като сила на познанието, тя е силата на любовта. Разбира се, скъпа публика, любовта със сигурност се счита за нещо субективно. Тя е и в обикновения живот. Но ако

приложите определени методи на духовно изследване към способността да обичате, както току-що описах за способността да помните, тогава от силата на любовта произлиза нещо друго, което тогава е и сила на познанието за свръхсетивния свят. Въпросът е първо да осъзнаете как всъщност претърпявате трансформация във всеки момент от живота си, как ставате различен човек. Трябва само да погледнете честно в дълбините на душата си и ще осъзнаете, че това, което сте днес, е било нещо различно преди десет или двадесет години. И ще трябва да си кажете: В огромното мнозинство от нещата човек се е оставил на потока на живота, той е оказал много малко влияние върху условията на развитие, които са го направили различен от година на година, от десетилетие на десетилетие. Духовният изследовател трябва да премине към действие в тази област. Той трябва, така да се каже, да поеме развитието на цялата си душа в свои ръце чрез самодисциплина. Той трябва да си даде определени насоки, без при това да губи наивността и елементарността на пълноценния живот. Той трябва да си даде определени насоки и трябва да може да следва това, което се формира от него в метаморфоза, в внимателно самонаблюдение. По този начин определена душевна сила, която иначе е латентна, се извлича от дълбините на душата. И любовта, която в обикновения живот е свързана с физическия организъм, става независима от този физически организъм по подобен начин на душевната сила, точно както го прави развитата способност за запомняне, с изключение на това, че развитата способност за запомняне извиква пред душата ни образи и въображения на свръхсетивния свят, докато развитата сила на любовта ни позволява вътрешно да участваме в това, което ни се представя в тези образи. Обективизирането на собствения душевен живот, поглъщането в обективност, е предпоставка за познаването на свръхсетивното и се постига чрез развиване на способността да обичаме по този начин. Чрез развитието на способността за запомняне, ние постигаме възможността да развием висши светове на въображението, светове на въображението за свръхсетивното. Чрез развитието на способността за любов, ние постигаме способността да преживяваме вътрешната реалност, същността на свръхсетивното.

Само накратко очертах какво всъщност води до познанието за един духовен свят, към който принадлежим с нашата действителна вътрешна човешка природа и в който намираме уликите за познанието за вечната природа на това човешко същество. Истинското знание по въпроса за безсмъртието се постига по пътя, който току-що характеризирах. По този начин ние опознаваме онази част от нас, която преминава през раждане и смърт; ние се учим да разпознаваме онези светове, в които живеем като [духовни същества], преди да се спуснем към раждане или към зачеване, и в които също се спускаме, когато преминем през портата на смъртта. Но само ще загатна за това; по-подробно обяснение може да се намери в литературата, то би довело твърде далеч сега.

Сега, чрез такъв метод на духовно изследване, два погрешни пътя на човешката душа, първо, се виждат по правилния начин; но второ, създават се условия за избягването им. Първото нещо е, че по този начин човек получава истинско прозрение за това какво всъщност е паметта, като я развива. Нуждаем се от тази сила на спомена; ако искаме да запазим обикновения си живот непокътнат, трябва да можем да извикаме пред душата си образите на преживяванията си от определен момент в детството ни, който е много ранен. Ние опознаваме тази способност да помним чрез прозренията, които току-що описах, като си казваме: тя всъщност ни пречи да погледнем в нашето вътрешно същество. Мистикът иска да погледне в дълбините на душата чрез пряко преживяване. Духовният изследовател изучава опасностите, свързани с подобна мистична интроспекция. Особеност на душевния живот е, че това, което човек преживява от детството между раждането и смъртта, може не само да възникне в първоначалната си форма във всеки даден момент от съзнанието, но и да възникне в най-разнообразни метаморфози, така че съществува възможността някакво преживяване, може би съвсем тривиално, постепенно да се трансформира в подсъзнанието, така че по-късно да влезе в съзнанието като възвишено изглеждащо събитие. Тогава мистикът може би вярва, че се потапя в някакъв божествен субстрат на душата и света, докато няма нищо друго освен трансформиран спомен за живота. Точното познание за способността за памет ни кара да избягваме мистичните пътища по правилния начин. Защото, ако сте развили способността за памет по начина, който описах, вие естествено оставате напълно рационален човек. Вие използвате тази развита способност за памет само когато искате. Но ако сте развили тази способност за памет, наистина можете да виждате през обикновената памет. Тогава човек може да поеме по пътя, който мистикът само вярва, че може да поеме. Мистикът обитава същата област на душата, където присъства и паметта; по същество той вижда само чувствени, трансформирани спомени. Но този, който познава развитата памет, той, така да се каже, вижда през обикновената област на паметта. Тогава обаче той не вижда това, което един Таулер, една Мехтилд от Магдебург или някой друг е вярвал, че е видял мистично, а вижда, но вече отвътре, материалните органи на човешкия организъм. Това е истинският начин, скъпи мои участници, да опознаем хората физически отвътре.

Мистикът не опознава нищо друго, така да се каже, освен душевния дим, душевната мъгла, която се издига от кипящите вътрешни органи. Това е, което трябва да се каже, че изобщо не е така, че мистични екстази са налице, когато човек стигне до себепознание чрез развита памет. По-скоро себепознанието излъчва в истинската човешка организация, която, разбира се, може да бъде разпозната отвън чрез анатомията и физиологията, но вътрешната ѝ същност не може да бъде видяна през нея. Тук, скъпи мои присъстващи, ние разкриваме онези неща, където виждаме вътрешното същество на човека във вътрешна връзка с околната природа в нейните

различни царства. Само когато опознаем вътрешните механизми на човешката организация по този начин, ние опознаваме вида физиология, която показва връзката между различните органи в тяхното здраво и болно състояние и това, което присъства в минералното, растителното и животинското царство и в другите природни сфери и царства.

Именно тук е възможно да се интернализира нашата медицина, която е напреднала толкова много чрез външни изследвания, да се изгради мост между патологията и терапията, основана на реално разбиране на човека и света; миналата пролет представих на лекари и студенти по медицина в нашето Училище по духовни науки в Дорнах презентация за такова задълбочаване на медицината. И именно в тази област може да се покаже как отделните науки могат от своя страна да бъдат обогатени от антропософски ориентираната духовна наука. Това беше показано и за другите науки от университетските курсове в Дорнах миналата есен, които бяха водени от тридесет учени в различни области на науката, както и от творци, от практики, от търговци. Те показаха как антропософската духовна наука може да обогати отделните науки, като добави към това, което е довело до подобни изследователски триумфи в последно време, към това, което външните изследвания могат да предложат, това, което може да се види вътрешно. Защото, както описах, че чрез истинското познание за способността за запомняне, чрез нейното по-нататъшно развитие, наистина се осъществява познанието за човешкото същество, така и по този начин се осъществява духовно-свръхестествено познание за природата.

Другият капан, който трябва да се избягва и който може да се прозре с такива по-нататъшно развити когнитивни способности, е този на диалектико-философските разсъждения, които, разбира се, до известна степен присъстват в нашите научни изследвания или поне в нашето мислене. Ние изследваме, като наблюдаваме явления и като причиняваме явления чрез собствените си експерименти. Но ние не просто прилагаме нашия комбиниращ ум към това, например в методическия смисъл на правене на естествена наука, която си остава феноменология, а го прилагаме, за да екстраполираме отвъд емпиричното и тогава стигаме до онези конструкции, които са дадени в атомистиката, в молекулярната теория. Тук не е намерението да се критикува значението и обосноваността на молекулярната и атомната теория, която е потвърдена чрез експеримент. Но това, което до известна степен присъства като поддържащ елемент на естественонаучните явления под формата на атомистично мислене, се прозира в своята неразумност, когато втората сила на познанието, тази, която произтича от силата на любовта, се развива по описания начин. Тогава се научаваме да разпознаваме, че трябва да останем във външната емпирично-сензорна среда в света на явленията. По-нататъшното проникване зависи от това дали действително получаваме духовно-свръхсетивното, а не просто дребномащабен превод на сетивния свят на атомите.

Тук, скъпа публика, бих искал да насоча вниманието ви към нещо, което не може да бъде пренебрегнато, особено ако сте духовен изследовател. Във философската епистемология говорим за наличие на сетивни впечатления. Говорим за съвсем легитимните резултати от изследванията на съвременната физиология, чрез които човек иска да си изгради представа за формирането на обективен факт, непознат за нас, който след това продължава към сетивния орган. Говорим за това, което се случва в сетивния орган, какво евентуално се случва в съответната мозъчна сфера и т.н. По този начин човек стига до това да прехвърли епистемологичния проблем към физиологичния проблем в определен смисъл, но разглежда този проблем във всяка отделна точка на света. Искане се да се премине от едно единствено явление към това, което стои зад него. Процедира се по абсолютно същия начин, както ако иска да заключи нещо от една буква на написана страница. Четете цялата страница; контекстът на буквите на цялата страница разкрива причината, поради която отделната буква е такава, каквато е. По този начин ние също оставаме в света на явленията. Ние не спекулираме за отделните явления от гледна точка на нещо, което е в основата им, като например „нещо само по себе си“. По-скоро ние разглеждаме контекста на явленията, като четем реалността на явленията в определени цялости, може да се каже, изучавайки ги. Това ни води до онова, което е изразено духовно в явленията и може да бъде схванато само духовно със свръхсетивните сили на познанието, за които говорих.

По този начин се опитам да проникна по-дълбоко в света чрез един вид по-нататъшно развитие на когнитивните способности на антропософски ориентираната духовна наука. Това обаче представя и епистемологичния проблем пред антропософията по един много специфичен начин. Този епистемологичен проблем, както току-що споменах, страда от такива неща. Ние изучаваме по определен начин това, което би трябвало да ни е непознато. След това го преследваме до сетивата, до мозъка. Стигаме до точката, в която не намираме преход към това, което действително живее в душата. И ако аз – естествено пропускайки много от това, което би могло да се каже, но което със сигурност е добре известно на присъстващите от историята на по-новата епистемология – ако просто избира най-важните неща, то може би ще е следното: Съвестният епистемолог стига до заключението, че вече не допуска възможността в рамките на света на представянето – при по-внимателен анализ обаче възниква не само светът на представянето, но и част от света на усещанията – но нека се придържаме към света на представянето – да свързва представите, такива каквито живеят вътрешно чрез логиката, психологията, с някаква действителна реалност или с нещо, което би искал да приеме за действителна реалност. Стига се, така да се каже, дотам, че човек чувства много силно образния характер на живота на въображението в емпиричния факт; да го чувства толкова силно, че не вижда мост от този преживян образен характер на живота на въображението към реалността. Следователно

много от по-новите епистемолози са се отказали от опитите си да изградят мост от живота на въображението към реалността. Те се обръщат към волята, към волята, която са смятали за елементарна точка на контакт с нещата; за тях волята се е превърнала в нещото, чрез което човекът е действително упълномощен да говори за реалността на външния свят, докато той никога не би трябвало да е в състояние да извлече реалността на външния свят от света на въображението.

Вярвам, че в тази област на епистемологията е извършена огромна съвестна работа напоследък и че са излезли наяве гениални неща; литературата наистина е една от най-богатите. Но не вярвам, че човек може да разпознае, потапяйки се в тази литература с напълно отворен ум, че стои на съвсем несигурна основа в рамките на тази епистемология и че не може да изгради мост от нещо в душата към някаква реалност, която може разумно да се предположи. Светът на въображението – ако човек може да го схване, това показва – наистина има характера на картина. Колкото и значими да са заключенията, до които стигаме в тази картинна сфера на живота на въображението, не можем да избягаме от картинното, за да стигнем до каквато и да е реалност.

От друга страна, не вярвам, че изходът от доближаването до реалността чрез волята може да бъде напълно реализиран епистемологично. Защото, скъпи присъстващи, във въображението ние поне сме напълно изпълнени с пълната яснота на дневното съзнание; в света на въображението ние пренебрегваме точно това, което се случва, поне във въображението, образно. В дейността на волята ние до известна степен спим. Ние не преживяваме дейността на волята вътрешно; тя не е прозрачна за нас. Затова за мен беше особено поразително, че един скорошен епистемолог, който отхвърли оправданието на обективната реалност на света на въображението и който предположи дейността на волята, за да установи реалност, Дилтей, не се позова на преживяванията на възрастния, а на все още сънуващото дете. Наистина е така, че никога не стигаме до пълно пробуждане по отношение на действителната вътрешна същност на волята в живота си между раждането и смъртта, ако не развием способността да обичаме по начина, който показах. Но когато това се случи, цялото вътрешно състояние на душата се променя. Тогава човек започва да разбира причината, поради която нашият въображаем живот е по същество картинен.

Ако човек иска да схване нещо като развитата способност за познание, той трябва да е подготвен за съвсем различно състояние на ума. Тогава, разбира се, обичайните условия за разбиране не са налице. Разбирането е много повече преживяване, потапяне в нещата. Но човек трябва да изпълни това предварително условие, за да проникне изобщо в материята. Ако сега човек подходи с развитата способност за запомняне, с душевния си опит - оставяйки настрана телесните функции - и наблюдава какво, поради своята образна природа, пречи на епистемолога да построи мост към него, тогава той открива защо животът на

въображението е по същество образен. След това човек изследва точно, но вече с развитата способност за запомняне, каква е всъщност връзката между въображението и външния, емпиричен свят. И човек открива: по същество няма никаква връзка между това, което възниква в нас като образ, и това, което, така да се каже, се отразява обратно като образи на нашето въображение, когато нашият организъм е засегнат от външния свят. Няма никаква вътрешна връзка между тези образи. Съществува връзка между съдържанието на образите и това, което е във външния свят, но не между същността, битието на този свят на въображението и това, което е външно средата. Ние сме изправени пред среда и вътрешен свят, които са съществено различни един от друг. Едното може да се отразява в другото, но те са различни. Чрез развитата сила на паметта човек се научава да разпознава какво всъщност живее във въображението, което е по същество свързано с основната човешка организация. Не това, което идва от външния свят, можем да наблюдаваме със сетивата си, а по-скоро ехото на нашето пренатално или предзаचेващо духовно същество. Това, което по същество е в основата на нашия въображаем живот, е като проникването на сянка от нашето пренатално съществуване в нашето съществуване между раждането и смъртта. Ние мислим по същество със силите, с които сме живели в духовния свят преди зачеването си. Този анализ се постига чрез развитата способност за памет; оттук и липсата на афинитет между това, което всъщност е ехото на един съвсем различен свят, и това, което ни заобикаля във външния свят. Едва в хода на живота си ние установяваме връзката между това, което носим със себе си от пренаталния свят, и това, което възприемаме чрез сетивата си. Това, дами и господа, става факт. И сега епистемологичният проблем вече не се представя пред душата ни като просто формалност, а сега се представя, така да се каже, като сянката на един много реален свят от факти. Ние се учим да разпознаваме какво всъщност искаме чрез концептуално познание като човешки същества. Чрез това концептуално познание ние искаме да приведем в съответствие два свята: пренаталния, чисто духовен свят, и постнаталния, сетивния свят. Чисто духовният свят ни отправя с въпрос, сетивният свят ни дава отговора.

За първи път се опитам да представя това развитие на човешкото същество по отношение на истината по философски начин в моя малък епистемологичен труд „Истина и наука“, където се опитам да покажа как разбирането на реалността не е просто формално, а как човекът първоначално стои спрямо реалността като половина, като нещо, което е направено от самия него като нещо не съвсем реално; как след това той придобива знания, особено в научната работа. Това беше чисто научна, философско-формална работа, основана на кантианството, епистемология, която след това трябваше да бъде допълнена от това, което току-що представих, така че да се хвърли светлина чрез разпознаването на свръхсетивното

в методологията по отношение на това свръхсетивно, в антропософски ориентираната духовна наука.

Това, дами и господа, са някои акценти по отношение на епистемологичния проблем. Този епистемологичен проблем ми дойде на ум особено преди 30 години, когато се посветих на изучаването на проблема за свободата. Ще обобща в няколко изречения това, което обясних в моята „Философия на свободата“ през 1892 г. Не искам да дефинирам свободата сега, а само да посоча как тя живее във всеки. Би било невъзможно да се разберат свободните действия по какъвто и да е начин, ако основата за тези свободни действия ни беше достъпна като резултат от външна, физическо-сензорна реалност или като резултат от вътрешна, органична реалност. Само защото имаме образи в живота си на идеи, образи, които сякаш отразяват нашето пренатално съществуване, както огледалните образи нямат реалност, а отразяват това, което е пред огледалото, само защото такива образи, за които няма външна реалност по отношение на тяхната същност, осигуряват импулсите за нашите свободни действия; само поради това са възможни свободните действия. Ако свободните действия не се основаваха на образни импулси, те не биха могли да бъдат свободни действия. Фактът, че една наистина реална епистемология ни води именно до образния характер на живота на въображението и по-специално до образния характер на чистото мислене, прави възможно да се основава реална философия на свободата върху такава епистемология.

Сега, скъпа публика, как онтологичният проблем е доведен до скептицизъм? Фактът, че в хода на човешкото развитие, което показах във връзка с философията в моята двутомна книга „Загадките на философията“, човечеството все повече е губило вътрешния опит на реалността, че човечеството на практика е преминало към образния характер на концептуализирания опит. Защо онтологичното доказателство за съществуването на Бог е станало невалидно в определена епоха?

Всъщност, ако човек изучи истинската история на философията, ще открие, че това опровержение на онтологичното доказателство за съществуването на Бог не би имало никаква стойност за по-старите времена, защото в онези времена не само съществуването на Бог е било съществуване на Бог с онтологични доказателства, а по-скоро човекът е преживявал вътрешно божественото в понятията и като е оставял понятията да протичат диалектически, в този диалектически процес е живяла реалност. Тази реалност се е губила вътрешно все повече и повече. Това е смисълът на развитието на егото в човечеството: че все повече и повече се е губила вътрешната връзка с реалността, така че накрая самата теория на познанието е станала необходима, която е искала да изгради мост от несъществуващото, а само образно понятие към външната реалност. В онтологията това се случва на по-високо ниво. Имаме просто диалектика, вместо диалектиката, пълна със съдържание, вместо реалния процес, който е живял като свръхсетивен процес в света на понятията. Нашата онтология – почти нямаме вече никаква, освен тази, която все

още е останала у по-старите философи – е, бих искал да кажа, филтрираният диалектически продукт на едно старо, вътрешно преживяване; вътрешно преживяване, което се е превърнало в просто понятие, просто концептуална мрежа. Това, което току-що характеризирах като преживяване на свръхсетивния свят чрез развитите сили на познанието, води, както вече споменах, до това в крайна сметка да се издигнем до разпознаване на едновременно реалното, например зад природните явления. Обогащаването на терапията чрез духовната наука се основава на факта, че това, което живее духовно и душевно в природните явления, може да се свърже с разпознатите вътрешни органи на човешкото същество. В същото време онтологията отново придобива смисъл, защото външното, духовното и душевното могат да бъдат видени обективно. Така че това, което човечеството, като човечество, което се освобождава, е чувствало към онтологията, е един вид междинен етап. В по-ранни времена, чрез инстинктивно преживяване на понятията, реалността е била в преживяването на понятията. След това това е било изгубено, трябвало е да бъде изгубено в процеса на обучение на човечеството към свобода, към живот в чисти понятия. Защото това е, което означава да изпитваш свобода: да можеш да преживяваш чисти образни понятия и да действаш съответно. Сега отново сме изправени пред възможността да придадем съдържание на онтологията чрез виденията на едновременно духовно-свръхсетивното.

Скъпи възлюбени, по този начин ви посочих две полета на свръхсетивното виждане: това, което, така да се каже, предшества нашето раждане, и това, което е свръхсетивното настояще едновременно.

И трета сфера се разкрива на човека, когато чрез развита психология той първо погледне към това, което не е неговата способност за въображение, а неговата воля; волята и част - изрично казвам част - от чувствителната природа. Тези сфери също лежат толкова далеч под прага на нашето будно съзнание, колкото нощните ни преживявания лежат под този праг за обикновеното съзнание. Ако човек анализира фактите на душата безпристрастно, не може да не стигне до заключението, че същата интензивност на вътрешното преживяване, която вижда в притъпеността на съня, се вижда и в преживяването на това, което всъщност е ефектът на волята в нас.

Внимателният анализ на съзнанието, извършен от множество психолози, показва, че човешкото същество първо преживява идеи за това какво би трябвало да иска и какво би трябвало да прави. Тогава то не преживява целия междинен етап, където въображаемото преминава в организма на волята. След това преживява другия край на този волеви живот, преживява прехода на волята си във външното действие; той гледа какво се случва чрез него. Това, което се намира между тези две крайности, се преживява от човека със същото приглушено съзнание, както при дълбок сън. Емоционалният живот също не се преживява със същата интензивност като въображаемия живот, а с интензивността на сънувания живот. Но важното сега е да

се разгледа как се преживява действителният живот на волята с притъпеността на съня. Ние не само спим във времето и се събуждаме във времето, но и докато сме будни, спим с част от нашето същество, с нашето волево същество. Това, което ни кара да спим по отношение на нашето волево същество, причината за това, става очевидно, когато знанието се развие по начина, който обясних. Ако човек успее да развие способността си да обича до степен, в която преживява свръхсетивното, тогава възниква като особено преживяване преживяването в процеса на волята, което иначе не навлиза в съзнанието, което иначе остава притъпено. Човек наистина опознава не само органите на тялото, както обясних по-рано, но и вижда онази част от волята, която иначе е проспана в будно състояние, по същия начин, както иначе гледа на външен факт чрез сетивата. Стига до самопознание на волята. И чрез това, скъпа публика, етичният свят се интегрира в останалия свят, в света, в който иначе преобладава естествената необходимост. По този начин ние се научаваме да разпознаваме нещо, което все още е изключително трудно да се опише, дори за днешните представи.

Когато разглеждаме съдържанието на нашето съзнание, можем да му припишем определени интензитети в отделните му части. Тогава можем – това може да се каже по-специално по отношение на определени сетива – можем да слезем до нулева интензивност по отношение на определени съдържания на съзнанието. Но можем също – и това обикновено не се обръща много внимание, защото необходимостта от това се появява едва в духовното изследване – можем също да слезем от обективност по отношение на интензивното преживяване на съзнанието, трябва да отидем в негативното. Да, оказва се необходимо не просто да говорим за материя, а да говорим за материя, да говорим за празно пространство и за негативна материя; следователно не просто да говорим за празно пространство, а да говорим за изпразнено пространство, да свалим интензивността под абсолютната нула. Това е понятие, което неизбежно възниква за духовния изследовател, когато се опитва да направи преход от същността на живота на мисленето към същността на живота на волята и връзката на този живот на волята с физико-органичните функции. Ако си представим по име – може да е и обратното – ако си представим процесите, които протичат между духовно-душевното и физическо-телесното при представянето, ако си представим тези процеси като положителни, тогава трябва да си представим волевите процеси като отрицателни; до известна степен, ако едното представлява ефект на натиск, другото трябва да си представим като ефект на засмукване. Това са горе-долу сравнителни идеи, но те водят до реалност. Мога накратко да характеризирам тази реалност.

Обикновено си представяме, чрез днешната психология, която става все по-абстрактна, че има взаимодействие между процесите на мозъка, т.е. нервния организъм, и между душата и духовните процеси. Разбира се, такова взаимодействие съществува. Но природата на това взаимодействие се проявява

преди развитата способност за запомняне, както я описах. Това, което действително оживява в акта на въображението, не се основава на прогресивния растеж на нервния организъм, а по-скоро, точно обратното, на износването му. След като това бъде правилно разбрано, тогава ще се следва духовната наука по този въпрос. Мога само да го скицирам тук, но ще намерите подробни описания на въпроса навсякъде в нашата литература. След като това бъде разбрано, ще си кажете: заблуждавате се, ако приемате паралелизъм между духовните и психическите процеси и мозъчните процеси по обичайния начин; измама, която ще илюстрирам с пример.

Да предположим, че някой ходи по мека пътна настилка, кола се движи по меката земя, образуват се отпечатьци, стъпки, следи от колела. Същество от Марс или откъдето и да е сега би могло да дойде и да разсъждава върху тези отпечатьци и да каже: под повърхността на земята има определена сила, която причинява тези отпечатьци, като дърпа надолу и бута нагоре. Там няма сила, която да причинява тези отпечатьци, но те са причинени от човек, който е минал по тях, или от каруца, която е минала по тях. В това, което духовно-душевното действа, то просто намира почва, устойчива почва върху физическата организация, прави отпечатьци и всъщност дори разрушава органичната субстанция. Така органичната субстанция се износва. Органичните процеси се връщат в норма. И като по този начин прави място за духовното, душата прониква. Ако си представим процеса като положителен, тогава волевият процес е отрицателен, тогава волевият процес насърчава органичния растеж, макар и по заобиколен начин. Но точно както процесът на въображението продължава в организма като процес на отстраняване, като процес на разрушение и до известна степен като процес на отделяне на органично вещество, така и волята се крие в увеличеното, по-оживено изграждане на органичното. Това е ефектът на волята. По този начин ние се научаваме да виждаме взаимодействието между физическото и духовното по положителен и конкретен начин. Но чрез това ние също се научаваме да разпознаваме как не само имаме природа около нас, която съдържа природни закони, но както волята се интегрира в нашия собствен организъм като сила, насърчаваща растежа, стимулираща растежа, така и духовно-душевият елемент, който осъзнаваме в нашето съзнание като етични импулси, се интегрира в цялата природа около нас. По този начин, чрез това свръхсетивно познание, ние откриваме не само ценности или нещо, което просто съответства на полезността, но всъщност откриваме в света, който ни заобикаля, от една страна, естествена необходимост, а от друга, обективна етична необходимост. Етичните импулси всъщност са интегрирани в обективното световно съществуване. И това, което произлиза от това – бих трябвало да опиша процеса подробно, но засега мога да го характеризирам само чрез сравнение – това, което произлиза от това, е следното: ние живеем в света на естествената необходимост. Моралните идеали възникват в нас. Това е като с растението. То развива листа, цветове и в центъра на цвета семето на растението за следващата

година. Листата и цветовете падат, но зародишът, който е незабележим, остава и се развива в растението за следващата година.

От тази гледна точка, която току-що обсъдих методологично, връзката между естествената необходимост, всичко, което ни заобикаля като естествена необходимост, и това, което възниква в нас като етични импулси, изглежда по следния начин. Естествената необходимост ще претърпи процес, който не може да бъде разбран само като естествена необходимост, както например Клаузиус иска да разбере своята ентропия на вселената. По-скоро има процес на умъртвяване на това, което ни се струва физическо днес, и как зародишът живее в този физически [това, което са етичните импулси] за физическия свят на далечното бъдеще. И ние осъзнаваме, че нашият физически свят е реализираният етичен свят на далечното минало, а нашите етични импулси на настоящето са зародишите на физическия свят на бъдещето. Етичният проблем, разбран антропософски, е част от космологичния проблем. Чрез този антропософски възглед човешкото същество от своя страна е включено в целия космос.

Това има важни социални последици. Етичният идеал, етичният импулс, е тясно свързан със социалния импулс. Социалните импулси ще завладеят отново човечеството по правилния начин, ще ни изведат от хаоса на настоящето само когато се осъзнае, че това, което човек прави тук, на земята, не е нещо, което изчезва като дим и мъгла, което е като идеология, основана на чисто външни, чисто икономически процеси, а нещо, което има космологично значение, така че всъщност, с вариант, християнската дума е истинска, която всеки човек може да произнесе, може да повтори след християнския учител: „Небето и земята ще преминат“ – тоест, това, което ни заобикаля като физическия свят, ще премине – „но Моето слово“, тоест логосът, който живее в мен също като етичното, „няма да премине“. То създава бъдещ свят. Така това, което живее в човешкото същество, се разширява в съзнание, което от своя страна интегрира човешкото същество в космологията на световната еволюция.

Просто исках да ви покажа днес, скъпи присъстващи, каква е връзката между антропософски ориентираната духовна наука и епистемологичния проблем; как всъщност това, което прави този епистемологичен проблем толкова труден за днешната философия, тъй като, от една страна, не може да излезе от образния характер на живота на въображението, а от друга страна, не може да направи нищо с волята, защото тя не може да бъде изведена в ярката яснота на съзнанието, как този проблем, когато бъде схванат антропософски, поставя човешкото същество в реалността. Защото това, което е било в реалността преди раждането или зачеването му, приема характера на образ в нашия живот между раждането и смъртта. По този начин това, което е в човешкото същество под формата на образ, е свързано с външната реалност, която то преживява и към която то самото изгражда моста. Ако човек гледа между две реалности - външната среда и вътрешния свят на

идеите - по принцип не може да стигне до решение на проблема, защото се занимава със [засенчване] в действителните импулси на вътрешния свят на идеите, влияние на това, което е било нашата реалност преди раждането.

Онтологичният проблем се поставя отново от факта, че човешкото същество отново преживява истинска духовност, т.е. не само мисли диалектично, но мислейки диалектично, духовно-субстанциалното, същностното е в рамките на това диалектическо мислене.

Етичният проблем, разглеждан антропософски, поставя човешкото същество в рамките на цялостното космическо ставане. Той издига това, което правим като индивиди, до световен факт, като показва, че това, което в крайна сметка е необходимо за цялостен мироглед, е, че в случващото се в човек има не само нещо, което е обгърнато от кожата му, но че освен факта, че той го преживява субективно, то е и субективен факт, то е и обективно събитие за съществуването на света. Ние живеем съществуването на света със себе си. Нещо живее в нас, то е нашият субективен опит, но в същото време е обективен опит на света. Свързвайки етичните импулси по този начин с космологичното съществуване, космическия опит на съществуването, човешкото същество преодолява смъртта по същия начин, както преодолява раждането по другия начин. Разбирайки силите на въображението, човек разбира съществуването преди раждането. Разбирайки волята, човек опознава зародишните сили в човешката организация, това, което изобщо не може да бъде преживяно до смъртта, това, което живее в нас, както зародишът живее в растението.

И оттам, пътят, за който дори не мога да загатна поради краткостта на времето, е да осъзнаем проблема с безсмъртието, а именно живота отвъд смъртта. Напоследък сме станали толкова неясни по отношение на проблема с безсмъртието, защото не можем да го видим правилно през призмата на другия проблем. Дори нямаме дума за този друг проблем в обикновения език. Говорим за безсмъртие, но не говорим за това да си нероден, за неродеността. Безсмъртието принадлежи към сферата на неродените. Докато не сме способни да мислим и говорим за това да си нероден по същия начин, както правим за безсмъртието, само ще се лутаме по въпросите на вярата и няма да стигнем до сигурно знание.

Уважаеми присъстващи, добре осъзнавам колко много може да се възрази срещу това, което ми беше позволено да обясня днес. Повярвайте ми, когато казвам, че духовният изследовател повдига възраженията, които могат да бъдат повдигнати, защото е наясно с трудните и съмнителни области, в които навлиза неговото изследване. Но може би тези аргументи показваха, че антропософски ориентираната духовна наука, доколкото произтича от Школата за духовни науки в Гьотеанума в Дорнах, не се занимава с дива фантазия, мъглав мистицизъм или някакъв вид ентузиазирана теософия, а че има общо с нещо, което поне в стремежа си иска да продължи по пътя на сериозната, дори точната наука. До каква степен това може да

се постигне днес, не мога да кажа. Но сериозни изследвания се провеждат именно защото огромните научни постижения от последно време сочат не само към себе си, но и отвъд самите себе си. Искрено съм убеден, че днешният добър естествоизпитател не е воден от резултатите от естествонаучните изследвания, а от това, което естествоизпитателят прави с ума и душата си, в развитието на тези душевни способности, които вече се прилагат несъзнателно в естествонаучните изследвания. Той е подтикнат съзнателно да развива тези способности и след това е въвлечен в наистина конкретно разбиране на духа. Конкретно разбиране на духа, точно както науката е конкретно разбиране на природата, на обективните природни факти, това е, което антропософски ориентираната духовна наука се стреми да постигне.

Дискусия

Лео Полак: Тъй като никой друг не иска да вземе думата, бих искал да го направя аз. След като чухме за антропософски ориентираната духовна наука, бих искал да чуя и нещо от другата страна, бих искал да кажа, от чисто философската страна тук, особено от епистемологичната страна. Защото това, което ме зарадва най-много тази вечер, беше поне стремежът да се даде и епистемологична основа за тази антропософски ориентирана духовна наука, както се опита да направи и д-р Щайнер в своите трудове, с които до голяма степен съм запознат.

Но тогава ми стана ясно, че наистина има фундаментално противоречие, бих казал дори противоречие, между антропософията и философията. Според мен това противоречие не се основава на това, върху което д-р Щайнер го е основал. Той някъде обясни, че истинският факт е, че не философията противоречи на антропософията, а по-скоро, че философите, и особено Кант, не разбират философията. Сега вярвам, че цялото отношение на философията към антропософията е различно от обратното. Бих искал да кажа, дори и да звучи малко нескромно: философията е малко по-скромна; тя никога няма да посмее да каже: „Това ясновидско знание не съществува.“ Няма да се осмели да каже, че ако д-р Щайнер вярва и мисли, че чрез развиване на определени душевни сили може да разшири паметта или да я разшири, за да види свръхсетивния свят, да види висшия свят на идеите, да мисли с пренатални духовни сили и каквото друго чухме тук, до чисто духовно в този смисъл, и когато по този начин той директно съзерцава свръхсетивното не-аз, когато съзерцава това, което се е случило преди раждането и след смъртта, тогава можем просто да кажем: Ние не виждаме това, липсва ни тази познавателна способност, по принцип, не постепенно, а по принцип, и затова трябва да мълчим за това. Единственото нещо, което можем критично да отбележим тук, е, че е грешка да се говори тук за просто разширение на познатите сили. Всеки път познатата сила не се разширява, а се трансформира и прехвърля в нещо, което е фундаментално противоположно на нея. Спомнянето винаги е само спомняне на това, което човек е преживял сам. Когато спомнянето стане съзерцание, когато

стане свръхсетивно, то се превръща в нещо фундаментално различно, в прозрение за нещо, което вече не е и никога не може да бъде сила на спомнянето.

Същото е и с любовта. Нито за миг не вярваме, поне аз съм убеден, че е липса на способност да обичам, че не мога веднага да се слея с онази обективност, в която д-р Щайнер може, че не мога да преживея вътрешната реалност на свръхсетивното и следователно да реша въпроса за свръхсетивното, когато се преживява „преди“ и „след“. Не вярвам в това, това е единственото, което мога да кажа; и това, което определено мога да кажа, е, че тук се постига нещо ново, а не просто разширяване на нашите сили на познание и любов.

Но ако епистемологията и философията не искат и не могат да си позволят да съдят духовни сили, за които самите те абсолютно не разполагат, не знаят и дори не могат да мислят, виждане на не-аз, тогава, от друга страна, когато духовният учен се обръща към епистемологията и иска да съди и осъди епистемологични въпроси, той се чувства задължен да позволи на критиката си да бъде чута и да каже: Възможно е ясновидството да е проникнало в ядрото на материята, дори ако епистемологията не разпознава цялата тази материя като реалност; това виждане може да е в състояние да проникне във вътрешното същество на материята, но не е влязло във вътрешното същество на епистемологията; то е успяло да види епистемологията и особено критиката, Кантианската, само отвън, без никога да е било вътре.

Ясно е, че би било твърде далеч, ако човек трябваше да се задълбочи в това с конкретни причини. Тогава ще ми е нужна цяла вечер тук, точно както предишният лектор би имал нужда от това и още, за да изрази мнението си за епистемологията. Но има някои думи, които искам да засегна накратко, защото са от най-голям и най-голям интерес по принцип. В книгата „Философия на свободата“ например д-р Щайнер разглежда по-специално проблема за знанието и може би най-характерното изречение в книгата е, че от концепцията за знание, както я дефинирахме, не можем да говорим за граници на знанието. Е, едва ли би могло да има по-фундаментално противоречие от това между критичната епистемология, която имам честта да представявам тук в университета и върху която изнасям лекциите си, и подобно твърдение, което отхвърля всяка граница на знанието, на която ни е научила точната изследователска работа на толкова много от най-великите мислители, и особено на Кант, едва ли би могло да бъде по-фундаментално противоположно от това между теория, която отрича границите на знанието, и такава, която ги установява. И това отричане на произхода е и основата на останалата част от антагонизма. Д-р Щайнер е критикувал критическия идеализъм в тази книга и другаде, но винаги е оставал извън действителния проблем, като дори не е докосвал същността на действителния кантианизъм. Той вярва, че феноменът на природата е природата на кантианството, според който всяка природа, всеки материален свят, например, не само съществува като физически свят за д-р Щайнер, но има и етерно тяло извън нашето физическо тяло,

имаме и астрално тяло, имаме не само един дух, но и четири вида дух, така да се каже, които след това се наричат с тези индийски думи: манас, будхи, атма и т.н. Но физическото тяло се отрича от кантианството като независимо съществуваща реалност; то е просто феномен на нещото само по себе си. Чухме също този ден, че човек дори е стигнал до спекулации за „нещо само по себе си“, сякаш това е най-неразумното нещо, което човек може да направи. И тук, не по-малко от Кант, казва за отричането на това нещо само по себе си: „С цялата си критика показах, че това, което възприемаме, нещата от света на явленията, не са неща сами по себе си, а явления. Това е, както е добре известно, сборът на цялата критика на познанието от Кант: би било неправилно да се считат тези явления за неща сами по себе си; но би било още по-голямо противоречие да се иска да се отрече съществуването на каквото и да е „нещо само по себе си“. Разбира се, би ме отвело твърде далеч, ако трябваше да се спра на този въпрос, но мога напълно да намекна за фундаменталните грешки на д-р Щайнер тук с няколко думи: Той частично е възприел критиката на идеализма на Хартман и във всеки случай е допуснал голямата грешка в нея – която, вярвам, показах в книгата си, и това е – че идеализмът или феноменът на материята или природата, че човек би могъл да стигне до там само ако предположи реалността на природата, реалността на [празнина в текста]. Това е съвсем неправилно и се основава на погрешната формулировка на тази субективност на съдържанието на възприятието. Нито един критичен идеалист в този смисъл не казва, както д-р Щайнер го кара да каже, както самият той смята, че трябва да се каже, че цветовете просто зависят от и съществуват за окото, но всеки критичен мислител знае тук, че окото е също толкова феномен и също толкова зависимо и не е окото [първият принцип], а също толкова вторично, така че той казва: Всички цветове съществуват само за и чрез чувството за цвят, чувството за зрение, като умствена способност. И по абсолютно същия начин всички звуци в целия свят съществуват само ако чувството за слух се предполага като [първи принцип], а не ухото или мозъкът. Ако се направи тази единствена и абсолютно необходима промяна в цялата критика на д-р Щайнер върху Кантовия идеализъм, тогава тя се срива в нищо и тогава остава единственият аргумент на д-р Щайнер, но той е разпръснат и се оказва незначителен. Бих помолил експертите, които се занимават с епистемология, да прочетат съответния пасаж от труда на д-р Щайнер и бих помолил д-р Щайнер да разгледа въпроса в тази светлина и да види дали тази промяна не е достатъчна, за да покаже, че това, което той е повдигнал тук в критичен смисъл, е неуместно.

И има още една фундаментална разлика между този просто формален, просто критичен идеализъм и всичко, което Кант, вярвам, с право, нарече ентузиазизиран, мистичен идеализъм. Предишният оратор искаше да направи фундаментално разграничение между мистицизма и неговото учение. Опасявам се, че някои от присъстващите тук не успяха или едва успяха да открият тази разлика. В него

имаше много неща, които трябва да се считат за ентусиазирани от Кантова гледна точка, като принадлежащи към този висш идеализъм. Висшето [празнина в текста] [не е] за мен; за мен е само патосът, дълбочината на преживяването. Вярвам, че за някои хора това, което беше представено тази вечер, щеше да има мистично качество и съвсем правилно. Защото мистично винаги се е използвало, за да опише това, което се основава на прякото съдържание на трансцендентното, не-егото, това, което не е пряко дадено в егото, тоест не-егото. И именно това прозрение за свръхсетивното, другото, не-егото, не-себепреживяването, предишното и последващото, всички тези мистични неща сме чували да бъдат провъзгласявани за елементи на антропософията. Бих искал да завърша с мотото от „Пролегомените“ на Кант. Разбира се, че не мога да навлизам във всичко подробно, това, разбира се, би било невъзможно. Д-р Щайнер казва: „Взаимодействието между мозъка и душата със сигурност съществува.“ Много сме изненадани от тази сигурност, тъй като цялата критическа теория на познанието, за разлика от психологията, на която д-р Щайнер посочва, не само отрича това взаимодействие по принцип, но може и да демонстрира фундаменталната невъзможност за взаимодействие, защото взаимодействието изисква две, две реалности, а за критичния идеализъм едната от тези реалности не съществува материално като такава, а сама по себе си е нещо друго, нещо, което е само по себе си психическо и идеално, точно както сме самите ние, и точно както собственото по-дълбоко мнение може да е собствено на д-р Щайнер, но което той просто облича в тази некритична, догматична, дублирана теория на възприятието, никога не говори за образи и дори за огледални образи; когато критиката показва, никога Кантианската критика, че нашето възприятие никога не доставя образи, никога не възпроизвеждане, а производство. Това би била фундаменталната грешка, но не мога да навлизам в това подробно сега. Думите на Кант, с които бих искал да завърша – всъщност са две – бих искал първо да формулирам контраста между това ясновидство и критическата философия по думите на Кант. Защото „това е сигурно и неоспоримо за мен: всеки, който някога е вкусвал критика, е завинаги отвратен от всички догматични глупости, с които преди е трябвало да се справя.“ И по-нататък: „Критиката се отнася до обикновената училищна метафизика“ – и бих искал да кажа също и до тази нова метафизика, до антропософията – „точно както химията се отнася до алхимията или астрономията до гадателската астрология“. Това е едната дума, която формулира противоположността по принцип. Другата е следната: „Сега да предположим какво изглежда най-достоверно дори след най-внимателното разглеждане на причините. Това може да са факти или причини, но разумът не отрича това, което го прави най-голямото благо на земята, а именно прерогатива да бъде последният мерило на истината.“

С този последен камък на истината искаме да измерим антропософията и теософията. Защото, както казва Кант - и с това бих искал да завърша - в противен случай ще станете недостойни за тази свобода и със сигурност ще я загубите. Рудолф Щайнер: Бих искал само да засегна няколко точки и да не Ви задържам повече. Първият е фундаменталният момент, който Вашият уважаван председател повдигна, че няма просто разлика в степента между това, което аз характеризирах като развита способност за запомняне, и самото запомняне, а фундаментално противоречие. Разбира се, нищо друго не произтича от моята характеристика. Може би мога да го проследя до трудността в комуникацията чрез езика, когато Вашият председател въведе дума, за да оправдае критиката си, която аз не съм използвал и никога няма да използвам. Говорих за по-нататъшно развитие на способността за запомняне, а не за разширение. Бих искал изрично да обърна внимание на това. Разширението е грешно. По-нататъшното развитие може да доведе и до форма на същото нещо, метаморфоза, която показва фундаментално противопоставяне на това, от което се е развило. Това е само за да посоча колко лесно биха могли да възникнат недоразумения в рамките на една критика. Защото това, което обясних, по същество не се променя от факта, че това принципно противопоставяне, което вече беше ясно включено в моята формулировка, е особено характеризирано. Защото, скъпи мои присъстващи, тъй като, разбира се, има противопоставяне, да, принципно противоречие между това, което обясних, и кантианството, никога няма да отрека това.

Никога не съм крил факта, че въз основа на всичките си резултати от изследванията, трябваше да стана антикантианец. И това, което съм написал в моята „Истина и наука“ и в моята „Философия на свободата“, разбира се, трябва да се приема като изследване на кантианството, основано на дългогодишни усилия. Няма голямо значение дали някой казва, може би с донякъде неточен израз, „Без око няма цвят“, както Шопенхауер всъщност е казал на различни места, или дали някой казва: „Цветовите не са обективни, а явления; самото око е явление“. Разбира се, всичко това е правилно. И ако след това някой продължи да казва: „Без чувството за цвят нямаше да има цветове“, тогава наистина би трябвало да вплете това в критика, а не само да загатне за него. Разбира се, всичко това е правилно. И ако някой продължи да казва: „Без чувството за цвят, нямаше да има цветове“, тогава наистина ще трябва да вплете това в критика не само по сугестивен начин, но и да навлезе в много подробности за това как да се характеризира това, което се нарича чувство за цвят. Защото според мен преходът към чувството за цвят, веднага щом човек иска да стигне до ясни, рязко очертани понятия, е много мистичен. Кантианството се превръща в доста мъглав мистицизъм за мен. А в по-новата епистемология кантианството се е превърнало в мъглав мистицизъм за мен в много отношения. Би било по-плодотворно, дами и господа, да обсъдим нещата, които всъщност представих в лекцията. Защото да избира едно нещо от моята „Философия на

свободата“ е практически невъзможно. Това изречение стои по средата на дълго развитие. Невъзможно е да се схване значението му без това дълго развитие. Когато казвам, че не бива да се допускат никакви ограничения на знанието, трябва да се има предвид, че значението на това изречение произтича от целия аргумент. Това изречение може да се разбира по най-разнообразни начини. Може да се разбира така, че първоначално да не се говори за фундаментални ограничения на знанието, както прави д-р Боа-Реймон в своя „Игнорабимус“ или както правят някои представители на кантианството. Но може да се разбира и така, че да не се поставят никакви ограничения на изследването, а да се разглежда изследването като [асимптотично] приближение до истината, така че да не се говори за ограничения на знанието, за да не се възпрепятства напредъкът на изследването.

Не искам да изпитвам търпението ви твърде много, като навлизам във всички цитати от моите писания, защото това би отнело наистина много време. Бих могъл да избира само определени неща от целия спектър на антропософски ориентираната духовна наука и, виждате ли, трябва да започнете с определени неща с определено разбиране. Струва ми се, че не е приемливо да се формулира толкова рязко контрастът между антропософията и мистицизма, не само като се дефинира толкова рязко, но и като се показва как антропософията може да се използва, за да се избегне опасността от отклонение в мъглав мистицизъм. Не е приемливо да се описва антропософията като мистицизъм чрез чисто определение. Можете да направите това, ако сте направили определение за мистицизъм и сте включили всичко, което не принадлежи към това, което искате да приемете. Но прогресивният път на познанието трябва да може да надхвърли дадените определения; ще откриете също така в моята „Философия на свободата“, че няма нужда да се преосмисля кантианството. То е било разглеждано от всички страни именно чрез тези съображения, които се опитам да използвам в моята „Философия на свободата“.

Днес, след като навърших шестдесет години, ми прави странно впечатление, когато ми дават съвета да обмисля кантианството. Като петнадесетгодишен ученик, тъй като не харесвах учителя си по история, залепих с телбод тогавашното издание на „Критика на чистия разум“ в училищните си тетрадки, за да мога да чета Кант, докато учителят преподаваше история. Оттогава изучавам Кант и следвам този съвет, даден от различни страни, да обмисля задълбочено кантианството. Това беше преди четиридесет и четири години. Ако предупреждението не беше дошло в този момент от кантианството, по отношение на което искам да призная, че съм донякъде чувствителен, нямаше да ви задържа тези няколко минути с този чисто личен въпрос, защото такъв е. В противен случай бих искал да имам предвид факта, че говоря тук само като гост и следователно е трябвало да се държа като гост. Може би вече съм отишъл отвъд необходимото тук, като съм направил тази последна

лична забележка. Но понякога личното е необходимо свързано с обективното и тогава може да бъде позволено като лично.

Бих искал да спомена това само защото твърде малко всъщност беше казано за моята лекция, а критикувано е повече от това, което съм формулирал в съвсем различни контексти, което намирам за много разбираемо; защото всеки, който се занимава с кантианство в продължение на четиридесет и четири години, разбира и ентусиазма към Кантовата критика на разума, към Кантовия идеализъм; разбира как може да се говори за „нещото само по себе си“. Оценявам и всички възражения, които току-що бяха повдигнати, и благодаря на вашия председател за тях. Не искам да ви безпокоя повече, но бих помолил това, което всъщност представих в днешната си лекция, да бъде разгледано по-подробно.

Лео Полак: Ако може би съм дал повод за недоразумения с думите си, с удоволствие признавам грешката си. Виждам, че тук непрекъснато се говори и за по-нататъшно развитие, което аз тълкувам в бележките си като „разширяване“ на силата на спомена. Ако, както самият говорещ казва, той не има предвид разширение, а нещо фундаментално ново, тогава сме напълно съгласни по този въпрос. И също така дадох причината, поради която би било невъзможно за мен да навлизам в тези положителни твърдения по-подробно: защото ми липсват всякакви знания в тази област. Мога само да кажа: Не притежавам тази способност за ясновидство и следователно не говоря за нещо, което не знам.

И ако може би отново бях малко нескромна във формулировката на моя съвет, сякаш казвам на по-възрастен мислител и писател да обмисли това или онова, не казах, че трябва да изучава кантианството; познавам неговите трудове и знам какво мисли за тях. Но той трябва да преосмисли единствения си аргумент срещу кантианството – очи, цветове, чувство за цвят – и трябва да се придържа към него. Знам, че д-р Щайнер е изучавал кантианството, чел е Кант и т.н.; просто исках да заявя, че в известен смисъл той би останал отвън. Може би ми е позволено да кажа още нещо, нещо, което не беше изказано и тази вечер, а е взето от друга книга, „Философия и теософия“, есето, което разглежда връзката между тези две, в което се казва, че Кант може да си представи „нещо само по себе си“ само в материални термини, колкото и гротескно да звучи. Следователно разбирам и защо д-р Щайнер трябва да отрича „нещото само по себе си“, ако смята, че „нещото само по себе си“ трябва да се представи материално. Това „нещо само по себе си“ тогава би било „не-нещо само по себе си“.

Рудолф Щайнер: Това не е там.

Лео Полак: Д-р Щайнер казва, че не е там. Ето го!

Рудолф Щайнер: Ето превода. Тогава изречението е преведено погрешно. Това не означава, че опровергавам Кант, че той е могъл да си представи „нещото само по себе си“ само материално, а че намирам, че „нещото само по себе си“, ако искате да си го представите безпристрастно, би могло да се представи материално. Това не е

възражение, което аз правя, а такова, което мнозина вече са направили, че Кантовото определение на „нещото само по себе си“ не изключва материална концепция.

Лео Полак: Това е фундаменталното противопоставяне на целия кантианизъм на това учение, че Кант е показал с всички средства на епистемологията и критиката, поне че „нещото само по себе си“, каквито и качества да притежава, може да бъде по принцип и фундаментално само несетивно, свръхсетивно; че сетивните качества са само сетивното нещо, т.е. феноменът. Така че, ако и аз съм съгласен с д-р Щайнер, толкова по-добре. Тогава той ще види, че това, което той нарича свръхсетивен свят, не е чак толкова далеч от това, което казва Кант, само че Кант няма способност да се оправдава. Мисля, че обясних защо не мога да навлизам в положителните твърдения на д-р Щайнер: защото съм лаик в тази област и това беше първата заповед на духовната наука: човек не бива да говори за това, което не разбира. И ако всички най-накрая можем да се съгласим, че искаме да разбирате и осмисляме света само със средствата, които духът ни предоставя – както в крайна сметка иска да направи и д-р Щайнер, дори и да казва, че човек може да развие допълнително силите – и ако искаме да разбирате света с духовните сили, които всеки чувства в себе си, и ако вземем за отправна точка, както прави кантианството с цялата критична философия и както прави д-р Щайнер – позволявам си да подчертая, по помирителен начин, че сме съгласни – ако човек вече не счита, както правеше един минал период от науката, обективното, материалното, механичното за първична и изначална даденост, а по-скоро набляга на егото, преживяването на егото, психическото, самия вътрешен живот и го вижда, разпознава и познава като първична, основополагаща, отправна и сигурна точка на цялата наука, тогава вярвам, че, действайки поотделно, човек все още може да победи обединено силите на невежеството, суеверието и ентузиазирания мистицизъм, които, както с удоволствие чух, д-р Щайнер също смята за свой противник; маршируващи поотделно, но обединени преодолявайки тези черни сили на невежеството и суеверието, за да постигнат някаква светлина, някакво разбиране, някакво прозрение, някакво разбиране. В тази щастлива надежда искаме да се съгласим и накрая да благодарим на д-р Щайнер от все сърце за това, което той е дал с цялата си убеденост след дълъг живот от толкова много години в резултат на своите изследвания. Че това не е в съответствие с нашите резултати, с резултатите от нашите изследвания и други, срещу които възразяваме по принцип, сметнах за свой дълг да не го пазя за себе си. Дори д-р Щайнер да е гост, аз не съм взел това предвид, нито пък д-р Щайнер. Дори гостите да са приятели, [празнина в текста].

7. Познание за духовната природа на човека

Уважаеми участници! Преди всичко бих искал да се извиня, че не изнесох тази лекция на езика на вашата страна. Тъй като обаче не използвам този език, трябва да ви помоля да ми позволите да направя следните коментари на езика, който използвам.

Всеки, който иска да говори за духовната природа на човека и как можем да я опознаем днес, наистина ще срещне известен интерес в нашето съвременно образовано общество. Съдбата е сполетяла широки области на съвременния цивилизован живот, че хората днес често могат да бъдат хвърлени в объркване и чувство на загуба, когато се изправят пред това, което външният свят им подхвърля. И толкова много хора днес търсят това, което някога е било търсено във външния свят, в самата вътрешна човешка душа, търсейки силата да се поддържат, търсейки сигурността, от която човешката душа се нуждае за силен живот. От друга страна, ако някой иска да говори в духа на настоящата епоха за осъзнаването на свръхсетивния човек, както възнамерявам да направя днес, тогава веднага се сблъсква със съпротивата именно от този свят и мироглед, които всъщност би трябвало да са най-ценни за нас днес, трябва да са най-ценни за нас. Срещаме се с противопоставянето на научния свят, който, от най-разнообразните основи на собствения си начин на познание, трябва да твърди, че изкачването в свръхсетивното, в духовните светове, не е възможно чрез методите, които обичайно се използват в научния живот.

Въпреки това, съвременната цивилизация е подхождала към човека по такъв начин, че той е свикнал да гледа на всичко в светлината, която по някакъв начин му идва от научното познание. И така, в смисъла на днешното образование, хората вече не искат да търсят удовлетворение за духовния си живот в смисъла на стари традиционни вявания, а имат нужда да се стремят към такова познание по отношение на духовния свят, което все още може да бъде оправдано пред научните нужди на настоящето. И именно този вид познание за духовната същност на човешкото същество се търси от антропософския светоглед, за който бих искал да говоря днес и следващия петък, днес повече за познанието за духовната същност на човешкото същество, а следващия петък за познанието за духовната същност на света.

Когато се говори за духовната същност на човешкото същество като за най-дълбоката мистерия на съществуването, какво всъщност има предвид, скъпи дами и господа? Всъщност човек не мисли, че може да има каквото и да е съмнение относно духа и неговата дейност в човешкото същество; защото всеки, който се замисли върху себе си, дори малко, ще види именно в духовното в него това, което му дава действителното достойнство, което го издига над другите същества в света. И може да се каже, че дори убеденият материалист всъщност няма да се съмнява в

ценността и съществуването на духовния живот в човека. Той ще възрази само срещу независимостта, срещу собствената същност на този духовен живот в човешката природа. Той ще каже: Това, което признавате за човешко същество за ваша духовна същност, което излиза от физическото, като пламъка на свещта; което възниква от това физическо; което угасва с това физическо-физическо.

Тогава, както би трябвало да се вярва, щом човек веднъж трябва да види духовното като свое действително, своеобразно достойнство, тогава наистина ли то е основано на обикновения живот, човекът, ако не е за съществуването и съществуването на духовното, може ли да бъде тласнат към дълбоко съмнение относно съдбата на своето духовно същество? Да, може. Може да го направи чрез ежедневието. И по принцип няма други съмнения в науката за духовното, освен тези, които несъзнателно съществуват в ежедневието на човека, които объркват човека, които го правят несигурен, когато иска да получи изяснение относно природата на собствения си дух.

И тези съмнения идват от най-различни страни. Те са особено силни у онези, които получават научно образование в наши дни. От различните съмнения, които възникват у човек, ще спомена двете основни, които човек всъщност не осъзнава в ежедневието, но наистина има много, скъпа публика, което седи несъзнателно или подсъзнателно в дълбините на човешката душа, което излиза на повърхността на съзнанието не като ясни понятия и не като ясни съмнения, а като несигурности, като нещо, което от самото дъно нагоре съставлява вътрешното щастие или вътрешната нестабилност на човека. Единственото нещо, което - подчертавам го отново - не с пълна яснота, но още по-силно емоционално поражда съмнения относно съдбата на духовното, ние всъщност се сблъскваме като човешки същества във всеки ход на съдбата.

С всеки изминал ден ние потъваме в живота на съня, чрез който духовният живот, който е активен през деня, постепенно затихва и накрая угасва напълно, докато не се появи отново, когато се събудим и изпълни съзнанието ни. Именно това угасване, това ежедневно изчезване на духовния живот, многократно прави хората несигурни, когато се питат: Има ли духът самостоятелно съществуване? Не възниква ли той, този дух, във физическия човешки живот, така както се развива от детството от приглушеното към по-светлото все повече и повече, подобно на пламъка от свещта, когато е запалена? Не угасва ли отново, този дух, не угасва ли, този душевен живот, когато тялото преминава през смъртта, както пламъкът угасва, когато горивото се изчерпи?

От това [нощно преживяване] всъщност излиза наяве всичко, което човек се стреми да елиминира и разреши дълбоки съмнения и житейски загадки. Но по същество, и това ще бъде другата страна на въпроса, която трябва да подчертая, по същество не е по-различно и в будния живот през деня. Ако виждаме духа угаснал в съня си, то в

будния си живот го виждаме, така да се каже, потопен в тъмнината на собственото ни тяло по отношение на неговата дейност.

Какво тогава приемаме в ясно съзнание като наши мисли? Разбира се, имаме ги. Но ако само се запитае как работи душата ни в простото движение на ръката, когато се осъществи този примитивен израз на волята, можем само да си кажем: Да, схващаме мисълта; ръката трябва да се вдигне. Но мисълта изчезва в тъмнината на собствения ни организъм. В нашето ежедневно съзнание нямаме представа какво извършва душата ни в организма ни, за да изпрати силата си през мускули и сухожилия, сякаш светкавично, за да осъществи действително акта на волята. Накрая виждаме как се движи ръката – така че отново един ментален образ – и виждаме външно действие като резултат от преминаването от ментален образ на ментален образ. Но как душата и духът се спускат в нашето собствено тяло, това всъщност остава в тъмнина за нас.

Тази тъмнина и това угасване, както току-що ги характеризирах, е това, което антропософията, като съвременно духовно познание, сега се стреми да преодолее, точно както тези съмнения са били преодолявани във всички времена в развитието на човешката душа. Това, към което се стреми антропософията, дами и господа, е, бих казал, точно ясновидство и с този термин бих разграничил знанието на антропософията от всички мъгляви мистични възгледи, към които хората в нашето време на несигурност толкова често се обръщат. Именно това точно ясновидство, това точно прозрение, е целта да се вземат предвид напълно изискванията на съвременната наука.

Какви са тогава тези изисквания на съвременната наука? Ами, те са, че човек може, с вътрешна яснота в наблюдението и експеримента, да изследва това, което се представя на сетивата, и истинският, както той се нарича, точният съвременен учен, преследвайки това, което сетивата му наблюдават, това, което иска да постигне чрез експеримента, той иска да има такава яснота, такава вътрешна необходимост в него, каквато има в математиката. Ето защо математическото мислене се прилага толкова лесно в естествените науки. Човек би искал да прилага това математическо мислене навсякъде, защото то води до точност, тоест прозрачност, вътрешна необходимост. Сега, всеки, който говори за точна наука в този смисъл днес, се стреми да внесе тази точност в начина, по който следи външни неща и процеси, или, впрочем, ако иска да бъде психолог, в начина, по който следи собствените си душевни процеси.

Антропософията, както е разбрана тук, също прилага тази точност. Но тя не я прилага към външния свят, не към наблюдението на сетивни неща и към външния сетивния експеримент. Тя прилага тази точност към нещо, което първоначално не е достъпно за човешкото съзнание. Тя прилага тази точност към развитието на душевните сили, които първоначално са скрити в човешкото същество, но които могат да бъдат предизвикани в него. Антропософската духовна наука със сигурност

е научила от естествената наука как чрез външно сетивно наблюдение, чрез външен експеримент, чрез методите, чрез които естествената наука е постигнала такива триумфи, тъй като те са напълно признати и от духовната наука, че чрез всичко това не може да се проникне в духовен, не в свръхсетивен свят, че душевните сили на човека, такива каквито са в ежедневието, а също и в обикновената наука, са неподходящи за проникване в свръхсетивното. Човешката душа първо трябва да бъде направена подходяща за това и скритите дълбоко в нея сили трябва да бъдат извадени наяве. По този начин човек може да действа по вътрешен, мистично неясен начин. Антропософската духовна наука специално отхвърля това. Но то иска да извлече скрити душевни сили от човешката природа. И като се придържа към това извеждане, то спазва метод, който е също толкова ясен и вътрешно необходим, както изследването на външната наука в сетивното наблюдение и в експеримента. Това, което точната наука прави с готовата външна природа, като въвежда яснота и прецизност, това прави антропософията с развитието на душевните сили на човека. Нищо не се прави в човешката душа, което не се прави със същата вътрешна яснота, разбираемост и необходимост, както прави строгият математик със своите изследвания. По този начин методът на това точно ясновидство се стреми да развие човешката душа по такъв начин, че до известна степен собственото развитие първоначално да се превърне в математически проблем. Искан да започна с това, че характеризирам как антропософската духовна наука, за която говорим тук, не вярва, че човек може да изследва духа по същия начин, по който се провеждат външни изследвания в естествените науки. По-скоро тя пренася научния дух, който присъства в естествените науки, в духовното изследване в най-истинския смисъл. Така че първата стъпка в антропософията е да се работи върху себе си, върху онези сили на душата, които след това водят до прозрение за свръхсетивния свят. От това можете да видите, скъпи мои присъстващи, че човекът, който иска да проникне до познанието за духовната същност на човешкото същество, нека го наречем духовен изследовател, трябва, така да се каже, да се обърне към себе си, за да осветли, преди всичко, бих казал, душата си отвътре. Това е процес на просветление и укрепване.

Най-лесно ще разберем в какво ще се превърне този съвременен начин за наблюдение на душата, ако ви напомня, скъпа публика, как подобно духовно познание е било търсено в по-древните времена на духовното развитие на човечеството. Бих казал, че са се стремели към него по малко по-материален начин. И тъй като това, което по-късно ще ви опиша като днешен метод, е по-духовно и душевно, ще можем да представим това духовно и душевно по-лесно, ако започнем, бих казал, от по-грубите, по-материални по-стари методи.

Но за да направим това, първо трябва да разгледаме как в по-ранни периоди на човешкото развитие хората са се отнасяли към околната си среда. Лесно е да се повярва, че човешката раса винаги е била в същото състояние на ума си, каквото е

днес, още от исторически времена. Но това не е правилно. Тези, които имат вътрешен поглед върху човешкия душевен живот, ще открият, че дори ако се върнат само няколко века назад, хората са мислили, чувствали и искали съвсем различно, всъщност цялото им душевно настроение, цялото им душевно състояние е било различно, отколкото е днес. И ако се върнем хиляди години назад в човешкото развитие, то става значително различно. Външните исторически паметници могат да ни кажат само малко за това, защото, първо, дори ако погледнем най-старите времена, например египетските паметници, те не се връщат много назад. Второ, обаче, зависи как съвременният човек интерпретира тези паметници. И според това той след това открива едно или друго нещо, което е по същество само отражение на собственото му душевно състояние, което той сънува в душите на по-старото човечество.

Самата духовна наука, за която искам да ви говоря днес и следващия петък, вижда душевния живот на едно по-старо човечество по различен начин от обикновената история. Тя разглежда това, което е запазено в значителни, да речем, поетични или други паметници, и може да си изгради представа как запазеното в такива паметници по същество диша от съвсем различен вид дух от този на днешните човешки същества и постепенно стига до осъзнаването, че примитивното човечество вече е имало един вид ясновидство, ясновидство, което обаче е било сънливо, ясновидство, което в сравнение с днешните изисквания за яснота на съзнанието, трябва да ни се струва като нещо мъгливо, като нещо сънливо. Но това сънливо ясновидство от древността е гледало по-дълбоко във вътрешната структура на света, в духовността на света, отколкото може днешното сетивно съзнание. По същество отношението на по-възрастния човек към света е било съвсем различно. Лесно е да се каже, че този възрастен човек е виждал всякакви неща в нещата около себе си, че е виждал духовно същество във всяко растение, във всяко дърво и храст, във всяка вълна и гърбица и че е сънувал духовни същества в облаци и ветрове. Да, съзнанието му е било подобно на сън. Но той не е проектирал просто собственото си въображение върху духовните и душеподобни същества, които е виждал във водата, в пролетта, в облаците, в дъжда и във вятъра. По-скоро състоянието на душата му е било такова, че е виждал всички духовни същества в света толкова естествено, с такава елементарна сила, както виждаме червения или жълтия цвят в околната среда днес, както чуваме звука в околната среда, както усещаме топлината. Ние възприемаме само сетивата и тяхното съдържание; възрастният човек е изпитвал духовен елемент в цялата природна среда чрез същия елементарен свят, но в замяна не е чувствал такова „аз“, такова отделно, самостоятелно „аз“, както съвременният човек.

Това чувство за солидно его се е развило едва с течение на времето в хода на човешкото развитие и едва с него е възникнало преживяването на човешката свобода. За да се осъществи това преживяване на свободата, това его преживяване,

по-старият сънлив, ясновидски път е избледнял. Човекът е бил ограничен до външния сетивен свят. В него той е придобил своята свобода. Но днес отново сме стигнали до точка, в която ние, в нашата позиция като човечество в сетивния свят, трябва да копнеем да намерим отново връзката с духовния свят, където сме зависими от възвръщането на един вид ясновидство. Поради вече споменатите причини обаче това не може да бъде старо, сънливо ясновидство; то може да бъде само точно ясновидство, ясновидство, което е моделирано по съвременни научни изисквания. По-възрастният човек е имал сънливо ясновидство; но както ние днес не можем да се задоволим с външната наука, така и той беше също толкова малко доволен от ясновидството си, въпреки че навсякъде - в растението, в храста, в дървото, в облака, във вятъра, във вятъра - намираше духовна същност. Той не беше доволен от това и насочи погледа си към онези личности, които в онези по-стари времена са представлявали това, което днес представляват учените, това, което днес представляват свещениците. Той насочи погледа си към онези личности в по-стари времена, които могат да бъдат наречени посветени, посветени, защото са били възприемани като такива и които чрез развитието на специални душевни сили, но по по-материален начин, отколкото ние днес, са стигнали до един вид духовно познание за човека.

Да, този вид е бил по-материален, отколкото може би е нашето съвременно. Бих искал първо да опиша такъв вид древно духовно знание. Бих искал да ви опиша какво всъщност е достигнало до нас, повече или по-малко изопачено, във външната литература от древния Ориент и е било практикувано в най-старите времена на Ориента от отделни личности, за да получат знание за един висш, духовен свят и да могат да го съобщят на широките маси от човечеството, които са живели в състоянието на душата си, както аз го описах.

Знам, уважаеми присъстващи, че това, което ще опиша като така наречения йога метод на това най-старо ориенталско духовно развитие, след това е изпаднало в упадък, че е изпаднало в упадък и че дори в много описания на този йога метод, тъй като те всъщност описват периоди на упадък на този вид духовно изследване, се посочва нещо много лошо.

Но бих искал да ви дам кратко описание на истинския древен йога метод, за да можем след това да се ориентираме към какво може да се стреми съвременният човек като точно ясновидство. Това е бил специален вид дишане, към което се е стремил този йога метод. Как всъщност работи дишането при обикновения човек? Той всъщност не знае много за него. Вдишва, издишва. Само когато дишането ни стане неравномерно по време на болест, ние всъщност усещаме дишането си. В обикновения живот не му обръщаме внимание. То изпълнява нашата телесност, но изпълнява нашата телесност по такъв начин, че неговата дейност по същество остава несъзнателна. Въпреки това, това дишане играе - можем да го докажем и

физиологично днес, мога само да го загатна в тази лекция - но това дишане въпреки това играе важна роля в целия ни човешки живот.

Вдишваме. Дишането не просто поема пътя към вътрешните кухни на тялото ни, само за да бъде издишано отново в различна форма, но например преминава през гръбначния ни канал, влива се в мозъка ни и ние имаме, в мозъка си, докато сме будни, не просто нервна активност, но тази нервна активност непрекъснато вибрира, излъчва се и е пронизана от дишанията, от ритъма на дихателния процес. И можем да кажем, че дори в нашето мислене, във въображението ни, дихателният процес има най-голям възможен дял.

Но точно както обръщаме малко внимание на дихателния процес в останалата част от нашия организъм, така не го осъзнаваме и в организацията на главата си.

Древният йогин е променил дишането, тоест е преместил дишането в различен дихателен ритъм от обичайния. Обичайното дишане не се забелязва. Чрез вдишване по различен начин, по-бавно или по-бързо, задържане на въздуха по-дълго или по-кратко, отколкото в обикновения живот, издишване по-дълго или по-кратко, йогинът е въвеждал себе си в различен ритъм. Това го е направило осъзнат за дихателния процес. Това му е позволило да проследи хода на дихателния поток от вдишването през белите дробове, как се разпространява в целия организъм и как преминава през гръбначния канал в мозъка. По този начин човекът е прониквал организма със своето съзнание. Той е следвал дихателния поток навсякъде. По този начин е опознавал собствения си организъм. И това опознаване на собствения организъм, скъпи дами и господа, означава, че всяко чисто материално преживяване приключва. В древни времена на духовно развитие на човека, всеки, който съзнателно е излъчвал чрез собствената си човечност с променен ритъм на дишане, би изглеждал глупав, ако беше казал, че през тялото му циркулират само материални неща. Не, дихателният поток е изглеждал за онези стари йоги, така да се каже, като вътрешно сканиране на организма. И това, което за тях възниква чрез това сканиране, е вътрешната душа и духовното същество на човека. Методът е бил материален. Това, което е било открито, е вътрешната душа и духовното същество. Това, което е било открито, е как човек се чувства, как мисли. Те са продължили материално и са открили духовно същество. Те са изследвали себе си навътре, така да се каже, чувствайки пътя си. И това, към което древният йогин се е стремил, от една страна, е било именно чувството за себе си, което той все още не е имал чрез естественото си познание, което се е опитвал да придобие по този начин.

Просто трябва да гледаш на такива неща не по сухия, филистерски начин, който често се прилага днес, а да се поставиш в пълнотата на човешките чувства, в това, което човек е, така че ако сканираш вътрешната му човечност.

Тогава, скъпа публика, усещате това, което е описано в прекрасната Бхагавад Гита като истинското човешко „аз“, което се влива в духовния и душевния свят като

вечното в човека. Човек усеща, че това, което е описано като его в една прекрасна световна поема, е резултат от процес, какъвто току-що описях като йога дишане. Сега, скъпи мои присъстващи, ние не можем да продължим по този начин като съвременни хора, защото в края на краищата, случаят е такъв, че този, който по този път, чрез промяна на дишането, или също защото е искал да подкрепи всичко това, е искал да подкрепи това чрез специални пози, чрез позицията на човека спрямо физическото тяло, защото по този начин е правил физическото тяло особено интензивно, защото е правил себе си свръхчувствителен като човек като цяло, се е случвало да се оттегли от живота. Но това е било изцяло в съответствие със старите навици на познание на човечеството. Тези, които по този начин са се правили свръхчувствителни като търсачи на духовния свят, са търсели уединение, защото не е било уместно за тях винаги да бъдат във връзка със суровия останал свят, да влизат в контакт с него. Но от друга страна, тези, които са искали да знаят нещо за съдбата на човешките души, са търсели такива самотни личности. Хората са се доверявали на тези отшелници. Смятало се е, че те са способни да дадат разумни съвети за временната съдба на човешката душа спрямо вечната.

Днес не можем да продължим по същия начин, защото човечеството е стигнало до точка в своето развитие, в която вече не може да се доверява на този, който, за да изследва истината, за да изследва духовното, се отдръпва от живота, а може да се доверява само на този, който сътрудничи напълно на живота, който, както всеки друг човек, се ангажира с практиката на живота, с нуждите и изискванията на деня. Днес са ни необходими методи, които не правят човешкото тяло прекалено чувствително, а укрепват човешката душа. Тези методи могат да бъдат постигнати и те могат да доведат до наистина точно ясновидство.

Преди всичко, има интимни процеси от човешкия душевен живот, на които човек трябва да се посвети: медитация, концентрация на живота на въображението. По подобен начин съм описал в книгите си, например в „Как да познаваме висшите светове“ или в моята „Окултна наука“, на какво трябва да се посвети човешкото същество. Посочих какво трябва да направи днешният съвременен човек, за да влезе в духовния свят по подобен начин, но сега според своите нужди, както е било дадено на древния йогин.

Да ви дам ли сега кратко определение за медитация? Медитацията е специфично упражнение на мисловния живот, което не е налично в обикновеното съществуване. И чрез това упражнение на мисловния живот човек за първи път стига до развитието на такива душевни сили, които водят към духовния свят, към свръхсетивното. Но какво е тази медитация?

Сега, скъпа публика, ще намерите по-подробни описания в гореспоменатите книги за това какво представлява тази медитация, какви са тези съвременни методи за ясновидство. Но там ще намерите и по-подробни описания за това как

съвременният човек трябва да предприеме, какво трябва да предприеме, за да постигне такова точно ясновидство. Но тук мога само да посоча принципите. И ако трябваше да ви опиша с една дума какво трябва да прави душата, бих го казал така: когато развиваме въображаемия си живот по други начини, ние сме потопени в идеите си с известно безразличие; в обикновения си живот често сме потопени в интензивна топлина или дълбока антипатия. Цялото ни вътрешно същество може да бъде развълнувано от гореща страст или диво отвращение, когато сме потопени в обикновения живот. Но образите, те са, бих искал да кажа, студено течение в нашето ежедневие; те съпътстват това ежедневие.

Всеки, който иска да напредне към медитация, обаче, трябва да направи нещо различно от студенината на въображаемия живот, с който човек иначе се сблъсква в обикновеното ежедневие. Човек трябва да може да призовава в душата си мисли, мисли, за които може би е предположил от някой, който вече е духовен изследовател, или мисли, които иначе открива в света, но които би трябвало да действат в душата по такъв начин, че спокойно да изпълват душевния живот. Човек се опитва да разсее душевния си живот от всичко останало в света. Човек се стреми да насочи вниманието си към такива образи и да се спре на такива образи; човек се стреми да се отдаде изцяло на въображението, на отделните образи. Но в тази отдаденост на образите има нещо необходимо: да можем да обичаме тези образи в момента, когато се отдаваме по този начин, когато пренебрегваме целия останал свят и живеем в пълен вътрешен мир в един образ или един комплекс от образи.

Да, скъпи мои присъстващи, развитието на вътрешна любов, развитието на вътрешна топлина на душата, когато се почива върху идеи – идеи, които самите ние първоначално сме поставили в живота на душата – това е, което прави възможно обикновеното въображение да се превърне в медитация. Когато можем да обичаме собственото си мислене със същата вътрешна любов, с която обичаме обектите или ближните си, когато можем да обичаме собственото си мислене универсално, когато можем да се следем напълно с него с любов, когато можем да останем в него, тогава този живот на въображение получава онази вътрешна сила, която наистина е нещо съвсем различно от йогическото дишане, но която работи по същия начин, само че произвежда малко по-различни резултати от йогическото дишане. Докато йогическото дишане се опитва да изпрати дихателния процес в главата, за да сканира и освети целия човек отвътре и да разпознае неговата духовна и душевна същност, ние постепенно развиваме вътрешна, истинска сила на мисълта, чрез която можем да сканираме и изследваме себе си отвътре, не по същия начин, както с модифицираното дишане, но все пак до известна степен.

И така, у съвременния човек точното ясновидство може да бъде предизвикано чрез укрепване и енергизиране на душевния живот, докато в по-физически план, съновидното ясновидство е било търсено в по-ранните периоди на човешкото развитие.

Но след това, когато наистина започнем да се изследваме вътрешно по този начин, чрез засилено, подсилено мислене, ние осъзнаваме нещо различно от това, което имаме в обикновения живот; тогава, скъпа публика, ние сме развили в себе си сила на знанието, която ни води, първоначално, отвъд обикновения живот на паметта. Какво имаме в този живот на паметта? Поглеждаме назад от настоящия момент на нашето съществуване на земята към известно време след раждането ни. Мисли за преживявания изплуват от паметта. Има непрекъснат поток, но той остава в подсъзнанието; спомените възникват, или свободно, както се казва, или предизвикани от самите нас. Тези спомени са абстрактни мисли за преживявания, през които може да сме преминали в целия разгар на живота. Тези абстрактни мисли остават с нас. Но след това, когато прилагаме медитация или концентрация, любящите мисли и многократното мислене на любящи мисли към душевния ни живот - независимо дали отнема кратко време или много години за всеки човек, зависи от неговата съдба, в зависимост от естеството на неговата съдба, могат да постигнат такова точно ясновидство. Когато го използваме, за да осветим вътрешния си живот, миналият ни душевен живот от раждането лежи пред духовния ни поглед като единна, времева панорама. Но не като спомени, а като творчески активно в нас това, което може да се нарече ефирно човешко съществуване. Ние не гледаме само как сме имали външни преживявания, които са останали в нас в абстрактни мисли, ние гледаме на предишния си живот, как самите ние сме работили върху органите си от духовна и душевна гледна точка още от детството си. Гледаме как сме оформили пластично все още необучения си мозък в ранното си детство. Гледаме как сме приемали външни вещества в организма си, как те са действали в нас по отношение на силата на растеж, как все още работим върху себе си ежедневно в силите на храненето. Гледаме на външния организъм като на това, върху което самите ние работим. В края на краищата, ние нямаме пространствен организъм, пространствено тяло пред себе си, но имаме времево тяло пред себе си. Изведнъж се появява това, което е целият ни живот, но което е само в основата на външните проявления, което действа върху външния ни организъм, едно времево тяло - антропософията го нарича етерно тяло - времево тяло, което не може да бъде нарисувано или боядисано, точно както светкавица не може да бъде нарисувана или боядисана, а може да бъде уловена само за миг.

Това е първото нещо, което човек открива чрез точното ясновидство: времево тяло, което носим в себе си, което е единство като нашето пространствено тяло, точно както -- във физическото ни пространствено тяло единството трябва да се мисли с ръцете или с ръката, единството трябва да се мисли с главата, как едното не трябва да се мисли без другото, как едното стои във взаимно взаимодействие с другото -- ние гледаме нашето времево тяло, когато навършим 50 години, точно както сме формирали физическото си тяло от етерната си душа на 30-годишна възраст, поглеждаме назад към 28-ата си година, поглеждаме назад към 18-ата си година,

поглеждаме назад към това, което е толкова взаимосвързано, колкото отделните крайници на нашето физическо тяло. Ние гледаме етерния елемент, който е в основата ни. Този етерен елемент остава в нас през целия ни живот на земята, от раждането до смъртта. Докато след сравнително кратко време премахваме веществата, които изграждат тялото ни, от физическото ни тяло и ги замества с други, това, което виждаме като времево тяло, е единство от нашето раждане или зачеване до нашата смърт, единство, което е непрекъснато активно в нас, което, подобно на обширна панорама на времето, сега стои пред душевния живот като това, което сме придобили чрез медитация, чрез концентрация, чрез любящ живот на мисълта.

Но можем да отидем по-далеч. Тези, които остават седмици или месеци, или години в такава медитативна, тоест любяща мисъл, дори само за много кратко време всеки ден, в крайна сметка ще видят как мисловният им живот се засилва. И тъй като е засилен, той действа в тях като сили на растеж, като реалности, а не просто като абстрактни мисли. Той се хваща за онези сили в мислите си, които са довели до неговия растеж, които го подхранват, които действат във вътрешното му същество като подхранващи сили. Той се пренася, така да се каже, от пасивния, абстрактен, мъртъв живот на мисълта в света на живите мисли. И първо се научава да разпознава в този свят на живите мисли собственото си етерно тяло, което го е изграждало от раждането или зачеването му и което все още работи върху него днес.

О, сякаш един ден нещо се е случило във вътрешното ни същество чрез това любящо въведение, чрез това любящо мислене, чрез постигането на точното ясновидство, сякаш нещо се е появило във вътрешното ни същество, което ни се струва, както когато сме преминали през тъмна нощ и видим сутрешното слънце да изгрява и да го виждаме да свети около нас; така ние преживяваме за миг във вътрешното си същество нещо като вътрешен душевен изгрев. Нашето вътрешно същество, което преди беше тъмно и трябваше да си кажем, ние не проникваме до мястото, където душата ни работи върху тялото ни, ние дори не проникваме до онези дълбини, където, както казах преди, душата потрепва като мълния през мускула, за да задвижи ръката чрез мисълта, да вдигне ръката. Сега гледаме в нашия организъм чрез любящо въображение. Това, което иначе имаме само когато гледаме в себе си, мислите, сега имаме като живи сили; това сме ние самите, каквито сме били във всеки час от нашето земно съществуване от раждането ни. Но като продължаваме медитациите си, стигаме до момента – описал съм го отново в книгата си „Как да познаваме висшите светове“ или в „Окултна наука“, или в други книги – накрая стигаме дотам, че да възприемаме други упражнения като необходими, защото се научаваме да разпознаваме, че дори ако винаги работим върху душевния си живот със същото вътрешно осъзнаване, каквото иначе имаме само в математическата работа, когато работим с такова вътрешно осъзнаване, с

абсолютна вътрешна яснота и проникателност върху душевния си живот, стигаме дотам, че сега става все по-трудно да премахнем от съзнанието си онези мисли, които сега са живи сили, да, които в крайна сметка разпознаваме като себе си, тези живи мисли. Сякаш те се фиксират, защото в крайна сметка ние самите сме това, което са тези живи мисли. Но както първоначално се научихме да живеем с любов в тези идеи, така и сега трябва да се обърнем към нещо друго с всичките си вътрешни усилия. За да направим това, трябва да можем да премахнем идеите от съзнанието си по собствена свободна воля.

Това е по-трудно за нас, отколкото в обикновения живот, особено когато преди това с любов сме ги поставили там. Затова, като правило, някой, който е медитирал известно време и след това е посъветван от духовния изследовател да премине към премахване на идеите, ще каже: О, мислите нахлуват като рояци пчели; не мога да се отърва от тях. Но трябва да се положат усилия, за да се предизвика изкуствено забравяне вътре, потискане на мислите. И човек всъщност може да постигне това, като положи усилия, практикува вътрешна самодисциплина, потиска отново мислите и накрая, след като първо укрепи и подкрепи мислите, създаде празно съзнание. Тогава човек може да си почине в това празно съзнание. Човек всъщност сега е в състояние, което е само будно. Човек е буден, но няма съдържание от будността. Че това е трудно, скъпа публика, ще видите от факта, че повечето хора веднага заспиват, когато нямат съдържание в ежедневно си съзнание. Но точно това трябва да се развие сега, за да се придобие познание за висшите светове: да има едновременно с будно съзнание и напълно празно съзнание. Ако човек наистина успее в това, тогава, както светлинните и цветните ефекти се вливат в окото, а звуците в ухото от физическия свят, така и когато това е подготвено, духовните светове се вливат в празното съзнание. И сега, за първи път, човек осъзнава не само това, което описах преди, виждайки собствения си живот като ефирно-духовен свят, но сега осъзнава и духовен свят около себе си. Ще кажа повече за това следващия петък, но сега искам да говоря за духовната същност на човека и да покажа, че човек може да стигне по-далеч.

По същия начин, по който човек може да стигне до това да отхвърли идеи, които преди се е стремил да придобие с всички сили, човек може, като увеличи силата си на това отхвърляне, най-накрая да стигне до това да отхвърли целия общ поглед върху собствения си живот. Всичко, което вижда там, което действа вътрешно върху собствения му организъм, какво носят растежът и храненето, което ни позволява да се развием от малки деца до напълно зрели възрастни, всичко, което работи вътре, което стои пред нас като духовна панорама, човек може да го премахне; точно както човек може да се абстрахира от собственото си възприятие, той постепенно се научава да пренебрегва собствения си живот. Точно както иначе е трудно да се постигне празно съзнание, така и сега човек може да постигне празно съзнание,

като е премахнал собственото си съзнание в живота. Тогава човек стои там с празно съзнание в пълна будност. Човек стои отвъд собствения си живот.

Сега в тази душа се влива духовен живот, който е премахнал от съзнанието си собствения си живот между раждането и смъртта. Ние се учим да разпознаваме този духовен живот, като го виждаме все повече и повече като нашето предземно съществуване. И сега гледаме в духовен свят, който няма нищо от това, което иначе ни заобикаля в материалния свят, който е чисто духовен свят. Но в този духовен свят ние самите сме в него, ние сме в него такива, каквито сме били, преди да слезем като духовно-душевно същества във физическо-сетивния свят и да се съединим с това, което ни е било дадено от баща и майка като наше физическо тяло. Сега не е нужно да вярваме; сега сме придобили, чрез съответните упражнения, истинско, точно познание, точно наблюдение на това, което сме били в духовния и душевния свят преди нашето раждане или зачеване. Как сме работили, мислили и волели в духовния свят, как работим, след като сме се облекли във физическото си тяло между раждането и смъртта в земното съществуване, как осъществяваме всичко в земното съществуване чрез телесната си организация и дори мисълта, която зачеваме, може да бъде зачената само чрез посредничеството на нервната система, така ние виждаме себе си в нашето духовно-душевно съществуване чрез наистина точно ясновидство, преди да слезем на нашата земя. Виждаме се заобиколени от духовни същества, точно както се виждаме заобиколени от физически същества тук, във физическия свят. Това, което ни връща малко назад във физическия свят, но не и извън него, е нашата памет. Имаме абстрактни мисли в настоящия момент. Те внасят в душата ни преживяванията, които сме имали преди години; но сега, чрез процесите, които описах, ние не само имаме пред себе си обикновеното преживяване на физическата земя, сега имаме пред себе си – макар и в образ, но в образ на реалност – имаме пред себе си нашето предземно съществуване с цялата му същност, с цялата му дейност. Бих могъл само да ви опиша, скъпа публика, пътищата, които душата трябва да извърви, за да проникне в преходното, което душата има като мислене, чувство и воля, до това, което е действало творчески в човешкото тяло, това, което е било там преди това човешко тяло да се съедини с него, това, което принадлежи на духовния свят, това, което не възниква с тялото, а по-скоро първо се случва в тялото и всъщност прави възможно съществуването му като човешко тяло. Чрез такова точно ясновидство ние постепенно преминаваме от физическото съществуване към свръхфизическото, към духовното. Ние не спекулираме, не философстваме абстрактно, ние търсим преживявания на духовния свят и се стремим да стигнем до разбиране на духовната природа на човека чрез опит.

По този начин стигаме до откриването на вечността на човешката душа. От друга страна, сега можем да се обучаваме в съвременна форма за точно ясновидство, което едно по-старо време, което е имало по-скоро мечтателно ясновидство, е

обучавало в така наречения аскетизъм. Нека отново изясним в аскетизма какво се е търсело по по-материален начин, докато в днешно време трябва да го търсим по по-духовен начин: аскетът се е опитвал да парализира тялото си, да го убие, дори да го разболява по определен начин. Сега, като съвременен човек, със сигурност няма да се застъпвам за отслабването или умъртвяването на тялото по никакъв начин; но в онези по-стари времена хората са знаели точно какво правят, когато систематично са умъртвявали телата си. Какво се е случвало с човека в процеса? Доколкото хората систематично са умъртвявали телата си, дотолкова е оживявала и душата им. Именно чрез това умъртвяване тялото е ставало, бих казал, все по-прозрачно и все по-прозрачно. Тези древни аскети са имали опит, че чрез парализиране на тялото, душата става все по-жива и по-жива. И по този начин те са постигнали познание за това, което човекът преживява несъзнателно по време на обикновеното състояние на сън.

По този начин ви описах, по един начин, във философията на йога, и по друг начин, по съвременен начин, чрез съвременната медитация, как човек може съзнателно, тоест ясновидски, да проникне в това, което иначе е в тъмнината на собствения му организъм. Казах, че това е, което ни докосва най-тясно във връзка със съдбата на собствения ни дух: че не можем да видим как душата и духът работят там долу в човешкия организъм, че се движим, така да се каже, в тъмнината на човешкото тяло, докато наблюдаваме, че дори не знаем какво прави душата, като движи ръка. Древният йогин е опознавал този вътрешен свят, като го е сканирал, така да се каже, с дишането си. Днешният ясновидец се изследва с точно мислене, което е станало ясновидско, и по този начин прониква в тъмнината на собственото си тяло. Това носи сигурност, вместо несигурността, която възниква, защото иначе в обикновеното ежедневие човек само се потапя в тъмнината на собственото си тяло. Но от друга страна, съмнението възниква от факта, че човек вижда духовната душа да се разсъмва в процеса на заспиване и накрая вижда, че тя се разсъмва отново едва когато се събуди. Човек трябва да се запита: Може ли тогава тази душа да съществува самостоятелно, ако може да бъде угасвана всеки ден по този начин от нуждите на тялото?

Именно това постигна старият аскет: Доколкото систематично отслабваше тялото си, настройваше го и в някои отношения дори го правеше болно и слабо, дотолкова душата му ставаше по-съзнателна, вече не прониквайки напълно в живота му между заспиването и събуждането, а потъвайки в несъзнаваното по време на сън, преживявайки сънища, които бяха реалности, все повече и повече сигурни неща, които изникваха. Доколкото тялото беше покорено, проблясваше душевен живот, подобен на спящия душевен живот, но който беше съзнателен и по този начин от своя страна противоположен на спящия душевен живот. Човек трябваше да си каже: Следователно можеш да живееш и с тази душа по начина, по който иначе живееш само по време на сън. Така тази душа може да се поддържа във връзка с тялото,

дори когато не е в това тяло. Чрез намаляване на живота на тялото, древният аскет, така да се каже, извличаше самостоятелния живот на душата и от това, в онези древни времена, до него идваше знанието, макар и по съноподобен начин. Когато тялото ви най-накрая отпадне от вас, когато е достигнало най-високата степен на притъпяване, която сте постигнали в малка степен по време на вашия аскетизъм, когато отпадне от вас в смъртта, тогава ще настъпи най-висшият момент, който вече сте преживели в умален вид тук, в земния живот. И от практиката на древния аскетизъм, старият ясновидец е получил това знание, което е могъл да съобщи и по различен начин: че душата има вечен живот в духа, дори пред лицето на смъртта. В древността, чрез един вид упражнения, йога упражнения, а днес чрез медитационни упражнения, се е виждало в предземното съществуване, по този начин във вечността на душата от едната страна. Старият ясновидец вижда през портата на смъртта, вижда как душата преодолява смъртта, именно чрез умъртвяването, парализата на тялото.

Отново, това е нещо, което ние, съвременните хора, не можем да направим, защото отново се оказа, че старият аскет не е бил на ниво: тялото му, което е било отслабено за аскетизъм, тоест за висше знание, не е можело да отговори на изискванията на ежедневието. В онези древни времена хората са имали доверие на такива отшелници и са търсели от тях знания, които самите те не са искали да имат. Днес човек не би ги имал. Но както йога упражненията могат да бъдат модифицирани за днешния живот, за днешното усещане за време, така и аскетичните упражнения могат да бъдат модифицирани. Древният аскет е настройвал тялото си, за да събуди душевния живот, какъвто е бил пред лицето на вечността, в смъртта си. Така той е отслабвал тялото, за да позволи на непроменения душевен живот да стане относително по-силен спрямо по-слабото тяло, за да може да го разпознае. Съвременният човек трябва да поеме по обратния път. Той оставя тялото такова, каквото е, и укрепва душевния живот. Това се постига по специален начин чрез упражнения.

Ще подчертая някои от нещата, които съм описал подробно в споменатите книги. Едно упражнение е особено ефективно. Ние сме толкова потопени в обикновения си живот, че позволяваме на мисленето си, на вътрешния си душевен живот, пасивно да следва събитията от външния свят всеки ден. Мислим за нещата, които се случват по-рано през деня, по-рано, а за нещата, които се случват по-късно, мислим по-късно. И когато следваме живота в обратен ред, както правим в правното, логическо мислене, не правим нищо друго, освен да си представяме правилния ход на събитията в съзнанието си. Тези, които искат систематично да укрепят вътрешния си живот, трябва да работят ден след ден, дори и само за няколко минути, но ако искат да постигнат нещо сериозно, трябва да работят толкова усърдно, колкото в лаборатория, обсерватория или клиника; но това, което трябва да правят, са интимни вътрешни процеси. Да кажем например, че той първо

преглежда деня си в обратен ред, например от седем часа; той преглежда какво се е случило първо между седем и шест часа, след това между шест и пет часа и по този начин проследява деня си назад. Най-добре е да се проследят събитията от деня в пълни подробности. Да кажем например, че някой се е качил по стълбище. Първо сте били на най-долното стъпало, после на следващото и така нататък. В тази реконструкция, която не бива да бъде просто спомен, а реконструкция, вие сте първи на най-горното стъпало, представете си как слизате до предпоследното, последно стъпало и така нататък. Вие правите целия процес отново. Същото важи и за други неща. Можете да направите това и с други години от живота си, като се върнете от осемнадесетгодишна възраст до петнадесетгодишна възраст, но за предпочитане много подробно. Това е по-трудно, отколкото обикновено се смята. Правейки това, вие активно се съпротивлявате на външния ход на събитията вътре в себе си. Вече не просто се предавате на външния ход на събитията. Вие му се противопоставяте. Правейки това, вие откъсвате мисленето си от последователността на външния сетивен свят. Като откъсвате мисленето си от последователността на външния сетивен свят, човек свиква със съвсем различно вътрешно държание на мисленето. Мисленето трябва да стане по-силно, по-независимо, като се откъсне от външния свят.

По същия начин човек може да прави и други упражнения. Знаете, скъпа публика, че животът непрекъснато се променя. Всеки, който е честен в самоанализа си, ще трябва да признае, че сега е съвсем различен човек, отколкото е бил преди десет или двадесет години. Но как станахме такива? Да, ние всъщност само сме се предали на живота, ние сме се превърнали в това, което животът е направил от нас, в това, което наследствеността, възпитанието и т.н. са направили от нас.

Всеки, който иска да стане духовен учен по начина, описан тук, трябва да вземе живота си в свои ръце, да вложи в него толкова вътрешна енергия, колкото е вложил в укрепване на мислите си в медитация, и да направи същото по отношение на укрепването на волята си. Например, в определен момент от живота си той трябва да каже: „През следващите три години си поставяте задачата да оборудвате душевния си живот с вътрешни навици по определен начин. Вие поемате в свои ръце това, което животът иначе би ви направил. Животът ви прави различни с всяка изминала година. Сега вие поемате тази сила на жизнения поток в свои ръце. Вие съзнателно променяте определени навици в себе си, които животът иначе би променил. Ще се види, че особено малките навици, които са се промъкнали в живота, когато се правят с все по-съзнателна и съзнателна душевна практика, правят чудеса във вътрешното самовъзпитание – например, някой, който е имал определен почерк до този момент от живота си, сега променя този почерк от тази сила. И така, можете да си представите, че има безброй по-малки или по-големи навици, които човек може да вземе в ръце, така че да може да стане, така да се

каже, свой собствен вътрешен водач, да може да стане все повече и повече директор на своята воля.“

И всеки, който след това продължава упражненията, свързани с волята от „Как да познаваме висшите светове“ и други книги, всеки, който продължава тези упражнения, с други думи, практикува това, което може да се практикува както чрез тази назадничава, така и чрез тази самодисциплина; всеки, който практикува самопобеда, укрепва живота на душата, точно както старият аскет е отслабил тялото си и е напуснал живота на душата, така че тя е станала относително по-силна от отслабеното тяло. Тялото остава такова, каквото е, но душевният живот се укрепва по този начин. И ние виждаме нещо особено в нашето собствено човешко съществуване. Мога да ви го опиша чрез сравнение.

Вземете човешкото око. Как вижда човешкото око? Ами, защото самото то е прозрачно, защото пропуска светлината. В момента, в който окото, да речем, се помрачи, заяви собствената си материалност, в същия този момент зрението престава. Окото, така да се каже, напълно забравя себе си. По този начин то става слуга на човешкия организъм по отношение на виждането. Като не заяви собствената си материалност, то се превръща в сетивен орган за външния физически свят.

Нашият душевен живот, когато го укрепим по описания начин чрез преодоляване на себе си, в крайна сметка ще надделее над човешкия организъм по такъв начин, че последният не само да бъде осветен отвътре чрез медитационни упражнения, но и тялото, подобно на окото по отношение на сетивната светлина, да стане прозрачно за душата и духа. Точно както не виждаме окото, а предметите отвън, така и ние се учим чрез нашето тяло, което сега не е физически, а духовно прозрачно и което сега не прогонва никакви желания, копнежи или страсти, в моментите, когато искаме да го използваме като висш духовен сетивен орган, чрез този организъм ние се учим за духовния свят като чрез душевна прозрачност. И по този начин постигаме възможността да си кажем: Виждаме в духовен свят чрез нашия организъм. Той се е превърнал в нашето душевно око, нашето духовно око. Сега, подобно на древния аскет, ние получаваме знание за вечната природа на човешката душа отвъд смъртта.

И като се научим да живеем с духовния свят около нас, след като нашият собствен организъм се е превърнал в безкористен сетивен орган, ни става ясен един живот на душата извън физическото тяло. И сега имаме възможността да оставим тялото недокоснато от нашия душевен живот, както е по време на сън. Но ние сме засилили душевния си живот. Можем да отделим душата от физическото тяло и от етерното тяло по същия начин, както тя се отделя по време на сън. Изпитваме състояние, подобно на съня, но което всъщност е противоположно на съня. Учим се да разпознаваме, че не сме угасили душевния си живот със съня, че душевният ни живот е бил просто твърде слаб, за да развием съзнание от заспиването до

събуждането. Чрез засиления душевен живот ние проблясваме през изкуствено предизвикан сън, ние го осветяваме. Знаем, че можем да развием духовно-душевен живот без тялото. Следователно знаем, чрез факта, че този образ е пред нас, този образ на умирането, на живота след смъртта, знаем, че душата, отвъд смъртта, тоест от другата страна на тази, която описах по-рано, е надарена с вечен живот.

Така, чрез медитациите си, ние се учим да мислим за душевния си живот, за нашето предземно съществуване, за едната страна на вечността, и чрез тренирането на волята ни, чрез самопревъзмогване, чрез укрепване на душевния ни живот, ние опознаваме вечността като простираща се отвъд смъртта и придобиваме живо усещане за вечността на човешката душа, за духовната същност на човешкото същество.

Виждате как се прави опит за това. Не се прави опит, както прави спиритуалистът, чрез експерименти, същите като тези във външния свят, не, а по-скоро самият човешки душевен живот се развива по такъв начин, че мускулите му израстват до този душевен живот, за да могат да погледнат в духовния свят. Антропософската духовна наука не иска да съгреши срещу духа на съвременната точна наука. Но тя не може първоначално да изследва точно външната среда, защото тя изобщо не е там, както цветовете не съществуват за слепите, но първо трябва да се развие духовното око, силата на зрението. Това се случва чрез медитация, чрез сила на волята.

Но като продължим с тази медитация, с тази дисциплина на волята, по същия начин, по който ученият иначе постъпва с външния свят, можем да говорим за внасяне на духа, смисъла на съвременната научна цивилизация, в онези области, където в крайна сметка нашият научен живот се слива с религиозния опит, където в крайна сметка разпознаваме каква е духовната същност на човека. И тази духовна същност на човека, скъпа публика, живее точно толкова, колкото физическото човешко същество тук с физически свят, живее с духовен свят.

И как човек може да намери пътя си в този духовен свят, как може да открие духовната същност на света, ще бъде тема на лекцията следващия петък, за да можем да разберем не само духовната същност на човека чрез метода на свръхсетивното познание, но и духовната същност на света. Но тогава ще ни стане ясно как чрез интимното съвместно съществуване на духовната същност на човека с духовната същност на света може да възникне задълбочаване на религиозния живот от истинското съвременно ясновидство, как човек може би това, което е загубил чрез съвременната наука, да си възвърне по такъв начин, че сега да може да съчетае най-дълбоката религия със строгата наука.

Именно към това се стреми съвременната цивилизация. Тъй като съвременната цивилизация е загубила духа, тя е стигнала и до такива горчиви външни съдби. Може би ще бъде възможно да покажем каква точно е настоящата тежка съдба на времето, когато следващия път разгледаме духовната същност на света. Днес

просто исках да покажа, като подготовка, как човекът разпознава себе си като дух, за да може след това да намери духа и в света и да се свърже с него по религиозен начин, с ясна, ясна яснота. Защото може би от дискусиите, които си позволих да водя днес пред вас, скъпа публика, ще стане ясно, че това, което тук се нарича точно ясновидство и което би трябвало да доведе до познание за вечната същност на човешката природа, не бива да противоречи на духа на съвременната наука, чиито триумфи в рамките на съвременната цивилизация трябва и могат да бъдат напълно признати от антропософията.

Но трябва да се търси нещо, което тази съвременна наука, така както се развива във външно наблюдение и външен експеримент, не може да даде. Тази съвременна наука не е по-отричана или критикувана в своето оправдание от антропософската духовна наука, отколкото е критика на човешкото съществуване, когато заставаме пред хората и казваме: Ето ни физиономията на лицето, жестовете на човека, неговите форми, цвета на кожата му; но във всичко, което виждаме с външните си сетива, има нещо душевно, духовно. И само когато видим душата да говори чрез въплътените части – чрез цвета на кожата – чрез жестовете, чрез цялата форма на човешкото същество, когато видим душата да говори чрез погледа, само тогава имаме цялото човешко същество. И в същия смисъл, когато познаваме външния свят чрез външната наука на наблюдението и експеримента, ние имаме, така да се каже, външния жест на света, външната физиономия на света, но все още не душата, все още не духа на света. Но както познаваме хората само наполовина и не можем да изградим истинска връзка с тях, ако гледаме само външността, цвета и формата им, така можем да изградим връзка само ако душата и духът ни говорят чрез всичко това, така и ние можем да разпознаем света във великото и същността на хората само ако всичко, което истинската, автентична естествена наука ни дава – особено когато се придържа към нейните граници – ни дава от физиономията и жестовете на света, ако позволим на всичко това да бъде валидно, дори разпознато, и ако напреднем от това към точно ясновидство, към точно виждане на душата на света чрез външните физически жестове на света и към точно виждане на човешкия дух чрез външните физически жестове на човешкото същество, така че да можем да разпознаем духа на човешкото същество.

По този начин антропософията не се стреми да се бунтува срещу науката; напротив, тя се стреми да въведе науката в сфера, в която съвременната наука не може да навлезе. Тя не иска да се превърне в нещо, което търси духовност по войнствен начин, бих казал; тя иска да се превърне в нещо чрез пълно признаване на естествената наука, да, чрез по-висока оценка на естествената наука, отколкото често е възможно за самата нея; тя иска да се превърне в нещо по отношение на това, което познаваме като душа и дух в света на материализма, в света на физиологията; тя иска да се превърне в самата антропософия, душа и дух на съвременната наука. И този съвременен научен подход се нуждае от душа и дух,

които да допълват науката, той се нуждае от топлината на човешката душа, от вътрешната светлина на човешката душа, от истинската религиозна нужда. Само по този начин съвременният човек може да се възроди по нов начин от душата си, от духа си и да се насочи към по-надеждно бъдеще, отколкото би било възможно с по-материалистичен мироглед.

8. Познанието за духовната същност на света

Уважаеми присъстващи, миналия вторник си позволих да обсъдя тук как е възможно човек да придобие знание за собственото си духовно същество, за вечното, което се намира отвъд раждането и смъртта. Днес бих искал да хвърля светлина върху същата тема от различен ъгъл и да обясня как всъщност е възможно да се придобие знание за духовната същност на света.

Тези прозрения не могат да бъдат получени чрез методите, използвани в момента в научните изследвания. За този научен метод на изследване, който е постигнал толкова големи триумфи през последните векове, триумфи, които са напълно признати от гледната точка, която се отстоява тук, този научен светоглед гради своите знания върху наблюдение и експериментиране, тоест върху това, което човек може да преживее за света чрез сетивата си. Разбира се, човек се опитва - и трябва да се опитва - да проникне интелектуално в това, което сетивата разкриват за света. По този начин човек стига до природни закони, тоест в известен смисъл до духовно съдържание, защото природните закони, които човек установява в мисълта, в края на краищата са духовно съдържание. Но мислите, които човек получава по този начин, отвъд наблюдението и експеримента, нямат самостоятелно съдържание; те само предоставят образи на това, което сетивата, независимо дали са невъоръжени или въоръжени, преживяват от външния свят. Тоест, душевно-духовното в човека се разкрива чрез това, което може да бъде преживяно от човешкото същество чрез сетивата или чрез методично тренирано сетивно възприятие.

Всичко, което човек преживява по този начин, е въздействието на външния свят върху телесната му организация, върху физическия му организъм. А това, което човек преживява в душата си, не е нищо друго освен преживяването на сетивно-физическия свят.

Човекът не може да се спре само на това преживяване на сетивно-физическия свят, защото в този физически-сензитивен свят няма място за онова, което живее като незаличим импулс в човешката душа, няма място за религиозно-моралния вътрешен опит. И по-новият научен светоглед постига съвършенство именно като наблюдава нещата и процесите в света по такъв начин, че не смесва нищо от човешкото същество като морално или религиозно в светогледа, в законите на света. Човекът стои пред свят, на който приписва реалност и съществуване, но който, както казах онзи ден, не съдържа най-ценното нещо, чрез което човекът всъщност приписва своето достойнство, истинската си стойност в този свят: моралната, религиозната същност. Ето защо хората винаги са се опитвали да проникнат отвъд просто сетивния опит, отвъд простото преживяване във физическото, до познание за духовната същност на света.

Само вековете, в които все още живеем и които са станали велики по отношение на своята цивилизация чрез строго научно мислене, са или напълно отrekli възможността за свръхсетивно, духовно познание, или поне са изразили сериозни съмнения относно възможността за такова познание. Днес обаче сме стигнали до точката, както също намекнах последния път, където човекът, именно поради сигурността, която му дава познанието за природата, трябва да търси същата сигурност и по отношение на познанието за духовния живот, този живот, който освен природно-физическия, може да съдържа и моралното събитие и религиозната връзка на човека със свръхсетивното.

Но ако искаме да визуализираме този път към свръхсетивните светове за познание на духовната същност на света тази вечер, скъпа публика, ще бъде добре да следваме подобен път на този, който поех последния път във вторник, за да изследвам познанието за духовната същност на човешкото същество. Посочих как в ранните дни на човешкото развитие е бил търсен такъв път към духовно познание на човешкото същество, за да илюстрирам как този по-стар път е бил по-материален и как ние днес, въз основа на нашата научна основа, трябва да търсим по-духовен път към познанието. Затова днес ще започна с това, че ще посоча как в ранните дни на човешката цивилизация онези, които са искали да се издигнат от съзерцанието на физическо-сетивния свят до познание за духовната същност на света, са го търсили. Не искам да бъде разбран погрешно и за това. Не препоръчвам този по-стар път. Той вече не може да се следва днес. Но за да обясним пътя, който трябва да се извърви днес, можем да се свържем с по-стария, по-външно описателен път.

Този по-древен път, който от своя страна ни връща към ориенталското духовно съзерцание, към човешката праистория, този път предполага, че този, който го извърви, се обръща към някой, който вече го е извървял, към учител, към учител на духовно познание. В древните източни времена всеки, който е искал да се издигне до духовната същност на света, е трябвало да потърси такъв гуру, учител на духовно познание. Вие обаче може да попитате, скъпа публика, откъде са дошли първите духовни учители на човечеството според онези по-стари времена?

Преди всичко, нека разгледаме възгледа, който е съществувал в онези по-стари времена относно най-древните учители на човечеството. Тези хора са вярвали, че първите учители са получили знанията си директно от божествени учители, с които са били в свръхсетивен контакт в самото начало на земната епоха. Тук мога само да посоча това вярване от по-стари времена, защото обсъждането на въпроса би отвело далеч от днешната тема. Трябва само да посоча, че този въпрос води до същите области, както например въпросът за произхода на човешкия език или произхода на човешката мисъл. В миналото хората са прибегвали до трансцендентално обяснение дори за предаването на учението за трансценденталното на хората, точно както са търсели произхода на езика във

факта, че самите божествени влияния са упражнявали влияние върху хората и човечеството и че по този начин хората са придобивали език директно от трансценденталното. Така се е смятало и че първите учители, първите гурута, са получили знанията си чрез свръхсетивно общуване с първите велики учители на човечеството. Но тези, които дойдоха по-късно, знаеха, че могат да стигнат до истинско разбиране на духовното, до познание за духовното в света, само ако се обърнат към такъв учител.

Какво е правил такъв учител? Предпоставката, за да може той изобщо да направи нещо със своя ученик, е била, че през цялата цивилизация учениците са търсили това по-старо учение на човечеството с почти абсолютно доверие в него, доверие, което днешното човечество, което чувства и мисли различно в това отношение, вече не може реално да си представи. Аурата на мистерията, която е обгръщала такива личности, се е дължала на факта, че се е вярвало, че те са в пряк контакт със свръхсетивното в своите места за поклонение, които са били и места на изкуството и науката – защото религията, изкуството и науката са били едно цяло по онова време – на тези места, в школите на мистериите, както ги наричат днес. Те са били почитани по такъв начин, че не се е предполагало просто, че могат да бъдат научени на нещо теоретично, че могат да бъдат научени на нещо, което самите те са открили чрез някакъв естествен експеримент или нещо подобно. По-скоро е било така, че словото, което са говорили, знаците, които са давали, че това, което са изпълнявали пред учениците, е било пряко външно проявление на божественото зад тези учители.

Така човек не се е обръщал към тези учители едностранчиво с интелекта, не едностранчиво с главата, а се е обръщал към тях с цялото си човешко същество. Човек се е чувствал просветлен в интелекта си, не само интелектуално и теоретично; но е усещал всичко, което е получавал интелектуално, като просветление, топло пропито с елемент на чувство, и го е усещал пропито със силата на воля, която е извираща от дълбините на самия свят и се е изливала във волята на човека. Човек се е отдавал напълно, обръщайки се към водачите на такива мистериозни центрове.

И учението не беше теоретично в смисъла, в който разбираме учението днес, а беше свързано със задълбочаване на чувството във всички детайли, беше свързано с факта, че ученикът виждаше в учителя как този учител е осъзнавал факта, че той, така да се каже, с всяка дума, с всяко движение на ръката, с всичко, което сега развива в пропити с духа експерименти пред ученика, как с всичко това той внасяше самата божествена духовна воля в земния живот.

Какво се постигаше с това? Резултатът беше, че духовно-душевната природа на ученика действително успя да се отдели от физическия организъм, а също и от по-финия, етерния организъм, който води мимолетно съществуване във физическия организъм. И ученикът осъзна едно нещо. Преди да получи такова наставление, той

можеше да си каже: Може би целият ми душевен живот спира, когато заспя през нощта, може би тогава аз съм само физическо тяло, което изпълнява различни функции, отколкото в будно състояние, и може би, когато този физически организъм се е посветил на чисто органични дейности за известно време, тогава той може от своя страна да се развие от себе си, точно както свещта може да развие пламък, когато е запалена, тогава тя може от своя страна да развие от себе си съзнателния духовно-душевен живот.

Преди напътствията си, ученикът можел да си каже: Може би това, което се случва за мен като духовно-душевен живот от будност до сън, възниква просто като илюзия, осветена от физическите функции на тялото. Чрез напътствията на гуруто той осъзнал, че вече не може да си казва това, но осъзнал, че в акта на заспиване вечер, той всъщност се появява със своето духовно-душевно същество като реалност, свободна от тялото, реалност, която се е появила както от физическия му организъм, така и от по-финия организъм, етерния, че той е също толкова със своя физически организъм сред физическите неща и физическите процеси по време на будност, че от заспиване до събуждане той живее в чисто духовно-душевен организъм, който е извън физическото тяло, но че сутрин, когато се събуди, той отново се потапя в този физически организъм. Само той си каза чрез това учение, което получи като ученик: Да, но когато заспя в обикновения си живот, тогава духовно-душевната същност, която сега е до физическия организъм, която остава във физическо-сензивния свят, сега е в духовно-душевия свят и е активна там, е толкова слаба вътрешно, че не може да осъзнае какво преживява в духовно-душевия свят. Но чрез силата, която излизаше от гуруто, това, което е било извън тялото през нощта от заспиването до събуждането в безсъзнателно състояние, се пренесе в различен вид съществуване извън тялото. И в това друго съществуване, което първоначално можеше да се осъществи само под влиянието на гуруто и към което самият ученик след това стана могъщ, в това друго съществуване, което вече не беше сън, което приличаше на сън само по това, че духовната душа беше извън тялото, но следователно беше противоположна на съня, [се случи], че сега в това духовно-ментално се пробуди сила по духовно-ментален начин, както човек иначе я има само чрез кръвта си, чрез нервите си, когато е буден във физическото тяло. Чрез пробуждането на такава сила, душата и духът оживяха без физическото тяло и неговата опора в състояние, противоположно на съня, но все пак толкова подобно на него, защото човекът беше извън тялото си. Този духовно-душевен живот беше вътрешно оживен. И както физическият организъм дава на човека сетивни впечатления, когато е буден, така и сега този вътрешно пробуден, този вътрешно укрепен духовно-душевен организъм даде на ученика на гуруто впечатления от един духовно-душевен външен свят.

Следователно, може да се каже: Гуруто е довел до това, че не само по естествения начин, който се случва, когато човек заспи, душевно-духовната сфера извън

физическото тяло на ученика си отива, но гуруто е довел до това чрез своите учения, но преди всичко чрез влиянията, родени от доверие, от вяра в действие, че в напълно пробудено състояние душевно-духовната сфера може да напусне тялото, като по този начин го укрепва вътрешно, преплита го с будното състояние и преживява в будно състояние, че целият този външен свят, който иначе възприемаме само чрез сетивата си – и който ни показва само чувствена физиономия и закономерност, която обобщава детайлите на чувствената физиономия – че цялата тази среда сега му се явява като духовна. Както казах, предпоставката за това не е била просто теоретична, не просто връзка ученик-гуру, а морална връзка, както я описах. Гуруто е бил на практика морално свещена личност. И ученикът на такъв гуру не само е имал религиозна връзка с мистериозните, свръхсетивни сили на света, но преди всичко, в своя гуру, е имал посредник с божествените духовни същества. Той е имал религиозна връзка със самия гуру. По този начин възрастният човек е бил способен да прозре духовната същност на света, не по теоретичен начин, а чрез развитие на цялото си същество. Но виждате, скъпи присъстващи, каква е предпоставката за вникване в духовната същност на света. Това е предпоставката да можем да излезем от физическия си организъм с нашата духовна и умствена организация и съзнателно да се разгърнем извън тялото си в съществуване.

Обаче начинът, по който по-възрастният ученик във времената на ориенталската цивилизация е правил това, го е довел до отношение на зависимост от неговия учител, от неговия гуру, което би било непоносимо за хората днес. Но всичко това, скъпи присъстващи, което традиционно присъства днес в религиозните идеи, дори това, което присъства в моралните импулси, не е произлязло от това, което науката е учила хората през последните векове, а е традиционно запазено от такива по-стари времена, когато хората са искали да придобият връзка с духовната същност на света по описания начин.

След това настъпиха други периоди в развитието на човечеството. Тези други времена се характеризират с факта, че възможността един човек да окаже същото въздействие върху друг, каквото старият гуру е оказал върху своите ученици, е престанала да съществува. Ако тази възможност беше продължила да съществува, човешката цивилизация никога нямаше да може да се развие до това, което виждаме днес, придава човешко достойнство и ценност на земното съществуване; пълното самосъзнание и осъзнаването на човешката свобода никога нямаше да навлязат в човечеството.

Това самосъзнание не е съществувало в онези по-стари времена, когато някой, който е искал да стане учен по този начин – ако можем да използваме днешната дума – не е притежавал това самосъзнание. Човекът е чувствал неопределена зависимост от външната природа. Той не е чувствал свобода по отношение на това, което му е идвало от външната природа. Но във възхода към духовен свят той е

чувствал още по-малко свобода. Той е бил предимно зависим от гуруто по отношение на метода на своето развитие. И като е позволявал да бъде интензивно стимулиран от гуруто, за да преживее духовния и психологическия си живот свободен от тялото, той се е чувствал още по-зависим от онези духовни светове, в които е навлязъл когнитивно. По този начин той се е чувствал, така да се каже, инструмент на божествените духовни сили. Той се е чувствал зависим във всеки един волеви импулс, във всяка една мисъл, във всеки един нюанс на чувството, от божествените духовни течения, които са пулсирали в собствения му организъм от духовните светове, които е разпознал.

Именно чрез прекратяването на тези стари условия човечеството е успяло да постигне самосъзнание и осъзнаване на свободата, че човешкото същество наистина е отдало най-висока стойност за известно време само на това, което му е дадено чрез посредничеството на тялото му. Но това, което идва при нас чрез посредничеството на тялото, ни дава само мисловни образи за нашето познание, мисловни образи, които първоначално просто изобразяват за външния свят това, което ни се разкрива в природата.

Сега, в началото на 90-те години, вече бях показал в моята „Философия на свободата“ как човек, който е напълно пропит с научния дух на настоящето, може да се отнесе към моралния свят. Постепенно се осъзнава, че естествената наука може, дори повече, отколкото вече го е правила, да прилага цялата мисъл само за проникване и подреждане на външни явления в мисълта и по този начин да стигне до закони, които в крайна сметка се зачеват в мисълта. Човек започва да си казва: Този поглед върху природата не може сам по себе си да придобие нищо свръхсетивно; всичко, което може да придобие като вътрешно душевно преживяване, е образ на сетивен външен свят и трябва да остане такъв.

По този начин, именно когато доведем мисленето до съвършенството, до което го е довела научната епоха, именно когато не се занимаваме с научното си отношение, не като лаици, а от вътрешни връзки в строгите, точни методи на съвременните изследвания, тогава ние постепенно стигаме до вътрешно преживяване на мисленето, което въпреки това вече е свободно от всякаква физическа телесност. Това е като цяло доста трудно за разбиране от съвременното човечество. Само онези, които наистина са се потопили в съвременната наука, в крайна сметка намират нещо в живота на мисълта, което не е опосредствано чрез тялото. И аз нарекох този живот на мисълта чиста мисъл, а нейната дейност чисто мислене в моята „Философия на свободата“, написана в началото на 1890-те години, и се опитах да покажа как именно когато човекът, в мислене, което се е пречистило от всички вътрешни инстинкти, от всякакъв вътрешен произвол, от всякаква вътрешна фантазия, когато чрез обучение в естествената наука, той чисто мислейки схваща една аморална природа, която вече не съдържа нищо морално, схваща една природа, към която не може да придобие връзка, религиозна връзка, когато се

прави много силен по отношение на това мислене за природата, тогава, от дълбоко в себе си, именно в това чисто мислене, което се е превърнало в естествена наука, това, което сега прониква, са индивидуалните, личните морални импулси на отделния човек. Трябва само да се вгледаме безпрепятствено в природата, но след това да не се спираме само на това вглеждане, а сега да погледнем назад към собствената си личност, тогава ще открием, че колкото по-искрено мислим научно и преживяваме това научно мислене, толкова по-силно прониква в нашето чисто мислене онова, което тогава наричах морална интуиция. И тогава заставаме пред света и си казваме: Разбира се, природата е обожествена за нас, станала е аморална; но ние, хората, като мислители за природата, чувстваме - както иначе усещаме кръвта във физическата си глава, така че имаме физически инструмент за мислене - така чувстваме как най-чистото ни научно мислене пулсира отвътре от морални интуиции.

Всеки, който е усетил това, всеки, който е преживял това, скъпа публика, знае чрез това преживяване, че съществува духовно, чисто духовно, свободно от тялото духовно. И в това свободно от тялото духовно, именно в силата на онова мислене, което ни е донесла епохата на Галилей, Коперник, Гьоте, Дарвин, именно чрез това мислене, чрез това разбиране, чрез разбирането на природата по напълно естествен начин, ние придобиваме вътрешна сила, която ни позволява на нас, съвременните хора, да не търсим гуру по стария начин и въпреки това да проникнем в духовната същност на света, към който принадлежим. Защото това, което по външен начин е произлизало от ученика, от ученика към гуруто като най-дълбокото доверие, което описах, за нас, съвременните хора, се замества от това, което преживяваме, когато оставим погледа си да се плъзне по природата по много точен начин, с математическа точност, както споменах последния път, а след това погледнем назад в себе си и се запитаме сериозно, с истинско вътрешно осъзнаване: Какво всъщност си направил там? Какво е в теб?

Това, което е царувало във вас, докато сте мислили за природата, изключвайки всякакъв произвол и субективност, това, което е било вплетено в собствената ви душа, докато сте били напълно погълнати от наблюдението на природата, в обективното наблюдение, от което сте изключили всичко субективно, което сега дава отвътре онова голямо доверие, което старият ученик е имал към своя гуру. Бих искал да кажа, че просто като стои в света като човешко същество, човек придобива именно от научната нагласа това голямо доверие, това голямо доверие, което ви казва: ако сте развили начин на мислене без нищо от вашето въображение, от вашия произвол, играейки роля в него, което вие вярно приемате, за да схванете мисленето си, ако сте развили такъв начин на мислене, тогава можете да развиете и това мислене с увереност. И го развивате по-нататък по начина, който описах миналия вторник, чрез медитация; тоест, вие прониквате в мисленето, което съвременният човек приема пред лицето на научния поглед върху света, като се е

издигнал до неговата сила, с това, което ще намерите описано в моите книги „Как да познаем висшите светове“, „Окултна наука“ и други. Например, ще намерите описание на мисленето като медитация в мисленето. Вече намерих за принципа на това, в което се състои това миналия път. Докато иначе човек се носи бързо по течението на мислите си за нещата и процесите, така да се каже, пасивно се носи напред и оставя мислите си да текат както искат външните впечатления, най-много да размишлява върху това, което външните впечатления са му дали, в медитацията човек спира това мислене, така да се каже. Човек се въздържа, може да се каже и абстрахира от всички външни впечатления. Човек се е научил да мисли за външни впечатления. Човек се е научил да развива силата, която се крие в мисленето. Човек не се държи за външни сетивни впечатления, а само за вътрешната сила на мисълта, влива в тази вътрешна сила на мисълта идеи, които са лесно разбираеми, почиват на тези идеи. Но вече казах миналия път, че за това е необходимо едно нещо.

Необходимо е медитацията да се случва с любов към образите, на които позволявате да присъстват в съзнанието ви по този начин. Човек обаче трябва да може да внесе тази любов, защото духовно-научният метод е такъв, който все още може да ангажира целия човек днес и който преди всичко трябва да бъде пропит с това, което не е необходимо за външната естествена наука, или най-много необходимо за нейното функциониране, но не е необходимо, за да се намери нещо в самата нея, за да се борави с нейните методи.

Но това, от което се нуждае духовно-научният метод в тази посока, е да започне от силите, които иначе спят в душата, от любовта. Да медитираш означава да почиваш и да почиваш отново и отново в мисли за любов, да обичаш чисто умствения живот. Не бива да подценяваме факта, че предвид начина, по който образоване и обучение хората днес, това всъщност е доста трудно. Защото, когато се очаква хората да държат нещо в мислите си, те стават нетърпеливи. Казват си: „О, мислите са трезви; нека по-скоро отидем там, където сетивата ни получават много впечатления.“ Нашата настояща цивилизация, в своите крайности, е настроена да ориентира всичко колкото е възможно повече към сетивата. Хората намират за студено, трезво, абстрактно и празно това, което може да се преживее само с мисъл.

Медитацията означава да се придобие такава вътрешна топлина за тези привидно абстрактни мисли в медитацията, каквато човек иначе получава в света, когато обърне любящо сърце към друга личност или към някакво събитие или нещо в света. Тази топлина, която иначе се развива в ежедневието само при определени поводи, трябва да пламти и да гори чрез това, което трябва да бъде оформено в медитацията от човешката душа. Тогава това мислене се укрепва и ободрява вътрешно, без да се призовава гуру по стария начин, и човек постепенно стига до осъзнаването: Чрез това медитативно укрепване на мисленето, вие излизате от физическото си тяло с душата и духа си.

Казвам, че днес човек не търси гуру по стария начин. Но човек наистина може да получи инструкции от някой, който вече има опит в духовните въпроси, как да се настрои на медитация, как да се концентрира в мисленето си. Но всеки, който е учител по духовна наука днес, ако не е шарлатанин, а истински учител, няма да направи ученика си зависим от него, а ще вземе предвид изискванията на съвременната цивилизация и по такъв начин, че от определен момент нататък ученикът да се чувства поставен на собствената си лична основа и, благодарение на собственото си освободено мислене, да преживява живота със своето съзнание като реалност извън физическата телесна организация.

Всъщност това е първото нещо, което човек трябва да преживее, за да проникне духовно в духовната същност на света, да стане толкова овластен в себе си като духовно-душевно същество, че да прави това, което иначе прави само когато заспива – напуска тялото си – съзнателно в такива състояния, че го предизвиква доброволно.

Тогава, скъпи мои присъстващи, човек за първи път изпитва общо усещане за света, бих казал. В началото човек не знае повече от това, че извън физическото тяло съществува собствена духовна душа. Но като продължава да медитира все по-нататък и по-нататък, човек достига до точката, в която внася такава вътрешна жизненост в собственото си мислене, в света на мислите, в собствената си мисловна дейност, каквато иначе е налична само в сетивното възприятие. Сетивното възприятие ни осигурява наситени цветове, плътни тонове. Мисленето първоначално ни осигурява само абстракции. В медитацията човек постига способността да се задържа в мисленето по същия начин, както при външното наблюдение, както иначе се задържа във външното сетивно възприятие. Но по този начин мисленето е напълно освободено от своята абстрактност и мисленето сега протича по образен начин.

Ако искате, можете да сравните това образно качество, което сега изпитвате, със сънуването. Само че когато сънувате, винаги знаете: облягате се на своята физичност. В сънищата изпитвате вътрешни физически състояния или преживявате спомени от земното съществуване. Но сега имате образи пред себе си чрез постигането на медитация, които, гледани външно, са като тъкане на сънища, но знаете, че не ги гледате като обикновени сънища, а като обикновени сетивни възприятия. Точно както знаете чрез сетивното възприятие, че зад него има нещо, така сега знаете, когато сте създали възможността за себе си в напълно будно състояние – не в сънно съзнание, а в напълно будно състояние – да бъдете в мисловна дейност, която е едновременно и формообразуваща дейност, сега знаете: Зад това, което очите ви възприемат и което ушите ви чуват, които са външни, сетивни, физически неща, сега има духовни реалности зад образите, които преживявате по този начин. Вие все още не сте вътре в духовния свят, но знаете, че

зад тези образи има духовен свят. Знаеш само, че си извън тялото си и си реален, ти си същество, имаш съществуване. И знаеш, че си изпълнен със свят от образи.

Вече казах последния път: този свят от образи първоначално ви представя голяма картина на вашия собствен живот от раждането, откакто сте на земята, но не под формата на просто спомени, а под формата на това, което е създадено в първите години на детството от все още неоформения мозък, което е създадено в целия организъм, което е било трансформирано от ден на ден от храната, която ядем отвън, в субстанцията на тялото. Всичко, което работи в нас, но и всичко, което произлиза от тялото като душа, всичко това стои пред нас в една голяма картина, първо чрез този свят от образи.

Това е първото нещо, което възприемаме чрез този свят от образи. Няма да стигнем доникъде, ако не продължим практиката. И тя се продължава по такъв начин, че човек придобива силата, след като първо е съчувствал на душата си с любов.

Мислите, които са се превърнали в образи, за които човек знае, че са вкоренени в духовен свят, сега трябва да придобие способността отново да потисне тези образи, за да направи съзнанието напълно празно. По този начин цялото човешко съзнание постепенно се укрепва. Тези, които винаги имат своите доста критични възражения срещу антропософската духовна наука, представена тук, които казват: може би всичко е основано на самовнушение, е по същество точно като фантастично възникващи сънища. Човекът, който говори по този начин, не знае, че описаните тук методи – а те се състоят в истинска, спокойна медитация – не са въпрос на намаляване, заглушаване на съзнанието, а на много по-ясно, по-светло съзнание. Ако трябва да опиша индивидуалните преживявания на това просветлено съзнание, редом с което другото съзнание остава съвсем присъстващо, бих могъл да кажа нещо подобно на следното: За човека, който е развил очи, както повечето хора, светлината става осезаема, когато слънцето изгрива сутрин. Той вижда сетивно-физическите неща около себе си чрез лъчите на слънцето, които са хвърлени върху него и които се връщат към него. Той вижда нещата чрез светлината, която е отвън и в която самият той е поставен.

Като развиваме в себе си свят от образи по този начин, както го описах, използвайки много прецизни методи – ще ги намерите описани в споменатите книги – които са толкова точни, колкото всяко математически точно изследване, като развиваме такива образи в себе си, ние стигаме до точката, в която вече не сме зависими от външна светлина, например, а изпитваме светлина вътрешно, в това, че изпитваме себе си, в това, че се чувстваме поставени с душата и духа си извън тялото си в духовен свят, чувстваме светлина, свързана с нашето същество. Ние живеем и тъкаме в светлината и светлината не е просто нещо, което прави нещата видими за нас външно, както е в сетивния свят, а ние самите ставаме светлината, сиянието на светлината. По този начин правим духовните същности видими за себе си. Отначало ги изпитваме в образи; но образите са осветени

вътрешно. Следователно, не бива да се говори за това в мъгляв смисъл – вече намекнах за това във вторник – а в точен смисъл, от който може да се говори по същия начин, както се говори точно за математиката, за това, което духовният изследовател придобива: точно ясновидство, прецизно ясновидство.

Тези, които свързват това с медиумството, с нещо, което често се нарича ясновидство в ежедневието и което се практикува от всякакви шарлатани в окултната област, просто не са наясно, че някой, който например навлиза в самовнушение, докато е напълно потопен в него, има настроено съзнание. Съзнанието, което тук се има предвид като ясновидско, не е настроено надолу в сравнение с обикновеното съзнание. Обикновеното съзнание остава напълно непокътнато и към него се добавя другото, така че човекът не е по-малко съзнателен, по-малко благоразумен, отколкото в обикновения живот, а по-скоро по-благоразумен. Първо трябва да се запита дали човекът, посочен тук като духовен изследовател, не може да говори и за естественонаучни въпроси по същия начин, както тези, които отхвърлят точно това ясновидство! Той може да го прави. Тъй като може да прави това, което другите могат да правят, и се добавя само това, което е дадено от точното ясновидство, тогава човек може произволно да отхвърли това точно ясновидство, но не може да каже, че то е нещо, което отнема обикновената му здравомислие или го отвежда далеч от това, което например, като естественик, здраво го поставя в света. Влизането в това точно ясновидство с цел придобиване на познание за духа на света не отвлича човек от практиката на живота или от спокойното изследване.

Ако човек успее не само да позволи на образите да дойдат чрез подходяща медитация, но и да ги отстрани по всяко време, така че да има празно съзнание, тогава един духовен свят прониква, точно както иначе дъхът прониква в дробовете ни; казвам, както дъхът прониква в дробовете ни. Бих могъл също да кажа, ако трябваше да изразя сравнението по-малко точно, че е като когато цвят влезе в окото ни или звук влезе в ухото ни; но тогава сравнението би било малко по-малко точно. Случаят е, че когато възприемаме със сетивата си във външния физически свят, тези възприятия не идват при нас толкова живо, колкото това, което сега преживяваме в празното съзнание. Ние преживяваме това проникване на духа на света толкова силно, колкото иначе преживяваме дишането несъзнателно. Но точно както дишането е живо в нас, не само със сенчестия характер, който цветовете и звуците имат за нас, така е и това, което сега преживяваме духовно, когато сме се издигнали до точката на точно ясновидство, както го описах, такова е и това директно преживяване.

Но, скъпи мои присъстващи, това пряко преживяване би ни оставило по средата на пътя. Бихме имали образи. Ако можем да накараме образите да изчезнат по описания начин, бихме знаели: има тъкане и живот в духа отвън. Но бихме знаели за това тъкане и живот в духа само в много общи термини. Защото забележителното

е, че ние възприемаме това, което сега изглежда като тъкане и живот в духа, не по начина, по който възприемаме чувствените неща, по който си казваме: Стоим там и нещата са отвън, а сега се чувстваме вътре в целия свят. Ние, така да се каже, изляхме собственото си съществуване върху целия свят. Чувстваме се едно цяло със света. Изляхме се извън тялото си, събудихме живота си, бих казал извън тялото си като духовно-умствено същество и се чувстваме едно цяло с целия свят извън тялото си, който преди гледахме отвън, но сега преживяваме вътрешно, както иначе преживяваме кръвта, активността на органите си вътре в кожата си. Нашето съзнание се е превърнало в космическо съзнание от личностно съзнание.

Човек не преживява духа на света, скъпа публика, по никакъв друг начин, освен като го преживее първо като вътрешно чувство. И виждате ли, когато стоите там, в обикновения физически свят, с това, което имате като обикновено съзнание, тогава ви идват загадките на знанието. Тези загадки на знанието обикновено стигат дотам, че искате да опознаете вътрешните механизми на нещата. Осъзнавате: Гледате външната повърхност на нещата, искате да опознаете вътрешността. Знаем как науката конструира този вътрешен аспект като атомно действие, как другите хора го правят по различен начин. Но вие искате да проникнете във вътрешното същество. Или конструирате теории, че това е просто невъзможно за човешката способност за познание. Във всеки случай обаче човек се чувства извън нещата и с това, което има в знанието, чувства, че иска да се приближи до тях. Само тогава, казва си човек, може да получи представа за съществуването на нещата, когато се приближи до тях. Ако човек е в духа на света извън тялото си, както описах, знанието е нещо съвсем различно.

В началото човек има само образи. Образите са там. И би било глупак да си представи, че първата форма, която получава, ще бъде нещо различно от образи – образи, разбира се, на духовен свят, но все пак образи. След като човек е отстранил тези образи и празното съзнание се е настанило, човек се чувства сякаш е в духовен свят. Но точно както човек вижда белите дробове, стомаха, сърцето в обикновения свят, той вижда също толкова малко това, което сега преживява като духа на света, като собственото си вътрешно същество в космическото съзнание. Човек все още не го вижда. Човек знае, че то е в него, то е в него, но все още не го вижда. И докато във физическата реализация човек иначе иска да се приближи до нещата, сега се случва обратното и човек иска да се отърве от нещата, иска да се отдели от тях и иска да ги превърне отново в образи. Човек се е научил да създава образи, които имат чисто вътрешно сплитане на мисли, но с яркостта на образите. Човек иска да внесе това, което преживява вътрешно, в такава картина от образи. Човек иска да схване това, което първоначално има в [космическото съзнание], като таблица от образи в себе си. Исква да екстернализира нещата. Докато във физическото познание ги въвежда в процеса на познанието, сега иска да

екстернализира това, което носи в себе си, така че да има космоса около себе си във въображения, в образи.

Във физическото познание човек първо има вътрешната мисъл, след което се приближава до обекта. Човек възприема обекта. В свръхсетивното познание на духа на света човек първо има обекта в себе си и след това търси образа отвън. Човек се стреми да може да визуализира света като картина на това, което всъщност носи в себе си.

Това ниво на знание, дами и господа, не се постига без напредък към упражнения на волята, както описах и миналия вторник, например, към онова упражнение на волята, при което човек обръща реда на това, което е свикнал винаги да мисли напред, например преживяванията на деня от вечерта към сутринта, така че да откъсне мисленето от външната реалност чрез волевото мислене. Или също така да практикува строга самодисциплина, така че да добавя нови навици към старите си или също да се откъсне от старите навици и да си въобрази навици – това не е казано в лош смисъл – така че наистина да направи от себе си различен човек в хода на живота си, който иначе само животът прави от него, да вземе самообразованието си в свои ръце с цялата си вътрешна енергия, така да се каже. Отново ще намерите упражнения по този въпрос в споменатите книги. Сега само ще намеря за факта, че точно както човек тренира мисленето си в медитацията, за да може да живее извън тялото с душата си, така може да тренира и волята си. И чрез това трениране на волята човек стига до едно преживяване по отношение на своите близни, а именно, че е възможно издигане в духовните светове, така че те също да станат образни и обективни. На определен етап от това развитие на волята, скъпа публика, виждате собственото си съществуване напълно потопено в най-дълбока болка, страдание, лишения, тревога и грижа. Използвам тези думи, за да опиша ситуацията, през която трябва да премине духовно-гледащият, защото е съвременен човек и не може да разчита на гуру, както в миналото; използвам тази дума, за да опиша приблизително през какво трябва да се премине: скръб, тревога, болка, страдание. Това означава само пълно отделяне от физическото тяло. Човек е в някакво благополучие само по време на физическия си живот, защото е потопен във физическото си тяло в духовно-менталното си състояние, когато живее в будно състояние. И по този начин той е предпазен от това да изпитва болка всяка нощ насън и от това да се налага да изтърпява сън, пронизан от страдание, така че съзнанието му всъщност да се самоугаси в съня. Но сега ние излизаме от нашето съзнание в по-висша реализация по съзнателен начин; и като извеждаме не само мисълта, но и волята извън тялото, най-дълбоката болка се събужда в духовната душа. Човек чувства, че му липсва тялото във вътрешния му опит. Не само чувството за благополучие, което възниква само от проникването на душата от тялото, престава, но и наклонността, егоистичната наклонност към тялото; защото чрез упражненията, които човек прави, човек става все по-безкористен и безкористен.

Любовта трябва да е развита вече в медитацията. По този начин егоизмът се изкоренява, иначе човек изобщо не стига до това преживяване в образи извън тялото. Но чрез това човек се потапя в болезнено преживяване.

В обикновения живот вече е така, драги мои слушатели, че всеки, който е стигнал до малко не твърде трезво, безразлично познание, но до такова познание, което е вътрешно свързано с човешкото същество, ще каже, ако иска да бъде честен: Благодарен съм за щастието си в живота, за благоприятната си съдба, но знанието всъщност ми е донесло само това, което съм изстрадал. И затова една неизразима болка трябва първо да се разпространи през съществуващото извън тялото съзнание, ако външният свят сега иска да влезе в опразненото съзнание и човекът иска да придобие силата обективно да запечата в пълни образи това, което е духът на света.

Но тогава, скъпа публика, тогава заставате пред този дух на света, съзерцавате го в образи и за това външно пробудено съзнание възниква нещо, което бих сравнил с обикновената памет, само че е по-могъща, по-грандиозна и просто от съвсем различен вид. В обикновения живот ние си спомняме чрез мисли преживяванията, през които сме преминали. Преживяхме това или онова преживяване преди десет години. Днес преживяваме това преживяване в памет или от паметта. То е в нас по вътрешен, духовен начин. Като сме се издигнали до извънтелесното съзнание и по този начин гледаме на света, както го описах, в това гледане присъства нещо, което сега бих искал да нарека и вид памет, а именно паметта за това, което самите ние сме във физическия свят. Ние обаче сме благоразумни; можем да се държим доста добре като най-благоразумния човек във физическия свят; но в същото време, в този свят на образи, нашето собствено тяло се превръща в образ за нас, а нещата от външния свят, минералите, растенията, животните, физическите човешки форми, те се превръщат в образ за нас; В света на образите, като в космически спомен, се появява отново онзи свят, в който сме били, когато сме били само сетивно осъзнати. И така се ориентираме, скъпи мои участници, защото е така.

Тук, във физическия свят, сме преживели слънцето. В духовния свят, в който сме се насочили по описания начин, ние преживяваме нещо друго: духовни същества, същества, които сега имат вътрешен живот, но такъв живот, който, за разлика от човешкото същество, няма външно физическо тяло. Ние преживяваме духовни и душеподобни божествено-духовни същества, които не са въплътени във физическия свят. И ги преживяваме по такъв начин, че свързваме новото преживяване със старо преживяване. Точно както свързваме нещо в паметта си с преживяване отпреди осем до десет години, ние свързваме това, което преживяваме там в духовния свят, в който сме влезли, с физическото слънчево преживяване тук. Подобно на паметта, физическото слънчево преживяване също е сред образите, които преживяваме там. И ние знаем чрез това: Слънцето е външният образ на духовните божествени същества, точно както нашето собствено тяло е образ на нашата собствена душа.

Сега виждаме силите, но силите, които самите са духовни същества, зад слънцето. Това изглежда гротескно и фантастично за днешния човек. Не е по-фантастично от резултатите от науката за електричеството или магнетизма.

Човек трябва само да се информира точно за начина, по който духовният изследовател стига до тези неща, и вече няма да го намира за фантастично, а ще го намери за толкова точно и реалистично, колкото едно математическо-научно изследване води до научни резултати. Но човек също така действително преживява процеси в рамките на това спомняне за физическия свят и виждането на съответната духовна душа, божествено-духовните същества. Нека се спрем за момент върху това, което ни се разкрива там като духовно-душевно същество, бих казал зад слънцето, което ни се разкрива като духовна душа на слънцето, като слънчев дух.

Сега, скъпи мои присъстващи, след като сме напреднали толкова далеч в осъзнаването на духа на света, ние също така стигаме до – вече описах друга страна на това осъзнаване миналия вторник – не само да си спомняме съществуването си такова, каквото сме го живели от раждането си или някъде след това, но се научаваме да погледнем назад към нашето предземно съществуване, как ние, като духовна душа, която сега е освободена от тялото в своя опит, сме били в духовно-душевен свят. Точно както сме тук във връзка с външното физическо слънце, така и в предземното съществуване сме били в чисто духовна среда, но сега във връзка с това, което духовно съответства на физическата слънчева светлина. Точно както физическото слънце ни осветява тук на земята, така и в предземното си съществуване сме били във връзка с божествените слънчеви същества, които не са ни осветявали с физическа светлина, а са свързвали собствената си дейност с нашата дейност по това време, така че ние се озовахме обгърнати от духовната душа в духовното въздействие на слънцето, точно както ние се чувстваме облъчени от физическото въздействие на слънцето тук, в нашето физическо съществуване. И в определен момент от нашия зародишен живот – ние се научаваме да разпознаваме това – ние слизаем от нашето предземно, чисто духовно-душевно съществуване, обединени с това, което идва при нас чрез бащата и майката като физическо човешко тяло. Ние обединяваме това, което сме преживели под влиянието на дейността на слънчевите същества, с физическото тяло. Ние се потапяме в това физическо тяло, проникваме го с душа, одухотворяваме го. Това, което е било слънчева дейност в нас, се превръща в етерното тяло, което ни прониква, което е в нас като фино тяло, и това стимулира способността ни сега да запалваме физическата слънчева светлина и да виждаме през нея цветовете.

Накратко, ние се учим, като опознаваме духа на света, опознаваме себе си като истински съществуващи в този духовен свят, гледайки отвъд нашето раждане или нашето зачеване към нашето вечно, тоест духовно съществуване, което ни се разкрива като духовно-вечно, защото сега знаем: Като сме в духовния контраобраз

на физическата слънчева светлина, ние първо сме приели това, което прониква във физическото ни тяло и го изпълва с активност във физическия живот. Точно както приемаме физическа слънчева светлина тук, ние сме приели духовна слънчева светлина там и сме подготвили собствения си земен живот. Нашият живот на земята е наше творение, а не че това, което е живяло духовно и душевно в нас, е просто творение на нашето земно съществуване. По този начин човек постепенно се учи да навлиза и да разпознава духа на света.

Или нека вземем друг пример, уважаеми участници. Човек се учи да разпознава – точно както духовната същност стои зад физическото слънце – лунните същества са зад физическата луна по описания начин. Те се разкриват пред човек именно като това, към което човек се е борил чрез развитието на волята. Така че човек може да си представи вътрешно преживяваните събития чрез силата на слънцето. Духовните същества, съществата на духовния свят, които имат свой образ във физическата луна и нейната активност, нейната ефективност в пространството, ни позволяват да направим това още преди нашето раждане или зачеване, не само да изпитаме какво е духовната среда, но и съзнателно да изпитаме, както знаем тук в точно ясновидство, не само като приемаме физическа слънчева светлина през очите си, но и като абсорбираме това, което действа духовно в силата на слънчевата светлина, така че по този начин ние изживяваме света по неопределен начин в духа; но това, че можем да изобразим това, което преживяваме, като нашата космическа вътрешност, се дължи на силите, които са духовните лунни сили. И именно духовните лунни сили ни връщат във физическото земно съществуване. И така - скъпи мои присъстващи - човек преживява духовните контраобрази на това, което свети в слънцето, в луната, а също и в звездите, по външно-физически начин. Чрез точно ясновидство и чрез онова обучение на волята, което бих искал да нарека идеална магия - за да го различа от цялото шарлатанство, с което толкова лесно се бърка днес и което е толкова разпространено в днешния свят - чрез това, което бих нарекъл, от една страна, обучение на мисълта, за да се постигне точно ясновидство, което бих нарекъл, от друга страна, обучение на волята към най-идеалната магия, чрез което човек стига до разпознаването на духа на света, първоначално не религиозно, а изцяло научно.

По този начин човек разпознава в това, в което всъщност се намира несъзнателно всяка нощ от заспиването до събуждането, зародиша на това, което излиза през портата на смъртта, когато човек действително прекрачи през тази порта на смъртта. И тъй като физическото ни тяло е включено в аморалната природа, човек се научава да разпознава какво е, когато е извън тялото по време на сън, като – не мога да кажа сега, въплъщение, но трябва да кажа: осъзнаване – като одухотворяване на това, което струваме като морални същества в света, и на това, което живее в нас като религиозно чувство за божествено-духовното, което прониква в света. Във физическото тяло нашата душа и дух са затворени в

естествения свят, сякаш в тъмнина. Когато станем прозрачни за това, което преживяваме, когато сме извън тялото си като духовни същества, от заспиването до събуждането, всичко, с което сме се занимавали морално, е там, нашата морална ценност е там и тя преминава през портата на смъртта. И като опознаем духа на света, както го описах, човек се научава да осъзнава, че всичко, което виждаме физически – дори физиката го казва днес – един ден ще изчезне в разгара на смъртта, че всичко външно и материално е преходно. Но това, което човек придобива като духовен зародиш, което е в безсъзнание в съня и става съзнателно в точното ясновидство, това е, което надживява всичко, което виждаме около нас под формата на минерали, растения, животни, звезди, облаци и т.н. Това е, което полага зародиша за един бъдещ свят.

Ние опознаваме реалността на силата на морала, когато тя става реална. Учим се да разпознаваме, точно както ботаникът разпознава растението от следващата година в зародиша на днешното растение, така и ние се учим да разпознаваме зародишната природа на настоящия свят за бъдещите светове, като опознаваме душата и духа си във връзка с нашите морални качества. Това означава, че ние подготвяме бъдещите светове чрез нашия морален и религиозен живот, когато настоящите са изчезнали. Това налага на душата ни чувство за отговорност от най-голям възможен вид, защото знаем, че това, което възпитаваме морално, това, с което се занимаваме морално, днес изглежда подлежи само на абстрактна човешка преценка; в действителност това е зародишът на бъдещите светове.

И докато се учим да разпознаваме собственото си безсмъртие – тоест способността на това, което е извън тялото, от заспиване до събуждане, което преминава през портата на смъртта, да живее в духовен свят, в духовна среда, по същия начин, както е живяло реално в своето предземно съществуване, в следземно съществуване – докато разпознаваме собственото си безсмъртие, безсмъртие, ние опознаваме вечността на света, знаем, че настоящият свят е втвърденият, кондензиран духовен свят на миналото и знаем, че във втвърдения свят, който днес виждаме като природа, като позволим на физическия човек да излезе от себе си, вътре във физическия човек се формира духовно-душевният човек, който ще създаде нови светове.

Чрез всичко това, скъпи мои участници, съвременният човек е способен наистина да получи прозрения за духовната същност на света, само с насоките, които вече посочих, без зависимостта от гуру, както е било в древността. Изходната точка е само, както посочих и както вече го дадох в моята „Философия на свободата“ преди тридесет години, че първо човек трябва да разпознае истинската природа на морала в човека, как този морал, като най-индивидуално в човешката природа, сякаш се излива в чистото мислене като самото духовно и душевно будно човешко същество.

Ако човек развие метода, който описах във „Философия на свободата“ като морален, той го развива за разпознаване на вселената, така че това точно ясновидство се превръща в идеалистична магия, проникваща в познанието за духа на света, а оттам и за вечността на човешката същност. Само мимоходом споменавам, че това е свързано и със съзнанието за повтарящи се животи на земята. Това се случва в момента, когато става възможно да се погледне назад към предземното съществуване. Когато се вгледаме в него, как тъкаме и живеем в него, точно както творим тук сред природните явления като физически хора, как тъкаме и живеем там като духовно-душевно хора, ние също така откриваме как сме пренесли този живот от предишни земни животи, как ще го пренесем през смъртта в бъдещи земни животи. Така че това, което може да се постигне чрез точно ясновидство, чрез идеалистична магия.

Това, скъпи мои присъстващи, е преди всичко чисто научен въпрос, духовно продължение на това, което съвременният човек е придобил именно чрез силата на научното мислене. Но то се издига до религиозно чувство. И това религиозно чувство бих искал да ви го опиша с няколко заключителни думи, от гледна точка на могъщата мистерия, която се е случила на земята на Голгота. Бих искал да ви го опиша от гледна точка на проникването на земния човешки живот с Христовия импулс.

Ако подходим към съзерцанието на Мистерията на Голгота, въоръжени със знанието за духовната природа на света, за което току-що говорих, ни става ясно, че когато погледнем времената преди Мистерията на Голгота, всички знания за свръхсетивните светове са били придобити по начина, който описах в началото на днешните дискусии. Те са били придобити чрез живата връзка на ученика с гуруто. По същество, нашите съвременни религиозни вярвания са само традиционни закъснения на това, което старите ученици са научили от своя гуру по този начин. Как хората са гледали на духовния свят в онези дни? Те също са гледали на природата около себе си, но не са развивали истинска наука за природата; ако са искали да търсят знание, са отивали при гуруто. Гуруто ги е насочвал към най-ранните времена на началото на земята, когато най-старите гурута са се учили от божествени духовни същества това, което по-късните гурута са присвоили за себе си, за да го предадат на своите ученици. Сега те са били отправяни към първобитните времена, към времена, когато все още не е имало такова разделение на земния и духовния живот, каквото е имало по-късно. Човекът е чувствал, така да се каже, сякаш, живеейки само в природата, е отпаднал от първоначалната духовна същност на света и постепенно е чувствал, че самата природа е отпаднала от духовната същност на света. Моралът е бил разглеждан по такъв начин, че се е казвало: Ние, хората, сме станали това, което сме днес, чрез естествено развитие. Самата природа, която живее в нас, е отпаднала от божествено-духовното. Трябва да се оставим светите гурута да ни отведат обратно към това, което природата е

била, към времето, когато тя не само е проявявала природни ефекти, но е била пропита с морални импулси. Ако погледнем назад към най-ранните времена, навсякъде откриваме не просто морална природа, а дух в природата. Религиозното чувство се е обърнало към това, към което може да се обърне не с вяра, а с пълно осъзнаване.

Но чрез това по-старо осъзнаване, което беше едно съноподобно развито ясновидство, както го описах тук, чрез това по-старо, подобно на съновидение, изкуство на ясновидството, човекът видя и своето предземно съществуване. И именно защото в онези по-стари времена, които предшестваха Мистерията на Голгота – онези времена, които непосредствено я предшестваха, вече не го имаха, по-старите прозрения вече бяха прозрели – но в тези по-стари времена хората имаха нещо в себе си, което преживяваха в себе си по начин, по който иначе само хората преживяват природата; по този начин хората преживяваха нещо, което възникваше в себе си, за което казваха: „Имам това от моето предземно съществуване“. Тъй като хората имаха нещо подобно, те можеха да имат това дълбоко доверие в гуруто. И тогава гуруто им каза още: Да, но вие сте били пренесени във физически-земния свят; ще влезете отново в духовния свят чрез смъртта. Вие живеете тук на земята в свят, който е отпаднал от духовното; там ще срещнете преди всичко съществото, чийто физически образ е слънцето. Това ще ви води, за да можете да наберете сила да видите светлината, в противен случай ще бъдете духовно мъртви от другата страна.

И все още имаше нещо останало от тази древна мъдрост по времето, когато Мистерията на Голгота се разгръщаше на земята. И от тази древна мъдрост, през първите няколко века, първо се видяха Христовият Импулс и Мистерията на Голгота. И те казаха: Съществото, което преди е било само в духовния свят, което е освободило човека долу във физическия свят, което отново поема неговото ръководство след смъртта, това духовно същество е слязло и е приело тялото на човешкото същество Исус от Назарет. Това, към което хората са гледали във времената на старата мистериална мъдрост като към висшето слънчево същество, духовно-божествения контраобраз на физическото слънце, водачът на човека през всички смърти и всички животи, на това Същество, което по-късно беше наречено Христово Същество, беше казано от онези, които бяха останали стари адепти, посветени от старите мистерии по времето на Мистерията на Голгота, те казаха, че то е слязло. И тъй като човекът е станал толкова земен, че вече не може да бъде свързан с това, което все още е живяло като Божествено-Духовно в началото на земята, това Божествено-Духовно Същество е слязло на самата земя, приело е тяло, останало е свързано със земята. И хората могат, в съответствие с думите на Свети Павел: „Вече не аз живея, а Христос живее в мен“, да развият чувството си за себе си и чувството си за свобода чрез самото си физическо тяло. Те могат да проникнат това чувство за свобода, това чувство за себе си, с религиозната си връзка с

Христос, който в тялото на Исус от Назарет е преминал през Мистерията на Голгота. По този начин те могат, чрез силата, която поглъщат чрез единението си с Христос, чрез вътрешното си благочестиво преживяване на Христос, да постигнат същото лидерство след смъртта, което са постигали по описания начин.

Така, в ранните дни на християнството, хората са сочили към Христос-водач, който е слязъл от духовните светове във физическия свят. Това съзнание постепенно е престанало, както и старата мъдрост на посвещението, мъдростта на йогата, и ние, хората днес, както показвах, трябва да получим прозрение за духовния свят от научна гледна точка. Ние стоим там с нашето морално съзнание. Ние стоим там с нуждата от божествен свят. Но можем също така да знаем, както са казали древните: Този свят е отпаднал от божествено-духовното, той е станал грешен в човека, той е станал аморален като природата – така че ние приемаме света днес, но знаем, че моралната интуиция прониква в мисленето на отделния човек по индивидуалистичен начин със съзнанието за свобода. Ние се издигаме в духовния свят до познание за духовния свят и знаем, както са знаели древните, че те са били освободени от боговете на земята; знаем, че чрез свободната сила на човешкото същество, която развиваме от земното, ще намерим отново връзката си с божествените духовни светове.

Древните са виждали миналото и са разглеждали тази земя като отпадане от божествено-духовното на миналото. Ние гледаме земята и се надяваме за бъдещето, че ще преоткрием боговете чрез човешката свобода, знаейки, че те живеят като контраобрази зад слънцето и луната, както описах. Така и ние днес, като гледаме Мистерията на Голгота и казваме с думите на Павел: „Не аз, а този Христов импулс ни дава силата наистина да работим сега“, защото обезбожената земя е станала отново божествена чрез факта, че Христос живее в нея, чрез преминаването през Мистерията на Голгота. И можем да знаем, когато отново се уверим, като погледнем нагоре в свръхсетивните светове на Христовото същество, че това Христово същество ще бъде наш помощник в бъдещето, в което трябва да работим чрез нашия духовен зародиш, за да формираме реалности. Така духовното познание, което се има предвид тук, води отново от простото познание за природата към морално съзнание, водещо до религиозно съзнание.

Дами и господа, как тези неща могат да бъдат преживени във външната цивилизация, какво значение могат да имат за практическия живот днес, това ще бъде тема на трета лекция, която може би ще изнеса тук утре под заглавие: „Морално и религиозно образование от гледна точка на антропософията“. Тук исках да покажа, че това, което някога е било казано по съвсем различен начин от древната човешка мъдрост за свръхсетивния свят, може от своя страна да бъде казано от съвременния човек, че този съвременен човек, отговаряйки на всички изисквания на съвременната цивилизация, не отслабва, като се поставя в зависимост от гуру, а може да гради именно върху силните сили на собствената си

индивидуалност и може да навлезе именно в онези области, където може да се придобие познание за духовната същност на света. Човекът трябва само да има смелостта да позволи отново да го доближи това, което идва от съвременния духовен изследовател. Защото точно както хората днес трябва да позволят на астрологичните, биологичните и физическите знания да се доближат до тях, така и нашето време изисква тези духовно-научни прозрения да бъдат включени в нашата култура и нашия цивилизован живот. Защото средство, чрез което те са постигнати, е мощната сила на мисленето, която не само позволява на човека да гледа пасивно на света, но и му дава добродетели, самодисциплина, самовъзпитание на волята до степен на преодоляване на всякакъв егоизъм, до степен на сливане в любов към целия свят, без което, както описах, не може да се постигне всеобщо световно познание в духа.

Многобройните признаци на упадък, които виждаме днес – вече посочих какво прави хората днес толкова лишени от перспектива във физическия свят – могат да бъдат излекувани само от духа, от душата. Това, което ни липсва днес и което е довело нашата култура и цивилизация до задънена улица, е силата на мисълта до точката на живост, силата на волята до точката, в която тя прониква в тъмнината на външното сетивно съществуване. Ако виждаме през това съществуване чрез живата мисъл, така че да се чувстваме навсякъде, където отиваме, като другари на духовния свят – и можем да направим това чрез съвременната антропософска духовна наука – тогава ние приемаме тази силна сила на мисленето, тогава ние приемаме тази ярка сила на волята в нашето човешко съзнание, само чрез което, както всеки безпристрастен човек може добре да знае, може да се оформи това, от което човечеството се нуждае. Нашите сили на упадък в цивилизацията показват съвсем ясно от какво се нуждае човечеството, за да развие възходящи сили от настоящето в близкото бъдеще. Защото изглежда очевидно за всички, че тези възходящи сили не могат да бъдат внесени в нашата цивилизация чрез просто външни институции.

Тези, които осъзнават това, всъщност трябва да развият склонност да гледат там, където се опитват да запалят това, което не може да бъде запалено по външни средства, вътрешно, от духа и душата. Но ако то бъде запалено, тогава ще придобием сила, смелост и увереност, за да излезем в правилния смисъл от това наше настояще време, с неговите трудни изпитания, в бъдеще, което, разбира се, ще бъде и изпълнено със страдание, което не само ще бъде щастливо за човечеството, но и в което хората ще могат да понасят щастие и страдание по такъв начин, че човешката раса да напредва по достоен начин чрез цялостното развитие на тази човешка раса и тази наша земя в бъдещи времена.

9. Свръхестествено знание и съвременна наука

Уважаеми присъстващи! Преди всичко бих искал да изразя сърдечната си благодарност за милите думи на приветствие и за поканата ви за тази лекция.

Позволих си да направя тема на днешното си изказване връзката между посоката, която представлявам в свръхсетивното познание, и науката на настоящето.

Възраженията, които се повдигат срещу възможността за свръхсетивно познание като цяло – и в частност срещу посоката на свръхсетивното познание, която възнамерявам да представя и която работи в посока на научна методология – се основават предимно на мнението, че свръхсетивното познание противоречи на научния метод на изследване и на самата задача на научното мислене.

Сега бих искал да посоча едно нещо, преди всичко исторически. Бих искал да посоча, че подобно извънсетивно познание, каквото се търси чрез антропософията, всъщност може да бъде резултат само от нашето време, от нашата цивилизация, и то по причина, че това наше време – и под това имам предвид приблизително последните три-четири века до наши дни – защото това наше време е създало само това, което може да се нарече цялостен начин за познаване на сетивния свят.

Сетивното познание, каквото го имаме днес, в резултат на научни методи на изследване, изобщо не е било достъпно допреди три или четири века. Това сетивно познание всъщност е само резултат от начинанията, инициирани от Коперник, Кеплер и други, и те са отбелязали най-големите си триумфи през деветнадесети век, особено през последната му третина, а също и през двадесети век. Всеки мироглед, всяко духовно изследване, което би искало да се развие в противоречие с това научно познание и начин на мислене днес, със сигурност не би имало никакъв шанс да окаже убедителен ефект върху хората, които днес са важни, върху хората с научно образование.

Изхождайки от това убеждение, антропософската духовна наука, преди всичко, се стреми да работи по такъв начин, че да осъзнае: Тя трябва да работи в тази наша научна епоха. Тя не само не иска да противоречи на науката, но иска да работи изцяло от същите основи, от същите предпоставки като признатата наука. Но именно защото сме стигнали толкова далеч в методите на сетивното наблюдение и експериментиране, защото сме развили точни видове знания в рамките на тези методи на изследване и защото тези точни методи на познание са насочени предимно към изследването на сетивния свят, ние се нуждаем – и вярвам, че мога да ви го обясня днес – ние се нуждаем от познание за свръхсетивното днес.

Самата наука изисква безпристрастният да придобие знание за свръхсетивното. Защото, скъпа публика, нека си представим за момент как е било придобивано знание в по-ранни векове или дори по-назад. Хората не са били в състояние да наблюдават това, което се изразява според собствените си закони във външния сетивен свят. Достатъчно е само да си спомним колко трудно е било в хода на

деветнадесети век да се изключи от науката така наречената жизнена сила, едно мистично чудовище, създадено единствено чрез вътрешни разсъждения, чрез вътрешно мислене, тази жизнена сила, която не е резултат от наблюдение или експериментиране, която е чисто въображение. В известен смисъл тя е била последният остатък от старите мистични чудовища.

Преди същинската научна епоха хората са вярвали, че трябва да вложат в сетивните си наблюдения чрез собствено мнение толкова, колкото им дават външните сетивни наблюдения. Обикновено човек не забелязва – и това не е необходимо за обикновената наука – как е изглеждала, да речем, една научна книга през дванадесети или тринадесети век. В нея има също толкова много, което един вид научна фантазия е вложила в нещата от човешкото същество, от това, което е било вдъхновено в човека от неговите емоции, чувства и т.н., колкото и от външното наблюдение.

Това, което наблюдението и експериментът могат научно да дадат на хората, се осигурява от емпиричните сензорни науки във връзка с математиката. Но това, в което тази наука се е превърнала за образованието на образованото човечество в днешно време, е това, върху което трябва да се съсредоточи преди всичко нещо подобно на антропософската духовна наука, която тук е имала предвид. Защото не само че ние изследвахме външната природа и самия човек, доколкото той е външна природа, чрез наблюдение и експеримент; не само че по този начин получихме сбор от резултати, които ни изправят пред нас днес в практическото приложение, в техническото практическо приложение на съвременната естествена наука, които ни изправят пред нас в естествената наука и така нататък; не само човечеството спечели от това развитие на естествената наука, но преди всичко човечеството претърпя огромно образование чрез тази трудоемка работа, в която човекът си забранява да пренася каквото и да е от вътрешните си мисли и мечти в природни обекти и природни процеси, човекът успя да използва мисленето си само за да оформи наблюдението и експеримента си по чист начин, така че наблюдението и експериментът да изразяват тяхната същност и за тази външна наука мисленето е по същество само слуга на това, което трябва да се произведе във външната наука, така че тя да изразява своята закономерност.

За да се постигне това, е било необходимо значително отричане по отношение на това, което преди това е било включено от човешката душа в светогледа. Наред с научното развитие и неговите резултати, вече протича и морално развитие, което е довело човечеството дотам, че човекът се отказва да вижда нещо духовно в природните обекти и природните процеси и прилага собствения си дух само към факта, че природата се изразява чисто и в съответствие със своята същност. Това не е било известно в по-ранните векове, преди около XV век, да се прави мисленето само слуга на метода, така да се каже, за да може природата да се изрази. Това, което е постигнато във вътрешното човешко развитие, това, през което човек може

да премине вътрешно в душата чрез научния метод, е това, което антропософската духовна наука, преди всичко, иска да придобие.

С други думи, скъпи мои участници, антропософската духовна наука не иска да завладее никаква територия, която другите науки имат; антропософската духовна наука иска да проникне в света на духовното от същата позиция, която иначе се използва за изследване днес. Трябва само да разгледаме какво е довело до нашия научен прогрес; той е постигнат именно от факта, че човекът е изключил напълно себе си, че той, оставяйки природата да говори, не добавя нищо от себе си към знанието си. Но в резултат на това накрая се оказва – хората обикновено не вярват, но се оказва – че тъй като човек не позволява на волята си, на творческото си въображение да се влее в природата, тъй като прави мисълта само слуга на своите изследвания, се оказва, че той може да опознае всичко в света, което не е самият той.

Като изключва всичко, което се крие в него, от оправдания обективен метод на изследване, човек се научава да разпознава всичко освен себе си. В крайна сметка той е изключен от всичко, което представлява самото величие, триумфите на съвременното познание. Мисълта се е превърнала, така да се каже, само в език за природните процеси. И всъщност, в днешната външна наука, ние прилагаме математиката само до наше пълно удовлетворение във вътрешния опит. Но с тази математика човек стои по особен начин спрямо природата, ако не я прилага просто наивно, а ако съзнателно се запита: Какво всъщност правиш, когато прилагаш математиката към природата? Ако рисуваш математиката външно, тя е само рисунка. В действителност математиката произтича изцяло от самото човешко същество. Ние изграждаме нещо чисто духовно в математиката и всъщност откриваме, че математиката има това голямо оправдание в природата само защото виждаме как можем да я приложим, защото тя може да се прилага, така да се каже, навсякъде към това, което можем да наблюдаваме и с което можем да експериментираме.

И ние се чувстваме сигурни в математиката, защото извличаме тази математика изцяло от себе си. Когато имаме математически проблем, не зависи от това дали стотици хора ще му кажат „да“. Ако разбирам материята съвсем сам, съм сигурен. Живея с прозрението си; напълно съм потопен в него с душата си. И като схващам природата математически, като свързвам това, което развивам в себе си, с естествените процеси в изчислителните експерименти и наблюденията, знам, че действам научно. Съчетавам това, което се крие в мен, но това, което се крие обективно в мен, върху което моята субективност има също толкова малко влияние, колкото и върху самите естествени процеси. Съчетавам математическите знания, придобити от самия мен, с естествените процеси.

Това, скъпи присъстващи, е основно моделът за това, което тук се разбира като свръхсетивно познание, с изключение на това, че човек не действа точно с

външната природа, а първо действа точно със себе си. Изхожда се от това, което бих нарекъл интелектуална скромност. Казвате си: Някога сте били малко дете с мечтателни душевни способности. Развили сте се в това, в което сте се превърнали сега. Способностите, чрез които можете да се ориентирате в света, постепенно са се появили във вас. Сега си казвате: Точно както сте се развили през живота и образованието от способностите на малко дете до тези, които притежавате днес, не можете ли да продължите по-нататък? Не може ли да има и способности, които да дреме в душата на възрастния човек, точно както дремят в детето? И не може ли човек да вземе самообразованието си в свои ръце, за да може да надхвърли способностите, с които толкова се гордеем в обикновения живот, точно както надхвърля тези, които е имал като дете?

Но сега, казват хората, научното образование в последно време изисква човек да не се рови в смътните мъглявини, мистичното, като извлича човешки способности от душата. Свикнали сме да действаме точно в математически точното третиране на външните природни процеси, да действаме по такъв начин, че да не спекулираме мечтателно-мистично, нито, както се казва, просто да се потапяме мечтателно-мистично, а по-скоро да действаме по такъв начин, че да следваме всяка отделна стъпка с пълно обмисляне, с пълно съзнание, както е при математическия проблем. По този начин човек може да развие собствената си душа, като събуди нейните спящи способности. Но методът за това е точен. Човек се развива в друго душевно същество само дотолкова, доколкото прави всяка стъпка, която предприема за развиване на тези способности, толкова точна и свръхестествено обмислена, колкото е научил в математиката.

Моля, обърнете внимание, скъпа публика, че ние приемаме за пример това, което правим с външния свят, като правим наука от външния свят, ставаме учени и се развиваме точно по начина, по който сме се научили да развиваме собствената си душа. Така че, докато днешната наука, науката на настоящето, действа точно в своето третиране на външния свят, оставяйки го на способностите, които човек придобива чрез обикновения живот и обикновеното образование, и след това действа точно във външния свят, човек действа точно в собственото си развитие, тоест, трябва да се развият само онези душевни способности, които могат да бъдат директно схванати. Човек се развива точно.

Но това води до практикуване на това, което съм характеризирал в книгата си „Как да познаваме висшите светове“, или в „Окултна наука“, или в други книги, като медитация и концентрация в мисленето, подходящи за съвременното образование. Това включва необходимото за вътрешно развитие по посочения начин и обхваща много детайли. И всеки, който вярва, че антропософската духовна наука, за която се говори тук, е случаен продукт на вътрешен опит или фантазия, дълбоко се лъже. Това, към което се стреми в нея, наистина не е по-лесно за постигане от това, към което се стреми във всяка друга наука; то е само по-тясно свързано с най-дълбоките

копнежи и нужди на човешката душа и засяга не само онези, които трябва да се занимават с ботаника, астрономия и т.н., но засяга всяко човешко същество като човешко същество.

Можете да намерите повече подробности в споменатите книги. Тук само ще загатна за принципите. Въпросът е следният: в съвременното, точно мислене човек е свикнал да поддържа тази структура на мислене, като същевременно се абстрахира от всички сетивни впечатления. Но човек се опитва да доведе мисленето, което е придобил, до такава активност и енергизиране, че дори и да няма външни впечатления, да може да се опира на идеи, които извежда в центъра на своето съзнание.

Няма значение до каква степен тези идеи първоначално съответстват на външната реалност, но има значение, че правим нещо подобно с тези идеи в душата си, както правим например външно и физически с ръката си, когато работим с нея или когато я упражняваме. Ние укрепваме мускулите ѝ. Медитацията и концентрацията се занимават само с упражняване на душевните сили. Но чрез укрепване на душевните способности в мисли, които човек държи свободно, без пасивно да се обляга на външно сетивно възприятие, чисто активно вътрешно в мисли, и чрез систематизиране на вътрешния си живот, но продължавайки с пълно обмисляне в това собствено вътрешно развитие и дейност, както иначе прави само математикът, човек най-накрая стига до това - за някои това отнема месеци, в зависимост от способностите им, за други отнема години, но всеки може да го постигне според настоящия етап на развитие на човечеството - човек стига до развиване на това, което с известно основание може да се нарече точно ясновидство, прецизно ясновидство. Колкото и думата ясновидство да е неодобрявана днес, аз я използвам безмилостно, защото има известно основание. Това има своето оправдание по следната причина: Нека помислим как и защо ние, когато сме във външния свят на сетивата, възприемаме нещата около нас като виждащи човешки същества. Ние ги възприемаме, когато слънцето или друг източник на светлина изпраща лъчите си към нещата и тези неща стават видими за нас под въздействието на външен източник на светлина. Ние, като човешки същества, по този начин се намираме в светлинното пространство, което е там чрез външен източник на светлина. Като продължаваме подобни упражнения, които се състоят от медитация и концентрация, както посочих по принцип, все повече и повече, в крайна сметка достигахме до вътрешно преживяване в душата, което не е същото като външната светлина, но което ни прави наш собствен източник на душевна светлина. Ние наистина преживяваме нещо, скъпи мои присъстващи, което бих искал да нарека вътрешен изгрев, изгрев, който е възникнал, защото чрез медитацията са били открити сили и способности в нас, които преди това са били разкрити, и сега сме способни наистина да осветяваме средата си с душевната светлина, която сме запалили, точно както слънцето преди е осветявало нещата във физическото

пространство. Пробуждането на вътрешна светлина оправдава говоренето за ясновидство. И тъй като не си позволяваме да постигнем това ясновидство по друг начин, освен чрез упражнения, които са толкова ясни, колкото са само най-точните математически и научни проблеми, ето защо това ясновидство може да се нарече точно.

Но в резултат на това, скъпи мои присъстващи, ние също развиваме все повече и повече в себе си нещо, което иначе би се представяло само под влиянието на външното възприятие. Опитайте се честно да си признаете каква огромна разлика има между жизнеността, в която се намираме с цялата си душа, с цялото си човешко същество, докато възприемаме цветове, докато чуваме звуци, докато се излагаме на впечатления от топлина; опитайте се да осъзнаете съвсем ясно как ние живеем напълно като човешки същества в душата си, докато възприемаме цветове, звуци и разлики в топлината, и колко сиви, колко абстрактни, колко безжизнени са нашите обикновени мисли, чрез които вътрешно си представяме външния сетивен свят, колко бледи са тези мисли.

Тези бледи мисли, тези неодушевени абстракции, са вътрешно изпълнени с такава живост чрез упражненията, които описах, че това, от което повечето хора бягат, защото не им дава душевна топлина – абстрактните мисли, – става толкова пълно с живот вътрешно, толкова образно конкретно, колкото иначе са само впечатленията от външния сетивен свят.

Това е, така да се каже, първата стъпка, която трябва да направим в точното ясновидство: че ние, само мислейки, но имайки засилено, вътрешно оживено мислене, енергизирано мислене, че ние, без да получаваме външни впечатления, сме такива, каквито сме, когато спим, че по този начин развиваме вътрешно активен живот в дейност, която иначе е само мисловна, която сега е напълно осветена и енергизирана с реални образи, но с образи, които не са стимулирани отвън, които възникват от самото човешко същество.

Сега обаче трябва да продължим това спокойствие, заради което можех да нарека придобиването на такова ниво на знание „точно ясновидство“; трябва да продължим това спокойствие дотолкова, доколкото се чувстваме напълно субективни в това вътрешно сияние и генериране на образи. В момента, в който не знаем, че цялата картина от образи, целият свят от картини, който произвеждаме като вътрешно самоосветяващо се същество, е само наше собствено същество, е свят сам по себе си, в този момент ние не сме духовни изследователи; в момента, в който вече считаме този свят от образи за реален, ние сме визионери, може би сме патологични личности.

Здравословното продължаване на сетивното познание в свръхсетивния свят изисква също така да доведем самообладание до точката, която току-що описах, и да знаем, че това, което сме постигнали, е наистина по-вътрешно живо, наситено и конкретно от прекрасните структури – наричам ги така, защото човек наистина

може да бъде ентузиазиран от математиката – отколкото са математическите структури. Те са наш продукт, както математическите фигури. Но все пак, да бъдеш потопен в него с цялата си душа, да го преживееш, като винаги имаш пълното си, уравновесено аз, стоящо с двата крака в реалния свят на сетивата, това трябва да е там, иначе нямаш работа с точно ясновидство, а с нереално, фантастично същество. Като намерим пътя си в този свят на образи, можем да го сравним с математическа формация. Но е различно. В математиката знаем, че не можем да я приложим към самата душа; ние я произвеждаме от душата, но трябва да я приложим към външния свят. Външният свят ни дава съдържанието за него. Триъгълникът като такъв не е реалност. Но когато открия закономерността на триъгълника във външно сетивно съдържание, прониквам в реалността по определен начин. Но това, което човек преживява по начина, описан като вътрешен свят на образи, в резултат на медитация, е, че въпреки това усеща вътрешна реалност. Трябва да сте наясно с това като разумен човек: това е само субективно, но е вътрешна реалност, не е просто математическа, а вътрешна реалност. И ако преминете през тази вътрешна реалност, усетите я в душата си, така да се каже, отделяте все повече и повече вътрешна енергия за вътрешно преживяване на това, което се съдържа в образите, тогава тези образи придобиват много специфична форма за всеки човек. Тогава ние не живеем в спомените си образи, а живеем в картина, която ни представя формиращите сили на собственото ни човешко битие от раждането ни по време на физическия ни живот на земята.

Нека си спомним какво се случва с човек по време на този физически живот на земята. Толкова е прекрасно да наблюдаваме как, още като малко дете, човешкото същество влива все повече и повече душевна сила във физиономията си, в погледа си, в говорните си органи. Да наблюдаваме дете, докато то съживява своята физичност отвътре, е едно от най-чудесните наблюдения, които човек може да направи. Защото човек може да прави такива наблюдения не само с едностранчивата теоретична сила на човешкото същество, но и с цялото човешко същество.

Но ако човек можеше да наблюдава по същия начин как детето несъзнателно работи мъдро според собственото си вътрешно същество, тогава удивлението, което човек изпитва, би било стократно недостатъчно изразено. Помислете само колко малко пластичен е детският мозък в ранните години, как през първите седем години от живота му една несъзнателна мъдрост работи в детското същество, за да направи този мозък пластичен. И този, който може да изучава това в духовната наука, за която днес мога само да загатна принципно, се потапя в тази вътрешна пластична работа на детето, пълна с мъдрост, в целия организъм. И това, което детето първоначално изпраща навътре като сила, почти само се върти, и пластифицира вътрешните си органи, по-късно се свързва с действия, които се извършват навън, чрез които човек схваща нещата, ориентира се в света; това се свързва със

сетивната сила. И от всичко, което действа вътре, това, което се приема отвън, това, което се преживява с душата, от всичко това се формира това, което емоционално прониква в човешкото същество. Спомените и менталните образи, които имаме за преживяванията си, са само слаби отражения на това, което наистина преживяваме, включително това, което преживяваме несъзнателно, това, което се създава в нас, което в крайна сметка се връща към силите на растеж, към храносмилателните сили, към силите на храненето.

Когато човек се издигне до такова точно вътрешно ясновидство, той не просто има пред себе си картина от спомени, а има собствено човешко тъкане и оформяне, както вътрешно в организма, така и външно в света. Човек има себе си пред себе си като второ човешко същество и си казва от този момент нататък: ти имаш, бидейки външно в пространството, своето физическо пространствено тяло, своята физическа пространствена организация. Всичко е взаимосвързано. Но ти имаш и времева организация, времево тяло вътре в себе си, което не е пространствено ориентирано, което е в процес на ставане, което е в процес на оформяне, в което оформянето, което изпращаш във вътрешното си същество, расте заедно с оформянето, което осъществяваш външно под влиянието на другия свят и на хората, което от своя страна оказва влияние върху теб.

Виждате ли, осъзнаването на това временно тяло – това, което не може да бъде нарисувано, както не може да бъде нарисувана и мълния; можете да го уловите за миг, но знаете, че това е временно тяло – този творчески процес, който стои зад паметта, споменът, потокът от съзнание, е като на повърхността на това, което човек сега гледа, осветено от вътрешното му слънце, в духовно-научно изследване може да се нарече това човешко етерно тяло.

Не вярвайте, че един разумен духовен изследовател говори за човешкото етерно тяло като за някаква мъглива организация, която прониква само в това физическо тяло. Можете да го видите, макар и през някаква мъгла, чрез известно ясновидство. Не за това става въпрос. Това казват противниците. Тези, които наистина се задълбочават в духовната наука, знаят, че първото нещо, което човек вижда в свръхсетивното познание, е процес, събитие, но реално събитие. Човек опознава себе си като второ същество в себе си, което представлява времева организация. Трайността в нашия душевен живот ни се представя в най-малките детайли, като в една обширна картина. Физическите вещества, които поглъщаме и преработваме вътрешно, се подменят на всеки седем до осем години. Физическото тяло всъщност е подложено на постоянна промяна, на постоянна метаморфоза. Това, което сега посочвам, което може да се схване само чрез поглед навътре, е непрекъснат процес по време на нашия земен живот.

Уважаеми присъстващи, съвременната наука, достойна за това име, действа прецизно в своите външни изследвания. Свръхсетивното познание, за което става дума тук, действа прецизно в предизвикването на силите, от които човек се нуждае,

за да види свръхсетивния свят. Развитието на човека е прецизно, така че, така да се каже, да се получат висши психически сетивни органи, които са прецизно изработени и които след това могат да видят свръхсетивния свят. По този начин човек има не само теоретично убеждение, но и реален поглед върху своето духовно същество по време на физическия живот на земята. Човек все още не би знаел нищо за проблема, да речем, за безсмъртието на душата, което е толкова близко до човека. За това е необходима по-нататъшна стъпка, по-нататъшна стъпка, която изисква още повече вътрешна душевна енергия.

Виждате ли, когато внасяте в медитацията си идеи, в които сте заземени, така че в крайна сметка да стигнете до тази вътрешна живост, която, бих казал, ражда вътрешно слънце, което след това осветява такива образи, за които трябва да кажете, след като ги възприемете, че са реални. Вие наистина откривате само нещо субективно, а именно собствения си опит. Това е, което първоначално усещате като реално в образите. Все още нямате нищо обективно, имате свой собствен опит, но като реалност. Това го отвежда отвъд математическото. Математическото придава форма на околната среда. То не съдържа реалност в себе си. Това, което постигате на това първо ниво на точно ясновидство, ни позволява да усетим вътрешна реалност. И казах, че ако сканирате образите вътрешно живи, тогава те постепенно се оформят в картина не само на нашия вътрешен живот, но и на формиращите, растящи сили, дори на онези сили, които развиваме, за да осъществим хранене, да осъществим вътрешно подхранване. Ние опознаваме себе си като втори човек. Това е, което първоначално възприемаме като реалност в нашите субективни въображения, които може да са субективни, защото първоначално ни дават субективното, нашия собствен живот в сили, но в реалност. Но след като сте се посветили на толкова силно мислене, че сте станали способни да гледате отвъд спомените, така да се каже, е много по-трудно да премахнете от съзнанието си това, което сте постигнали в конкретното си, живо мислене.

Някои хора намират за трудно да премахват образите, особено ако те са все още живи в душата им чрез емоции, чрез чувства. Такива образи, за които човек е положил специални усилия, за да може да ги преживее в душата, са по-трудни за премахване. Но и това трябва да се научи. Точно както човек се е научил, така да се каже, да гледа в област, която иначе остава напълно несъзнателна, която само изважда образи на повърхността на спомена, така сега човек трябва да се научи да развива вътрешна сила, която е повече от просто забравяне. След това, ако мога така да се изразя, човек трябва да може да се отърве от силните сили, които възникват в него чрез медитация, да може да изтрие и премахне от душата си това, което току-що е вложил в душата си с всички сили. Човек трябва да се научи да изпразва съзнанието си, да го изпразва напълно, така че само да наблюдава. Уважаеми присъстващи, това всъщност не е малко; то е много. Просто трябва да запомните какво правят повечето хора, които не са обучени в това отношение,

когато изпразнят напълно съзнанието си – те заспиват; съзнанието спира. Преди това, за визуализацията, която току-що описах, първо трябва да елиминирате всички външни сетивни впечатления. Но вие правите мисленето толкова силно, колкото го описах. Сега от своя страна трябва да елиминирате това силно мислене. Съзнанието остава празно; но то остава празно само за моменти. Ако останете будни, развивате състояние на ума, което представлява само будност. Тогава обективният външен духовен свят, свръхсетивният свят, навлиза в това будно и празно съзнание; точно както външният въздух за дишане навлиза в белите дробове, така и духовният свят навлиза в празното съзнание, което обаче първо е било изпразнено по начина, по който го описах. И в този момент първото нещо, което възприемаме, е духовната душа, която е в основата на външната природа. Научаваме се да разпознаваме, че точно както нашето времево тяло стои зад паметта ни и е творческият елемент в нас в земното ни съществуване, така се научаваме да разпознаваме, че духовните същества са скрити навсякъде зад природата, която ни се явява в сетивните възприятия. Точно както навлизаме в сетивен свят чрез очите си, през ушите си, чрез другите си сетивни органи, така и ние навлизаме в духовен свят чрез подготвеното по този начин душевно същество, където ставаме, така да се каже, напълно проникателни за духовното си обкръжение; навлизаме в духовен свят, свят на духовни същества и духовни процеси. Ние наистина опознаваме духовен космос. И тогава много скоро осъзнаваме, че това, което сме имали по-рано като уравновесени хора в сетивното възприятие, може да бъде поставено в контекст с това, което сега познаваме като духовен свят. Обикновеният визионер се издига, така да се каже, от обикновеното си съзнание в друго, където опознава всякакви съноподобни неща, но не познава контекст.

Човекът, който достига до прецизно ясновидство по описания от мен начин, запазва старото си съзнание наред с новото, което е постигнал. Той може постоянно да сравнява това, което вижда в духовния свят, с това, което му е дадено тук, във физическия свят.

Това е разликата между духовния изследовател и визионера. Визионерът, когато живее във виденията си, е забравил напълно обикновеното си човешко „аз“, защото не би бил визионер, ако виждаше външния свят на сетивата така, както го вижда нормалният човек. Но този, който е прецизен духовен изследовател, вижда духовния свят и във всеки един момент може да се върне в него с пълно спокойствие, защото, повтарям го отново и отново: всичко, което описвам тук като човешко развитие, се случва с математическо спокойствие, както и това поставяне в духовния свят с различно съзнание и връщане в обикновеното спокойствие. Така че, скъпа моя публика, да можете да си кажете: С външното си око виждам слънцето. Това, което виждам с външното си око в сетивния образ на слънцето, е свързано с това, което сега виждам духовно като определени същности на свръхсетивния свят,

то е свързано със слънчевите същества в духовния свят. Физическото слънце е физическият образ на духовните слънчеви същества, точно както моето физическо тяло е физическият образ на моето душевно-духовно същество.

И така човек се учи да вижда духовен свят зад физическо-сетивния. Но след това трябва да се стигне по-далеч, като се развие силата да се премахне от съзнанието това, което е вътре, да се изпразни съзнанието, да се чака. Трябва да се стигне дотам, че от времевото тяло да се премахне цялата картина, която човек е открил за първи път, творческият процес по време на земния си живот, и че се премахва и това, че се пренебрегва напълно. Така че, след като сте стигнали дотам, че да видите как силите на растежа са оформили тялото ви от детството, как външните преживявания са му повлияли, след като сте установили какво, бих казал, живее под повърхността на паметта, вие го създавате в радикална абстракция, ако мога да се изразя така, така че нашето съзнание сега не само става толкова празно, колкото описах, но още по-пълно празно, тъй като собственият земен живот, включително свръхсетивната част от земния живот, се премахва. Тогава, както в случая, който току-що описах, когато същества, които са зад физическия образ на слънцето, идват да се срещнат с човек от духовния свят, така и сега, когато земният живот на човек е бил като вътрешно преживяване, но едновременно с това той живее в един вид космическо съзнание. Човек се чувства в едно цяло с космоса, със съзнанието на света. На преден план излиза предземното съществуване. Оpozнаваш себе си като духовно същество, каквото си бил преди да слезеш на физическата земя, обединен като духовно същество с това, което идва от баща ти и майка ти, което излиза наяве в наследствения поток и което формира нашето физическо тяло, с което се обединяваме. Ние всъщност разглеждаме това предземно съществуване. Във външната наука сме дали следния възглед: това, което развиваме умствено като знание, идва след това, образите, които развиваме вътрешно на външно видимото съществуване, идват след това.

Ако искаме да надникнем в духовния и свръхсетивния свят, трябва да продължим образованието, което сме получили в разработването на научни понятия, като развиваме вътрешните си душевни сили. Тогава ще можем да превърнем това развитие на вътрешните си душевни сили в душевно око. И на нивото, което току-що описах, ние виждаме в нашето предземно съществуване. Ако мога така да се изразя: в съвременната външна наука нещата са там първо; след това идва теорията. Това, от което черпим, когато формираме теории, го внасяме във вътрешния живот. Така, след теорията, идва интуицията. И ние знаем, че тя е реалност. Виждате ли, едно и също възражение се повдига отново и отново: Да, как можете да знаете, че това, което сега схващате с празното си съзнание, не е и ваше субективно, просто самовнушение или нещо подобно? Да, скъпа публика, разграничаването на обикновената фантазия от простото възприятие на реалността, само животът може да направи това. Не може да се определи външно, изпълнено с

живот, каква е разликата между въображаемо нажежено желязо и истинско нажежено желязо. Колкото по-точно си представяме истинското нажежено желязо, толкова по-добро е то, толкова по-малка е разликата. Но разликата възниква, когато докоснем желязото. Истинското нажежено желязо ни изгаря, въображението не. Трябва само да схванем реалността в живота и трябва да я схванем в живота. Така че, ако например някой дойде, както често се случва, и каже: Но има и това, че когато някой живо си е представил лимонада, той има вкус на лимонада в устата си, така че ако наистина си представите образ като реалност. Такива възражения се правят често. Може да се каже само, че човек трябва просто да се опита да си представи какво е да погледне в предземното съществуване, след като земният живот е бил елиминиран, и да усети реалността на душата, може би през вековете преди тя да се спусне в земното съществуване; и човек вече няма да каже: „Ще имате вкуса на лимонада чрез въображението“; а тогава ще каже: „Да, ще имате вкуса чрез въображението, но вярвате ли също, че наистина можете да утолите жаждата си?“ Не можете. Не можете. Когато прозреете всички обстоятелства на реалността и влезете в правилния контекст, ще знаете какво е реалност и какво е просто самовнушение в съответния случай. Така че реалността на свръхсетивния свят трябва да бъде преживяна. Но тя може да бъде преживяна, когато способностите за това са налице за първи път по описания начин.

Сега, скъпи присъстващи, бих искал да кажа, че вече представихме едната страна на вечността на човешката душа, отвъд раждането или зачеването. Онази част от човешката вечност, за която дори нямаме дума в по-новите езици. Говорим за безсмъртие, тоест за продължителността на човешката душа отвъд смъртта, но не говорим за нероденото. Трябва да говорим и за него, защото човек разбира вечността само когато разбира нероденото, както разбира безсмъртието. Но безсмъртието може да бъде и визуализирано. То може да бъде изведено най-вече чрез факта, че сега не само тренираме мисленето си в медитация, така да се каже, до точката на вътрешна енергия и конкретност, както го описах, но и като започнем да тренираме волята си.

Сега само ще намекна отново принципно – по-точните подробности могат да бъдат намерени в книгите, които споменах – как да се обучава волята. Помислете например, че човек схваща волята, която се крие в самото мислене, защото мисленето винаги, когато не е напълно пасивно, е просто мърморене, както мърмори собственото тяло, когато е вътрешна дейност, мисленето винаги е пронизано от волята. Но ние се придържаме към външните естествени процеси с тази воля. Мислим първо за това, което се е случило по-рано, после за това, което се е случило по-късно; и когато мислим диалектически, логически, обикновено това е само за да стигнем до това, което е било по-рано и какво е по-късно в човешката природа. Този, който иска да култивира волята вътрешно, трябва, така да се каже,

да откъсне мисълта от нейното придържане към последователността на външната природа. Това може да се направи. Ще дам пример.

Когато си представяме ежедневието си отзад напред вечер, когато си представяме какво е било в пет часа, какво е било в три часа и така нататък, тоест, отзад напред. Така откъсваме мисленето от хода на природата, в който то тече напред, подобно на самия ход на природата. Или си представяме мелодия отзад напред, или драма, с възможно най-много подробности. Спомняме си как сме се изкачвали по стълбище, представяме си себе си първо на върха, после на предпоследното стъпало и така нататък, с други думи, отзад напред. Когато се научим да практикуваме мисловен процес, който противоречи на хода на природата, волята ни се укрепва.

Освен това може да има упражнения, при които съзнателно променяме навиците си. Нека бъдем честни, скъпи участници, животът обикновено ни променя толкова много, че когато навършим 50, си казваме: бяхме различни, когато бяхме на 25. Но животът ни е завладял, животът ни е променил.

Но можете също така да вземете собственото си развитие по отношение на волята в свои ръце, като упражните вътрешна сила на волята, така да се каже. Можете да си кажете: Трябва да развиете много специфичен, коренно различен навик в рамките на три или седем години и след това можете да работите върху волята си по най-разнообразни начини. Какво постигате, като правите това? Е, скъпа публика, това, което постигате, като правите това, е реално само ако преминава през горчиво чувство на болка. Без да преминете през горчива, дълбока болка, все още не можете наистина да стигнете до по-висша реализация. Това е първото преживяване, което човек има: ужасна болка, сякаш е станал напълно отчужден от себе си, сякаш е потопил тялото си само в болка.

От тази болка възниква друга област на висше познание. Мога да я характеризирам по следния начин: Когато човек е преживял болката до такава степен, че я е преодолял, тогава от тази култура на волята се е появило нещо, което мога да нарека духовна прозрачност на собственото ни тяло, на цялото ни човешко същество. Мога да обясня това, като използвам окото като пример. Какво прави окото сетивния орган, който можем да използваме толкова лесно? Защото е безкористно, защото не отстоява собствената си материалност, то е прозрачно. В него работи другото, което идва отвън. Окото се отрича. В момента, в който получим катаракта, окото отстоява собствената си материалност в окото. Тогава окото става егоистично. Но тогава вече не можем да го използваме за виждане.

Нито пък можем да използваме организма си, за да виждаме висшия свят, точно както е съвсем правилно за физическия свят. Не мислете, че проповядвам аскетизъм, това никога не би ми хрумнало. Човек трябва да стои с двата крака в реалността. Но той също така трябва да позволи да възникнат моменти, когато той се превръща в познавател на свръхсетивните светове. В такива моменти, след като

човек е направил такива упражнения, каквито описах, той може да направи цялото си тяло като един прозрачен, но прозрачен за душата сетивен орган. В противен случай човек преживява себе си като човешко същество в телесните си органи. Сега, в резултат на такива упражнения на волята, човек вече не преживява телесните си органи така, сякаш наистина стои извън тялото си със своя опит. Тялото става прозрачно за душата. И това отделяне от тялото, тази възможност да бъдеш извън тялото и все пак да не спиш, а да имаш съзнание извън тялото, така че човек да може да види собственото си тяло отвън, че то е обект, а не субект, това може да се постигне само като първо се придобие способността да се освободиш от тялото си.

Но това може да се постигне само чрез описаната болка. Трябва да преминете през тази болка, тогава културата на волята ви води не само до точно ясновидство, както описах, но и до преживяване как можете да правите нещо и в духовния свят. Забелязвате това от следното: Когато човек заспи в обичайния ход на деня, съзнанието му преминава в несъзнаваното. Не може да се каже от външно наблюдение, че физическият организъм на човека не е поел просто други функции, които просто, както човек гаси пламък, гасят съзнанието, защото съзнанието възниква отново чрез друга метаморфоза на функциите, когато човек се събуди. Това не може да се каже от обикновено изследване. Но този, който е стигнал до етапа на свръхсетивното виждане, който току-що описах, знае, че действителният духовно-душевен аспект излиза от физическото тяло, когато човек заспи, само че той няма силата да възприема едно или друго нещо в света на духа, в който е бил сега, в обикновения живот. Сега, след като е преминал през култура на волята и преди всичко култура на мисловните образи, човек се научава да гледа в реалното същество, което е извън тялото си всяка нощ по време на сън. И сега човек се научава да разпознава какво прави душата с това същество. Сега човек се научава да разпознава, че в ежедневието човек несъзнателно спи. И това, което спи, се разглежда с придобитото свръхсетивно знание като това, което съществува в съня извън физическото тяло,

И човек сега се учи да разпознава: Когато преминеш през портата на смъртта, тогава, тогава това, което несъзнателно си създад, остава. Това е твоята действителна човечност, твоите морални дела. Това, което си придобил в душата си в отношенията си със света и с хората като морално качество, става реално в това същество, което се отделя от теб във всяко състояние на сън. Но това е и нещо, което е независимо от тялото ти; защото си се научил да преживяваш извън тялото, ти се учиш и да разпознаваш смъртта в образа.

Човек се учи да разпознава себе си в това, което иначе е всяка нощ и какво може да съществува без тялото. И като вече има в свръхсетивната картина на познанието в реалното възприятие какво е без тялото, човек се научава да разпознава смъртта, човек се научава да разпознава преодоляването на смъртта от човешката душа,

човек се научава да познава другата страна на човешкото същество, човек се научава да познава безсмъртието в неговото реално съзерцание. Като прави тялото прозрачно за душата по описания начин, човек се научава да бъде без тялото, човек се научава да бъде в духовния свят чрез това, в което е станал без тялото, и знае как е отхвърлил физическото тяло, за да бъде в духовен свят след смъртта. Човек се запознал с вътрешната работа на душата, която е чисто духовна и подготвя както бъдещите светове, така и собствените му бъдещи земни животи. Идеалистичната магия е добавена към прецизното ясновидство, вътрешната работа. Човек съзнателно научава това, което иначе се практикува само несъзнателно.

Всеки, който, както толкова често правят мнозина в днешно време, говори за външна магия, е просто шарлатанин. Този, който говори с вътрешно религиозно чувство за науката на днешната магия, говори за точно ясновидство, за идеалистична магия, в смисъл, че човек опознава това, което се създава във физическия живот на земята, и това, което след това живее отвъд смъртта в по-нататъшни етапи на съществуване, за да подготви по-късни животи на земята. Това, което се опитам да покажа с тези дискусии, скъпи участници, е връзката между свръхсетивното познание, както е разбирано в антропософията, и съвременната наука. Искан да покажа как тази антропософска духовна наука осъзнава, че трябва да доказва своята легитимност пред съвременната наука във всеки един момент. И нека разгледаме как тази наука на днешния ден, по отношение на външното познание, е успяла да разпознае точно това, което не включва човешкото същество, а именно, че човешкото същество, чрез отричането, описано в началото на днешното ми обсъждане, се е отрекло от нуждата да бъде обективно и първоначално използва мисленето само като слуга. Но това, което човек е придобил, служейки на мисленето, му дава нагласата да направи това мислене толкова вътрешно живо, че то да го изпълни. За точното ясновидство, отричането дава силите, които душата има във волята да призове за истинска дейност, дейност, която обаче действа в духа, която няма нищо общо с физическото и чувствено съществуване на човека, а която надхвърля смъртта. Така че да опознаем вечната част на човешката душа и да опознаем както нероденото, така и безсмъртното, чрез осъзнаване, което наистина изглежда като истинско продължение на това, което човек придобива като сетивно познание.

Но именно защото опознаваме това, което е извън нас, чрез точното сетивно познание, което е развито днес, ние, като ясновидски човешки същества, сме изправени пред свят, за който трябва да се запитаме: Как действа нашият морал в него? Дали нашият морал е просто пара, която се издига в чисто естествения световен ред, която според модифицираното творение на Кант-Лаплас преминава към по-сложното, по-съвършено битие, само за да потъне в топлинна смърт, при което краят на това, което възниква в нас като морални импулси, би бил даден с общото космическо гробище?

Антропософското свръхсетивно познание, за което става дума тук, описва морала като творческа сила и поставя моралните импулси наравно с чисто натуралистичните. Чрез това свръхсетивно познание човекът познава себе си в един реален свят чрез своите морални импулси, чрез своя човешки морал. Той знае, че реалният свят, който виждаме с очите си днес, е резултат от предишни духовни светове и че това, което човекът внася в собствената си душа и дух днес като морални импулси – което се отделя от него във всеки сън, което след това преминава през портата на смъртта – че това е зародишът на бъдещите реални светове. Човекът чувства, че е поставен в морален космически ред. И чрез такова духовно познание, каквото описах, той има и възможността да се чувства религиозно. Защото човек не може да се чувства религиозно пред лицето на моралната природа с нейните чисто природни закони. Свръхсетивното познание е необходимо именно от усъвършенстването на нашето сетивно познание.

Ако древните са получавали духовен елемент едновременно с това, когато сетивата им са им давали цветове и звуци, ние само вярно приемаме това, което сетивата ни дават чрез нашите наблюдения и експерименти, но ние стоим там, като човешки същества, пред лицето на тази съвършена наука и се питаме: Какво е нашето положение в света като разумни, като цялостни човешки същества?

Свръхестественото знание ни дава отговора. И тъй като е истинско и точно знание, то води човека до моралното чувство, до религиозното чувство и обединява науката, морала и религията.

И така, скъпи мои присъстващи, необходимото признание на днешната наука, когато е призната нелицемерно и честно, води до признаване на истинското свръхсетивно познание. И това, което получаваме чрез свръхсетивното познание, го получаваме, скъпи мои събрали се гости, за човека. Човекът е станал незаинтересован от външната наука, иска да бъде обективен, изключва своята субективност. Това му се връща също толкова обективно, колкото ни е дадена външната природа в експерименталната наука, в истинското точно свръхсетивно познание. Но с това умовете ни се затоплят отвътре от това свръхсетивно познание, волята ни се укрепва. Ние сме изпълнени с топлина, със сила за живот, в който трябва да имаме сигурност - ако съдбата ни не е тъжна - за живот, в който трябва да работим мощно, ако искаме да бъдем правилни членове на човешкия социален ред. В това се състои значението на истинското свръхсетивно познание – то да не остане просто теоретичен възглед, а да проникне в умовете ни, така че да знаем, че сме обединени със света и с другите хора чрез него в онази топлина на живота и любовта, от която се нуждаем, за да живеем, да се чувстваме изпълнени с онази енергия, която ни ангажира в работата на деня и в по-трайните трудове в рамките на човешкия ни живот на земята. Истинското свръхсетивно познание изпълва нашата човечност със сили от свръхсетивния свят. Точно както светът е творение на

духовното, така и ние правим собствените си дела творение на духовното, като първо приемаме духовното в нашата човечност.

Свръхсетивното познание, което се има предвид тук, по никакъв начин не отклонява от истинското външно, истинската външна наука на настоящето. То отстъпва на тази наука: Да, вие сте намерили правилните начини да разпознаете извънчовешкото. Вие разпознавате своите ограничения. Често се говори за ограниченията на тази наука. Но тези ограничения са само тези, които са извлечени от наблюдението в експеримента на сетивата. Мисленето, което развиваме в себе си чрез това наблюдение, чрез този експеримент, може да бъде допълнително развито. Тогава ще можем да проникнем вътрешното си същество, както е проникнато с кръв във физическия ни живот, с душа и духовни сили. Тогава ще станем истински хора в истинския смисъл на думата чрез свръхсетивното познание, което идва от духа.

Такова знание може да бъде изследвано, ако човек е достатъчно безпристрастен, за да го направи. Не е нужно самият човек да става духовен изследовател – което всеки може да направи до известна степен, както показват споменатите книги – но не е нужно и да става такъв. Точно както не е нужно човек да бъде художник, за да усети красотата на картината, така и не е нужно човек да бъде духовен изследовател, а само да се отдаде на безпристрастния си ум, неразсеян от никакви предразсъдъци, дори от науката, той ще може да направи това, което духовният изследовател има да каже, плодотворно за живота си, точно както този, който не е художник, може да разбере картината чувствително. Човек трябва да бъде художник, ако иска да нарисува картина; човек трябва да бъде духовен изследовател, ако иска да представи истините на свръхсетивния свят. От друга страна, човек може да разбере картината чувствително, дори и да не е художник. Човек може да разбере какво казва духовният изследовател, ако само посвети на това своя непредубеден здрав разум; човек ще открие, че всичко е последователно и в хармония с целия човешки живот. И свръхсетивното познание може да бъде усвоено точно както човек усвоява астрология, биология или нещо друго, дори ако самият той не е астролог, биолог или нещо подобно. Свръхсетивното познание ще доведе не само до познание за свръхсетивното и за външния човек, но и до топлината на душата и духовната сила на човека.

Човекът ще може да добави към това, което е разпознал толкова съвършено – макар че съвършенството съществува само в идеала, във всеки случай – човекът ще може да добави към това, което е извънчовешко, съзерцанието на човека, след относителната независимост, с която е разпознал извънчовешкото. И във всяко знание, във всички съществени неща, колкото и да се оглеждаме около себе си в света, разбирателно, когнитивно, в крайна сметка, когато трябва да работим, когато трябва да бъдем ефективни, и това е, което има значение, ние все пак трябва да бъдем правилните хора и да поставим правилните хора в един свят, който е

постигнал определено съвършенство чрез науката на настоящето.

Свръхестественото знание, достойно за името си, се опитва да постави правилните човешки същества в този свят, така че те да могат да работят чрез тази съвременна наука. То прави това, като обучава човешкото същество от духовното, за да стане правилно човешко същество чрез самия живот.

